

धितोपत्र बजार तथा वस्तु विनिमय बजार सम्बन्धमा बारम्बार
सोधिने प्रश्नहरु

नेपाल धितोपत्र बोर्ड
वस्तु बजार तथा अनुसन्धान विभाग
खुमलटार, ललितपुर ।

२०७९ चैत्र ७

धितोपत्र बजार तथा वस्तु विनिमय बजार सम्बन्धमा बारम्बार सोधिने
प्रश्नहरु

नेपाल धितोपत्र बोर्ड
वस्तु बजार तथा अनुसन्धान विभाग
खुमलटार, ललितपुर ।

२०७९ चैत्र ७

नेपाल धितोपत्र बोर्ड

सर्वाधिकार : नेपाल धितोपत्र बोर्डमा निहित ।

प्रकाशक

नेपाल धितोपत्र बोर्ड

वस्तु बजार तथा अनुसन्धान विभाग

धितोपत्र तथा वस्तु बजार अनुसन्धान महाशाखा

पो.ब.नं. ९०३१, खुमलटार, ललितपुर ।

फोन नं. ०१-५५४१०५७, ५५५०५११, ५५४४०७६, ५५४४००७७

फ्याक्स नं.: ०१-५५४१०५८

वेबसाइट: <http://www.sebon.gov.np>

ई-मेल: support@sebon.gov.np

l j i f o ; P L

विवरण	पेज नं
v08-Ps lwtfkq ahf/ ; Da6wl hfgsf/L	
१. वित्तीय प्रणाली तथा वित्तीय बजार वित्तीय प्रणाली तथा वित्तीय बजार पूँजी बजार	१-३
२. नेपाल धितोपत्र बोर्ड सम्बन्धी नेपाल धितोपत्र बोर्ड कानुनी व्यवस्था बोर्डको काम, कर्तव्य र अधिकार	४-८
३. धितोपत्र औजार/उपकरण	९-१०
४. धितोपत्र बजारसँग सम्बन्धित धितोपत्रको प्राथमिक बजार बुक बिल्डिंगसँग सम्बन्धित धितोपत्रको दोस्रो बजार लगानीकर्ताको अधिकार तथा सेयर बजारमा जोखिम ओटिसी बजार धितोपत्र बजार विकास तथा सुधार	११-२२
५. केन्द्रीय निक्षेप प्रणाली सिडिएस एण्ड क्लियरिङ लि. हितग्राही खाता राफसाफ तथा फछ्यौट	२३-२६
६. सामूहिक लगानी कोष तथा योजना सामूहिक लगानी कोष सामूहिक लगानी योजना तथा प्रकार	२७-२९
७. क्रेडिट रेटिङ्ग क्रेडिट रेटिङ्ग रेटिङ्ग संकेत	३०-३२
८. धितोपत्र व्यवसाय मर्चेन्ट बैंकर धितोपत्र दलाल व्यवसायी (ब्रोकर)	३३-३४
९. विशिष्टीकृत लगानी कोषसम्बन्धी	३५
१०. सम्पत्ति शुद्धीकरणसँग सम्बन्धित	३६
११. लगानीकर्ता सम्बन्धी लगानीकर्ताको हकहित रक्षा सम्बन्धी धितोपत्र बजारमा लगानी गर्दा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरु	३७-३८
१२. धितोपत्र बजारसँग सम्बन्धित विविध जानकारीहरु	३९-४१
v08-b0{ j : t' l j l g d o - s d f l 8 l 6 h 8 l / e l 6 e _ a h f /	
१. वस्तु तथा विनिमय बजार बजार नियमन वस्तु विनिमय बजार वस्तु विनिमय बजारका प्रकार वस्तु विनिमयसँग सम्बन्धित विविध जानकारी	४२-४७
२. वस्तु विनिमय बजारसँग सम्बन्धी शब्दावली	४८-४९

खण्ड-एक धितोपत्र बजारसँग सम्बन्धित जानकारी

१. वित्तीय प्रणाली तथा बजार

क) वित्तीय प्रणाली तथा वित्तीय बजार

१. वित्तीय प्रणालीलाई कसरी बुझ्न सकिन्छ ?

वित्तीय संस्था, वित्तीय उपकरण र वित्तीय मध्यस्थताको सामूहिक स्वरुपलाई समग्र वित्तीय प्रणालीको रूपमा बुझ्न सकिन्छ। वित्तीय प्रणाली भन्नाले वित्तीय साधनको परिचालन र उपयोग गर्ने कार्यमा संलग्न व्यक्ति, संस्था र संयन्त्र तथा यस्तो कारोबारका लागि आवश्यक कानुनी र नियमनकारी निकायको व्यवस्था समेतलाई वित्तीय प्रणाली भनिन्छ। यस्ता तत्वहरूमा वित्तीय संस्था, वित्तीय बजार, वित्तीय उपकरण, वचतकर्ता, ऋणी, बीमा क्षेत्र तथा नियमन निकायहरू वित्तीय प्रणालीमा पर्दछन् जसले समाजमा छरिएर रहेको वचत तथा पुँजी (Surplus Fund) लाई एकत्रित गरी आवश्यक परेको क्षेत्र (Deficit Sector)/उत्पादनशील क्षेत्रमा प्रवाह गर्न तथा परिचालन गर्न महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ। यी तत्वहरूले राज्यको प्रचलित नियम कानून अनुसार नियमन निकायको अधिनमा रही आफ्ना गतिविधिहरू सञ्चालन गर्दछन्। देशमा उद्योगधन्दाको विकास र आधुनिकीकरणका अतिरिक्त रोजगारीका अवसरहरू सृजना गरी अर्थ व्यवस्थाको सुदृढीकरणमा वित्तीय प्रणालीको विशेष भूमिका रहन्छ।

२. नेपालको वित्तीय प्रणालीका कुन कुन क्षेत्र रहेका छन् ?

नेपालको वित्तीय प्रणालीमा बैकिङ्ग, पुँजी बजार, बीमा, गैर बैकिङ्ग वित्तीय क्षेत्र र सहकारी गरी पाँच क्षेत्र रहेका छन्। नेपाल राष्ट्र बैंकले बैंक तथा वित्तीय संस्था र लघुवित्त सेवा प्रदान गर्ने गैर-सहकारी संस्थाहरूको नियमन गर्दछ। त्यस्तै बीमा समितिले जीवन तथा निर्जीवन र पूर्वबीमा बीमा कम्पनीहरूको नियमन गर्दै आएको छ भने वचत तथा ऋण सहकारी संस्थालाई सहकारी विभागले नियमन गर्दै आएको छ। साथै तीन गैर बैकिङ्ग संस्थाहरू (कर्मचारी सञ्चय कोष, नागरिक लगानी कोष र निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोष) नेपाल सरकार अर्थमन्त्रालयको नीति, नियम तथा निर्देशनमा संचालन हुँदै आएका छन्। नेपाल राष्ट्र बैंकले नियमन गर्ने बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू, बीमा समितिले नियमन गर्ने बीमा कम्पनीहरू सहित धितोपत्र बजार सहभागीहरू र धितोपत्र बजारमा सूचीकृत संगठित संस्थाहरू नेपाल धितोपत्र बोर्डको नियमन दायरामा पर्दछन्।

३. वित्तीय बजारलाई कसरी बुझ्न सकिन्छ ?

अर्थतन्त्रको एउटा क्षेत्रमा रहेको वचतलाई अर्को क्षेत्रमा प्रवाहित गर्ने बजार तथा व्यवसायिक फर्म, व्यक्ति तथा सरकारका लागि आवश्यक हुने अल्पकालीन, मध्यमकालीन तथा दीर्घकालीन अवधिको वित्तीय आवश्यकता पूर्ति गरिने बजारलाई वित्तीय बजारको रूपमा बुझ्न सकिन्छ। वित्तीय बजार अर्न्तगत **मुद्रा बजार** तथा **पुँजी बजार** गरी दुई किसिमको बजार रहेका हुन्छन्। यी दुई बजारको माध्यमबाट वचत हुने पक्षले लगानी गर्न तथा पुँजी आवश्यक हुने क्षेत्रले आफुलाई आवश्यक पुँजी परिचालन गर्न सक्दछन्।

४. मुद्रा बजारलाई कसरी बुझ्न सकिन्छ ?

एक वर्ष वा सो भन्दा कम समयका धितोपत्रहरू कारोवार हुने बजारलाई मुद्रा बजार (Money Market) को रूपमा बुझ्नुपर्दछ। यस बजारबाट कम्पनी तथा सरकारले अल्पकालीन वित्तीय आवश्यकता पुरा गर्दछन् भने लगानीकर्ताले पनि छोटो समयको लागि लगानी गर्नु परेमा यस बजारमा प्रवेश गर्दछन्। यस बजारमा लगानीकर्ताहरूले चाहेको समयमा खरिद बिक्री गर्न सक्ने भएकोले यस बजारका प्रतिभूतिहरूमा तरलता र सुरक्षाको गुण बढी हुन्छ जसले जोखिम न्यून गराउँदछ सोही अनुसार प्रतिफल पनि कम नै हुने गर्दछ। मुद्रा बजारको नियमन नेपाल राष्ट्र बैंकले गर्दछ।

५. मुद्रा बजारमा के कस्ता उपकरण हुन्छन् ?

मुद्रा बजारका मुख्य उपकरणहरूमा सरकारले जारी गर्ने ट्रेजरी बिल्स, पूनः खरिद सम्झौता (रिपो), रिभर्स रिपो, निक्षेप प्रमाणपत्र, London Interbank Offered Rate (LIBOR), मुद्रा बजार डेरिभेटिभ उपकरण, संगठित संस्थाले जारी गर्ने वाणिज्य पत्र, बैकर्स स्वीकृतिपत्र जस्ता अल्पकालीन धितोपत्रहरू पर्दछन्।

ख) पुँजी बजार

६. पुँजी बजार भन्नाले के बुझिन्छ ?

विशेष गरी एक वर्ष भन्दा बढी परिपक्व अवधि भएका वित्तीय औजारहरूको कारोबार हुने बजारलाई पुँजी बजार भनिन्छ। पुँजी बजार कुनै पनि देशको वित्तीय प्रणालीको महत्वपूर्ण अंगको रूपमा रहेको पाईन्छ। कृषि, उद्योग, व्यापार तथा सरकारका लागि आवश्यक हुने दीर्घकालीन तथा मध्यकालीन पुँजी सहज तथा कम लागतमा यस बजारमार्फत आपूर्ति गर्न सकिन्छ। पुँजी बजार अर्न्तगत **धितोपत्र बजार** तथा **गैर-धितोपत्र बजार** गरी दुई किसिमको बजार रहेका हुन्छन्।

७. धितोपत्र बजार भनेको के हो ?

सामान्यरूपमा धितोपत्र बजारलाई पुँजी बजार पनि भन्ने गरिन्छ। तर पुँजी बजारको दायरा धितोपत्र बजारको दायरा भन्दा फराकिलो हुन्छ जस भित्र धितोपत्र बजारको अतिरिक्त मध्यम तथा दीर्घकालीन निक्षेप तथा ऋण प्रवाह पनि पर्दछन्। धितोपत्र खरिदकर्ता तथा विक्रेतालाई एकै ठाउँमा ल्याई निरन्तर रूपमा धितोपत्रको खरिद, बिक्री वा विनिमय कार्य सम्पन्न गर्ने बजार, स्थान वा सुविधा समेतलाई समग्रमा धितोपत्र बजार भनिन्छ। यस बजारमा विशेषतः एक वर्ष भन्दा बढी समयमा परिपक्व हुने वित्तीय सम्पति वा साधनहरूको खरिद बिक्री गरिन्छ। धितोपत्र बजार पुँजी आवश्यकता पूर्ति गर्न चाहने संगठित संस्था,—र व्यक्तिगत तथा संस्थागत लगानीकर्ता तथा सरकारलाई लगानीको अवसर प्रदान गर्ने एक महत्वपूर्ण संयन्त्र हो। धितोपत्र बजारलाई मुख्यतः **प्राथमिक बजार** र **दोस्रो बजार** गरी दुई किसिमले वर्गीकरण गरिन्छ।

८. गैर धितोपत्र बजार भन्नाले कस्तो बजार बुझिन्छ ?

कुनै संगठित संस्था वा कम्पनीलाई दीर्घकालीन तथा मध्यकालीन अवधिको बचतको अवसर र आवश्यक पुँजी (जस्तो ऋण) बैंक वा अन्य संस्थामार्फत व्यवस्था हुन्छ भने त्यसलाई गैर धितोपत्र बजारको रूपमा बुझ्न सकिन्छ। यस्तो बजार नेपाल धितोपत्र बोर्डको नियमन दायरा भित्र पर्दैन।

९. धितोपत्र बजारको महत्व किन रहेको छ ?

दीर्घकालीन पुँजीको परिचालनमार्फत अर्थतन्त्रलाई उत्पादनशील क्षेत्रतर्फ प्रवाह गराई प्रतिफललाई अधिकाधिक व्यक्तिले उपभोग गर्न पाउने अवसरको सिर्जना गर्नु नै धितोपत्र बजारको मूल उद्देश्य रहेको हुन्छ। यसर्थ अर्थ व्यवस्थाको विकासका लागि धितोपत्र बजारको महत्वलाई देहाय बमोजिम उल्लेख गर्न सकिन्छ :

- दीर्घकालीन पुँजीको प्रभावकारी परिचालन गर्न,
- सरकारलाई आवश्यक दीर्घकालीन पुँजी व्यवस्था गर्न,
- बचत परिचालन तथा लगानीमा वृद्धि ल्याउन,
- देशको औद्योगिकीकरण तथा पूर्वाधार विकास गर्न,
- देशको अर्थतन्त्रको विकास-विस्तारको प्रतिफल सर्वसाधारणमा समानरूपमा वितरण गर्न,
- वित्तीय बजारको सन्तुलित एवं एकीकृत विकास गर्न,
- कम लागतमा पुँजी परिचालनको व्यवस्था गर्न,
- खुला बजार अर्थतन्त्रलाई सबलीकरण गर्न।

१०. आर्थिक विकासमा धितोपत्र बजारले कसरी भूमिका खेल्दछ ?

धितोपत्र बजारले पुँजी परिचालनको एक महत्वपूर्ण संयन्त्रको रूपमा कार्य गरी देशको आर्थिक विकासमा अपरिहार्य भूमिका खेल्दछ। दीर्घकालीन पुँजीको अर्थतन्त्रलाई उत्पादनशील क्षेत्रमा परिचालन गराई प्राप्त प्रतिफललाई अधिकाधिक व्यक्तिले उपभोग गर्न पाउने अवसरको सिर्जना गर्ने धितोपत्र बजारको उद्देश्य रहेको हुन्छ। यसर्थ देशको आर्थिक विकासमा धितोपत्र बजारको भूमिकालाई देहाय बमोजिम उल्लेख गर्न सकिन्छ :

- देशमा आवश्यक हुने दीर्घकालीन पुँजीको प्रभावकारी परिचालन यस बजार मार्फत गर्न सकिन्छ।
- कुनै पनि देशका विकास निर्माणमा सरकारलाई चाहिने दीर्घकालीन पुँजी यसै बजारको माध्यमबाट संकलन गर्न सकिन्छ।

- देशको औद्योगिकीकरण तथा पूर्वाधार विकासका लागि आवश्यक हुने ठूलो आकारको पुँजी प्राप्त गर्नका लागि यस बजारको उल्लेखनीय भूमिका रहन्छ ।
- दीर्घकालीन तथा मध्यमकालीन पुँजी न्यून लागतमा यस बजारमार्फत प्राप्त गर्न सकिने हुँदा ठूलो आकारको पुँजी आवश्यक हुने योजनाहरु समेत बनाउन संभव हुन्छ ।
- पुँजीको अन्तर्राष्ट्रिय तथा क्षेत्रीय परिचालन सरल एवं न्यून लागतमा गर्न संभव हुन्छ ।
- देशको वित्तीय बजारको अभिन्न अंगको रूपमा रहने हुँदा यसले समग्र बजारको सन्तुलित एवं एकीकृत विकास हुन सहयोग पुग्दछ ।

२. नेपाल धितोपत्र बोर्ड (बोर्ड) सम्बन्धी

क) नेपाल धितोपत्र बोर्ड

१. नेपाल धितोपत्र बोर्ड कुन किसिमको निकाय हो ?

नेपालको धितोपत्र बजारको नियमन र सुधार तथा विकास गरी धितोपत्रमा लगानी गर्ने लगानीकर्ताको हित संरक्षण गर्ने उद्देश्यले धितोपत्र सम्बन्धी ऐन, २०६३ बमोजिम स्थापित नेपाल सरकारको पुँजी बजारको नियमन निकाय नेपाल धितोपत्र बोर्ड (बोर्ड) हो। धितोपत्रको निष्काशन, खरिद, बिक्री, वितरण तथा विनिमयलाई व्यवस्थित बनाई धितोपत्र बजार र धितोपत्र व्यवसायमा संलग्न व्यक्तिहरूको काम कारबाहीलाई नियमित तथा व्यवस्थित गर्नको लागि नेपाल सरकारबाट वि.स. २०५० जेष्ठ २५ गते बोर्डको स्थापना भएको हो।

साथै वस्तु विनिमय बजारको विकास तथा सञ्चालन, लगानीकर्ताको संरक्षण, वस्तुको कारोबार, राफसाफ तथा फस्यौट र वेयर हाउस सञ्चालन सम्बन्धी व्यवसायलाई नियमन गर्न वस्तु विनिमय बजार सम्बन्धी ऐन, २०७४ जारी भएपश्चात बोर्डमा वस्तु विनिमय बजारको नियमन गर्ने जिम्मेवारी समेत रहेको छ।

२. बोर्डको संगठन संरचना कस्तो रहेको छ ?

बोर्डमा सञ्चालक बोर्ड र व्यवस्थापन गरी दुई किसिमको संरचना रहेको छ। धितोपत्र सम्बन्धी ऐन, २०६३ बमोजिम बोर्डमा देहाय अनुरूपको सञ्चालक समिति रहेको छ।

- धितोपत्र बजार व्यवस्थापन, पुँजी बजार विकास, आर्थिक, वित्तीय, वाणिज्य, व्यवस्थापन वा कानून विषयमा स्नातकोत्तर उपाधि हासिल गरी कम्तीमा सात वर्ष काम गरेका लब्ध प्रतिष्ठित व्यक्तिहरू मध्येबाट नेपाल सरकारद्वारा नियुक्त व्यक्ति-अध्यक्ष,
- सह-सचिव, अर्थ मन्त्रालय-सदस्य,
- सह-सचिव, कानून, न्याय तथा संसदीय मामिला व्यवस्था मन्त्रालय-सदस्य,
- कार्यकारी निर्देशक (प्रतिनिधि), नेपाल राष्ट्र बैंक-सदस्य,
- उपाध्यक्ष (प्रतिनिधि), नेपाल चाटर्ड एकाउण्टेण्ट्स संस्था-सदस्य,
- उपाध्यक्ष (प्रतिनिधि), नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघ-सदस्य
- विज्ञ सदस्य – पुँजी बजार विज्ञहरूमध्ये नेपाल सरकारबाट मनोनित एक व्यक्ति रहने सञ्चालक समिति व्यवस्था रहेको छ।

साथै बोर्ड व्यवस्थापन अन्तर्गत कार्यकारी प्रमुख भई कार्य गर्ने अध्यक्ष, विभागमा कार्यकारी निर्देशक, महाशाखामा उप कार्यकारी निर्देशक, शाखामा निर्देशक तथा सहायक निर्देशक र सहायक स्तरका कर्मचारीहरू रहने व्यवस्था रहेको छ।

३. बोर्डले कुन कुन संस्थाहरूको नियमन कार्य गर्दछ ?

बोर्डले धितोपत्र बजार तथा वस्तु विनिमय बजारसँग सम्बन्धित संस्थाहरूको नियमन गर्दछ। बोर्डबाट धितोपत्र बजार तर्फ नेपाल स्टक एक्सचेञ्ज लि.(नेप्से), सिडिएस एण्ड क्लियरिङ्ग लि.(सिडिएससि), शाख मूल्यांकन संस्था, धितोपत्र व्यापारी, धितोपत्र दलाल व्यवसायी, मर्चेन्ट बैंकर, निष्काशनकर्ता कम्पनी, सूचीकृत कम्पनी, सामूहिक लगानी कोष, निक्षेप सदस्य र आस्वा सदस्य जस्ता संस्थाको नियमन गर्दछ भने वस्तु विनिमय बजार तर्फ वस्तु विनिमय बजार तथा वस्तु कारोबार व्यवसायीहरूको नियमन गर्दछ। बोर्डले नियमन तथा सुपरिवेक्षण गर्ने प्रत्यक्ष बजार सहभागी देहाय बमोजिम रहेका छन् :

क्र.स.	बजार सहभागीहरू	संख्या
१.	नेपाल स्टक एक्सचेञ्ज लि.(२०५० सालमा स्थापित)	१
२.	सिडिएस एण्ड क्लियरिङ्ग लि. (२०६७।१२।१७ मा स्थापित)	१
३.	सामूहिक लगानी कोष (पहिलो २०६९।०५।२४ मा स्थापित)	१८
४.	क्रेडिट रेटिङ्ग कम्पनी (२०६९।०६।१७ मा स्थापित)	३
५.	सूचीकृत संगठित संस्था	२४५
६.	निक्षेप सदस्य (पहिलो २०६८।१२।१४ मा स्थापित)	८३

७.	धितोपत्र दलाल(ब्रोकर)	५०
८.	मर्चेन्ट बैंकर (पहिलो २०६५।०५।२२ मा स्थापित)	३०
९.	आस्वा सदस्य	५०
१०.	धितोपत्र व्यापारी(स्टक डिलर)	१
११.	योग्य संस्थागत लगानीकर्ता	१३१
१२.	विशिष्टीकृत लगानी कोष व्यवस्थापक	९
		जम्मा ६२१
<i>स्रोत: नेपाल धितोपत्र बोर्ड ।</i>		

४. बोर्डको सोच, विशेष कार्य, लक्ष्य, मूल मान्यता र उद्देश्य

बोर्डको सोच लक्ष्य, मूल्य मान्यता तथा उद्देश्यहरूलाई देहाय अनुरूप प्रस्तुत गरिएको छ ।

- **सोच (Vision):** आधुनिक, गतिशिल, दक्ष तथा विश्वसनीय धितोपत्र बजार तथा वस्तु विनिमय बजारको विकास गर्ने ।
- **विशेष कार्य (Mision):** लगानीकर्ताको सुरक्षा, स्वच्छ, पारदर्शी र पहुँचयोग्य धितोपत्र बजार तथा वस्तु विनिमय बजारमार्फत पुँजी निर्माणमा सहजीकरण गर्ने ।
- **मूल मान्यता (Core Values):** बोर्डको मूल मान्यताहरू: उच्च नैतिकता, सामूहिक योगदान, जवाफदेहिता, उत्कृष्टता, स्वच्छता र प्रभावकारिता ।
- **उद्देश्य (Objective) :** लगानीकर्ताको हितको संरक्षण गर्दै बजारलाई स्वच्छ तथा पारदर्शी बनाउनु र प्रणालीगत जोखिम न्यूनीकरण गर्नु ।

ख) कानुनी व्यवस्था

५. धितोपत्र तथा वस्तु विनिमय बजारलाई नियमन तथा सुपरिवेक्षण गर्न के कस्ता कानुनी व्यवस्थाहरू रहेका छन् ?

धितोपत्र तथा वस्तु विनिमय बजारलाई नियमन तथा सुपरिवेक्षण गर्नका लागि देहाय बमोजिमका कानुनी व्यवस्थाहरू रहेका छन् ।

क) ऐनहरू

१. धितोपत्र सम्बन्धी ऐन, २०६३, २. वस्तु विनिमय बजार सम्बन्धी ऐन, २०७४, ३. सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण सम्बन्धी सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउन्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४ तथा अन्य सम्बन्धित ऐन, ४. कम्पनी ऐन, २०६३ रहेको छन् ।

ख) नियमावलीहरू :

१. नेपाल धितोपत्र बोर्ड सम्बन्धी नियमावली, २०६४, २. धितोपत्र बजार संचालन नियमावली, २०६४, ३. धितोपत्र व्यवसायी (धितोपत्र दलाल तथा धितोपत्र व्यापारी) नियमावली, २०६४, ४. धितोपत्र व्यवसायी (मर्चेन्ट बैंकर) नियमावली, २०६४, ५. सामूहिक लगानी कोष नियमावली, २०६७, ६. धितोपत्रको केन्द्रीय निक्षेप सेवा नियमावली, २०६७, ७. क्रेडिट रेटिङ्ग नियमावली, २०६८, ८. धितोपत्र दर्ता तथा निष्काशन नियमावली, २०७३, ९. वस्तु विनिमय बजार सम्बन्धी नियमावली, २०७४, १०. धितोपत्र सूचीकरण तथा कारोबार नियमावली, २०७५, ११. विशिष्टीकृत लगानी कोष नियमावली, २०७५ रहेका छन् ।

ग) निर्देशिकाहरू:

१. लगानी व्यवस्थापन(पोर्टफोलियो व्यवस्थापन) निर्देशिका, २०६७, २. सामूहिक लगानी कोष निर्देशिका, २०६९, ३. धितोपत्र खरिद (सार्वजनिक निष्कासन) सम्बन्धी निर्देशिका, २०७३, ४. धितोपत्र निष्काशन तथा बाँडफाँट निर्देशिका, २०७४, ५. धितोपत्रको सार्वजनिक निष्काशनको केन्द्रीकृत विद्युतीय सेवा कार्य संचालन निर्देशिका, २०७४, ६. सूचीकृत संगठित संस्थाहरूको संस्थागत सुशासन सम्बन्धी निर्देशिका, २०७४, ७. सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारण निर्देशन, २०७६, ८. बुक बिल्डिंग निर्देशिका, २०७७, ९. धितोपत्र दर्ता गराएका संगठित संस्था एक आपसमा गाभने/गाभिने तथा प्राप्ती सम्बन्धी निर्देशिका, २०७९ आदि रहेका छन् ।

घ) विनियमावलीहरु:

१. सरकारी ऋणपत्र दोस्रो बजार व्यवस्थापन विनियमावली, २०६२, २. ओटिसी (ओभर द काउन्टर) बजार सञ्चालन विनियमावली, २०६५, ३. धितोपत्रको केन्द्रीय निक्षेप सेवा विनियमावली, २०६८, ४. धितोपत्रको राफसाफ तथा फर्छ्यौट विनियमावली, २०६९, ५. धितोपत्र सूचीकरण विनियमावली, २०७५, ६. धितोपत्र कारोबार सञ्चालन विनियमावली, २०७५ आदि रहेका छन् ।

ग) बोर्डको काम कर्तव्य र अधिकार

६. बोर्डको मुख्य काम, कर्तव्य र अधिकारहरु के रहेका छन् ?

धितोपत्र सम्बन्धी ऐन, २०६३ बमोजिम बोर्डका मुख्य काम, कर्तव्य र अधिकारहरु देहाय बमोजिम रहेका छन् :

- पुँजी बजारको विकाससँग सम्बन्धित विषयका सम्बन्धमा नेपाल सरकारलाई आवश्यकतानुसार परामर्श दिने ।
- धितोपत्र बजार, धितोपत्र व्यवसाय संचालन अनुमति दिने, काम कारवाहीको नियमन तथा अनुगमन गर्ने र नियमानुसार कार्य गरेको नपाइएमा धितोपत्र बजारको अनुमतिपत्र निलम्बन वा खारेज गर्ने ।
- धितोपत्र सार्वजनिक रुपमा निष्काशन गर्न सक्ने गरी स्थापना भएको संगठित संस्थाको धितोपत्र दर्ता गर्ने, दर्ता भएको धितोपत्रको निष्काशन, हस्तान्तरण, विक्री र विनिमयलाई नियमित तथा व्यवस्थित गर्ने ।
- सामूहिक लगानी योजना तथा लगानी कोष कार्यक्रम संचालन गर्न स्वीकृति दिने तथा सोको नियमन र अनुगमन गर्ने ।
- धितोपत्र बजार तथा धितोपत्र कारोबारमा संलग्न धितोपत्र व्यवसायसँग सम्बन्धित संस्थाहरुको विनियम स्वीकृत गर्ने ।
- धितोपत्र कारोबार सम्बन्धी हिसाव राफसाफ गर्ने कामलाई नियमित तथा व्यवस्थित गर्ने ।
- धितोपत्र बजारको प्रवर्द्धन, सम्बर्द्धन र स्वच्छ संचालनका लागि धितोपत्रको परिमाण र कारोबारको तरिकालाई नियमित गर्न आवश्यक व्यवस्था गर्ने गराउने ।
- धितोपत्र लगानीकर्ताको हितको संरक्षण गर्नका लागि धितोपत्रको भित्री कारोबार वा धितोपत्र कारोबार सम्बन्धी अन्य कसुर हुन नदिन आवश्यक व्यवस्था गर्ने ।

आर्थिक जरिवाना

- धितोपत्र सम्बन्धी ऐन बमोजिम बोर्डले पुँजी बजारको नियमन तथा अनुगमन गर्ने पूर्ण अधिकार प्राप्त गरेको र उक्त ऐनको दफा १०१ को व्यवस्था अनुसार ऐनको बर्खिलाप हुने कार्य गरेमा उक्त कार्य गर्ने व्यक्ति, धितोपत्र व्यवसायी तथा अन्य संस्थाहरुलाई कसूर अनुसार पचास हजारदेखि तीन लाखसम्म जरिवाना तथा दुई वर्षसम्म कैद वा कारोबार, पेशा वा व्यवसाय गर्न आंशिक वा पूर्ण रूपमा रोक लगाउने र अनुमतिपत्र, इजाजतपत्र वा दर्ता निलम्बन गर्ने वा खारेज गर्ने व्यवस्था समेत रहेको छ ।

७. बोर्डका विशेष अधिकारहरु के के रहेका छन् ?

पुँजी बजारको विकास तथा लगानीकर्ताको हितलाई ध्यानमा राखी धितोपत्र कारोबारलाई नियमित तथा व्यवस्थित गर्ने प्रयोजनका लागि बोर्डले देहायका विशेष अधिकार प्रयोग गर्न सक्दछ :

- धितोपत्र सार्वजनिक निष्काशन गरेका संगठित संस्थाले प्रचलित कानून बमोजिम बोलाउनु पर्ने साधारण सभा निर्धारित समयभित्र नबोलाएमा साधारण सभा बोलाउन तथा निर्धारित समयभित्र धितोपत्र बाँडफाँड नगरेमा त्यस्तो धितोपत्रको लागि जम्मा भएको रकम फिर्ता गर्न आदेश दिने,
- धितोपत्र बजारसँग परामर्श गरी बढीमा पाँच दिनसम्मका लागि धितोपत्र बजार बन्द गर्न आदेश दिने तथा धितोपत्र सूचीकरण गराउन वा धितोपत्रको कारोबार रोकन सम्बन्धित संगठित संस्थालाई निर्देशन दिने,
- धितोपत्र बजारको सञ्चालक समिति पुनर्संरचना गर्न धितोपत्र बजारलाई निर्देशन दिने,
- धितोपत्र दर्ता गराएका संगठित संस्थालाई सो संस्थाको व्यवस्थापन, आर्थिक प्रबन्ध तथा अन्य सम्बन्धित व्यवस्थामा सुधार गर्न निर्देशन दिने,

कारवाही सम्बन्धमा

- धितोपत्र बजार, धितोपत्र व्यवसायी तथा धितोपत्र दर्ता गराउने संगठित संस्थाका कुनै सञ्चालक वा कर्मचारीले धितोपत्र सम्बन्धी काम कारवाही गर्दा यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम तथा विनियम र सो अन्तर्गत बोर्डले दिएको आदेश वा निर्देशन उल्लंघन गरेमा त्यस्ता सञ्चालक वा कर्मचारीलाई आवश्यक कारवाही चलाउन सम्बन्धित धितोपत्र बजार, धितोपत्र व्यवसायी वा धितोपत्र दर्ता गराउने संगठित संस्थालाई आदेश दिने लगायतका अन्य अधिकारहरू समेत बोर्डमा रहेका छन् ।

८. वस्तु विनियम बजार सम्बन्धी ऐन, २०७४ बमोजिम बोर्डका के कस्ता काम, कर्तव्य र अधिकारहरू रहेका छन् ?

वस्तु विनियम बजार सम्बन्धी ऐन, २०७४ बमोजिम बोर्डका देहाय बमोजिमका काम कर्तव्य र अधिकार रहेका छन् :

- वस्तु विनियम बजार तथा वस्तु कारोबारको विकाससँग सम्बन्धित विषयमा नेपाल सरकारलाई सुभाष दिने ।
- वस्तु विनियम बजारको विकासको लागि दीर्घकालीन तथा अल्पकालीन योजना तथा नीति स्वीकृत गर्ने ।
- वस्तु विनियम बजार सञ्चालन सम्बन्धी सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने तथा यसमा कारोबार गर्न सकिने वस्तु तथा वस्तु करारको दर्ता गर्ने तथा अनुमतिपत्र प्राप्त संस्थाको काम कारवाहीको नियमन तथा अनुगमन गर्ने तथा अनुमतिपत्र प्राप्त संस्थाको विनियम स्वीकृत गर्ने ।
- वस्तु विनियम बजारको विद्युतीय कारोबार प्रणालीमा कुनै समस्या देखिएमा वा सुधार गर्नुपर्ने देखिएमा त्यस्तो सुधार नगरेसम्मका लागि कारोबार स्थगन गर्न आदेश दिने ।
- बोर्डमा दर्ता भएको वस्तु तथा वस्तु करारको खरिद, बिक्री, हस्तान्तरणलाई नियमित तथा व्यवस्थित गर्ने ।
- लगानीकर्ताको हित संरक्षण गर्न सम्बन्धित अनुमतिपत्र प्राप्त संस्थालाई विनियममा आवश्यक व्यवस्था गर्न निर्देशन दिने ।
- वस्तु वा वस्तु करार सम्बन्धी विषयमा सुपरिवेक्षण तथा नियमन गर्न अन्य नियमनकारी निकायसँग समन्वय गर्ने तथा तोकिए बमोजिमका अन्य कार्य गर्ने ।

आर्थिक जरिवाना

- वस्तु विनियम बजार सम्बन्धी ऐन बमोजिम म्याद भित्र सूचना वा प्रतिवेदन पेश नगरेमा प्रति दिन एक हजारका दरले जरिवाना, दिएको निर्देशन वा तोकिएको शर्त पालना नगर्ने अनुमतिपत्र प्राप्त संस्थालाई एक लाखदेखि पाँच लाख रुपैयाँसम्म, बोर्डले दिएको आदेश वा निर्देशन विपरीत कार्य गरी लगानीकर्तालाई हानी नोक्सानी गरे वा गराएमा बोर्डले त्यस्तो संस्थालाई दश लाख रुपैयाँ देखि पचास लाख रुपैयाँसम्म जरिवाना गरी त्यस्तो हानी नोक्सानी रकम समेत लगानीकर्तालाई भराई दिने, आचारसंहिता पालना नगर्ने संस्थालाई पच्चीस हजार रुपैयाँदेखि एक लाख रुपैयाँसम्म जरिवाना गर्ने अधिकार रहेको छ ।

९. नियमन निकायको रूपमा बोर्डका के कस्ता काम, कर्तव्य र अधिकारहरू रहेका छन् ?

सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउन्डरिङ्ग) निवारण ऐन (दोस्रो संशोधनसमेत), २०६४ बमोजिम नियमन निकायको रूपमा बोर्डका काम कर्तव्य र अधिकारहरू निम्नानुसार रहेका छन्:

- सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउन्डरिङ्ग) निवारण ऐन वा उक्त ऐन अन्तर्गत बनेको नियम वा जारी गरिएको निर्देशिका वा दिइएको निर्देशनको पालना गर्ने वा गराउने,
- सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउन्डरिङ्ग) निवारण ऐन वा उक्त ऐन अन्तर्गत बनेको नियम वा जारी गरिएको निर्देशिका वा दिइएको निर्देशन वा आदेशको व्यवस्था पालना भए नभएको सम्बन्धमा नियमनका लागि सूचक संस्थाको रूपमा बोर्डबाट अनुमतिपत्र प्राप्त व्यवसायीलाई तोकिएको र त्यस्तो सूचक संस्थाको आवश्यकता अनुसार स्थलगत निरीक्षण तथा गैरस्थलगत सुपरिवेक्षण वा अनुगमन गर्ने,
- सूचक संस्थाले गर्ने कुनै व्यवसाय वा पेशा दर्ता गर्दा वा व्यवसायको लागि अनुमतिपत्र वा इजाजतपत्र दिँदा पेशा वा व्यवसाय सञ्चालन गर्ने व्यक्तिले ऐन बमोजिमको काम कारवाही तथा दायित्व पूरा गर्नु पर्ने शर्त तोक्ने,
- सूचक संस्थाको व्यवसायगत सुपरिवेक्षण (प्रुडेन्सियल सुपरभिजन) सम्बन्धी आधारभूत मान्यतामा अन्तरनिहित सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वितीय लगानी निवारण सम्बन्धी व्यवस्थाको परिपालना गराउने,

- सूचक संस्थाले सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउन्डरिङ्ग) निवारण ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम वा जारी गरिएको निर्देशिका वा दिइएको निर्देशन बमोजिमको दायित्व परिपालना गराउन सूचक संस्थामा रहेको जुनसुकै प्रकारको सूचना, जानकारी तथा कागजात उपलब्ध गराउन आदेश दिने तथा कसूरको अनुसन्धान सम्बन्धी कार्यमा आवश्यक सहयोग पुऱ्याउने लगायतका अधिकार रहेका छन् ।

आर्थिक जरिवाना

- उक्त ऐनको दफा ७फ बमोजिम सूचक संस्थालाई लिखित रूपमा सचेत गराउने, दश लाखदेखि पाँच करोड रूपैयाँसम्म जरिवाना गर्ने, कारोबार, पेशा वा व्यवसाय गर्न आंशिक वा पूर्ण रूपमा रोक लगाउने र अनुमतिपत्र, इजाजतपत्र वा दर्ता निलम्बन गर्ने वा खारेज गर्ने अधिकार समेत बोर्डमा रहेको छ ।

३. धितोपत्र औजार/उपकरण

१. धितोपत्र भन्नाले के के उपकरणलाई बुझिन्छ ?

संगठित संस्थाहरूद्वारा निष्काशन तथा विक्री गरिने सेयर, डिबेन्चर, वण्ड, सामूहिक लगानी योजनाको इकाई नेपाल सरकारद्वारा वा नेपाल सरकारको जमानतमा संगठित संस्थाले जारी गर्ने बचतपत्र तथा ऋणपत्र तथा धितोपत्र बजारमा खरिद विक्री कारोबार हुन सक्ने भनी नेपाल धितोपत्र बोर्डले तोकिएको अन्य धितोपत्र वा त्यस्तो धितोपत्र खरिद विक्री वा विनिमय गर्न सक्ने अधिकारपत्रलाई नै धितोपत्र (Securities) भनिन्छ ।

२. साधारण सेयर भनेको के हो ?

कम्पनीले आर्जन गरेको नाफाबाट अग्राधिकार सेयरधनीहरूलाई तोकिएको दरमा लाभांस वितरण गरिसकेपछि बाँकी हुने रकमबाट लाभांस वितरण गरिने गरी अर्थात् कम्पनीको प्रतिफलमा अन्तिम अधिकार हुनेगरी जारी गरिएको धितोपत्रलाई साधारण सेयर भनिन्छ । साधारण सेयरमा लगानी गर्ने लगानीकर्ताहरूलाई आफ्नो लगानीको अनुपात अनुसार सम्बन्धित कम्पनीको स्वामित्व प्राप्त हुन्छ । कम्पनीको स्वामीको हिसियतले साधारण सेयरधनीहरूले बढी जोखिम उठाउनु पर्दछ । कम्पनीको कार्य सम्पादन लगायतका विषयहरूलाई विश्लेषण गरी साधारण सेयरमा लगानी गरेमा उच्च लाभ प्राप्त हुने भएता पनि यसमा गरिने लगानीमा उच्च जोखिम समेत हुने गर्दछ ।

३. अग्राधिकार सेयर भनेको के हो ?

कम्पनीले आर्जन गरेको मुनाफाबाट तोकिएको दरमा लाभांस वितरण गर्ने गरी जारी गरिएको सेयरलाई अग्राधिकार सेयर भनिन्छ । कम्पनीले वितरण गर्ने लाभांस सम्बन्धमा साधारण सेयरधनी भन्दा अग्राधिकार सेयरधनीको अग्राधिकार हुने हुनाले नै यसलाई अग्राधिकार सेयर भनिएको हो । अग्राधिकार सेयरधनीहरूले आफ्नो हकहितसँग सम्बन्धित विषयमा छलफल हुने अवस्थामा बाहेक अन्य अवस्थामा कम्पनीको वार्षिक साधारणसभामा भाग लिन पाउँदैनन् । यस प्रकारको अग्राधिकार सेयरधनीलाई कम्पनी खारेजीमा जाने भएमा आफ्नो लगानी र सञ्चित लाभांश प्राप्त गर्ने अधिकार साधारण सेयरधनी भन्दा अगाडि हुन्छ । तर अग्राधिकार सेयरधनीलाई बोनस सेयर तथा हकप्रद सेयरको फाइदा भने प्राप्त हुदैन ।

४. बोनस सेयर भनेको के हो ?

कम्पनीको बचत वा अद्वितरित नाफालाई पुँजीमा परिवर्तन गरी सो पुँजी बराबर हुने गरी विद्यमान सेयरधनीहरूलाई लाभांसको रूपमा वितरण गरिने थप सेयरलाई बोनस सेयर भनिन्छ । संगठित संस्थाहरूले लगानीकर्ताहरूलाई कागजी प्रमाणपत्र वितरण गर्दै आएकोमा बोर्डको निर्देशन अनुरूप हाल लगानीकर्ताहरूको आफ्नै हितग्राही खातामा बोनस सेयर सिधै जम्मा गरिदिने अभ्यासको शुरुवात भैसकेको छ ।

५. ऋणपत्र (Debentures) भन्नाले के बुझिन्छ ?

ऋणपत्र एक प्रकारको बन्ड वा अन्य ऋणको साधन हो जसमा लगानीकर्ताले उक्त ऋणपत्र जारी गर्ने संस्थाबाट निश्चित समय पश्चात सावाँ तथा आवधिक ब्याज भुक्तानीहरू (जसलाई कुपन भुक्तानी ब्याज समेत भनिन्छ) प्राप्त गर्दछन् । यी ऋण उपकरणहरूले ब्याज दर तिर्छन् र एक निश्चित मितिमा फिर्ता वा फिर्ता योग्य हुन्छन् ।

६. ऋणपत्र कति प्रकारका हुन्छन् ?

कम्पनीले जारी गर्ने ऋणपत्रहरू विभिन्न प्रकारका हुन्छन् ।

क. सुरक्षाको दृष्टिकोणबाट: सुरक्षित ऋणपत्र (Secured Debenture): सुरक्षित डिबेन्चरहरू त्यस प्रकारको ऋणपत्रहरू हुन् जहाँ कम्पनीको सम्पत्तिमा शुल्क सिर्जना गर्दछ र कम्पनीले आफ्नो सम्पत्ति जमानत वा बन्धक राखी निष्काशन गर्दछ । असुरक्षित ऋणपत्रहरू (Unsecured Debenture): असुरक्षित ऋणपत्रमा कम्पनीको सम्पत्तिमा कुनै शुल्क लाग्दैन वा कम्पनीले आफ्नो सम्पत्ति जमानत वा बन्धक नराखि एको निष्काशन गर्दछ ।

ख. कार्यकालको दृष्टिकोणबाट: रिडिमिबल डिबेन्चर (Redeemable Debenture): यी डिबेन्चरहरू ती डिबेन्चरहरू हुन् जुन समय सीमा समाप्त भएपछि वा एकमुष्ट वा किस्ताहरूमा उद्यमको जीवनकालमा भुक्तानी गरिन्छ । डिबेन्चरहरू प्रिमियम वा पारमा पुनः दावी गर्न सकिन्छ । तसर्थ यो निश्चित समयवाधिपछि साँवा फिर्ता दिईने प्रतिबद्धता सहित निष्काशन भएको हुन्छ । अपूरणीय डिबेन्चर (Irredeemable Debenture): यस्ता डिबेन्चरहरू सर्कुलेशन गरेर कम्पनीले प्राप्त गरेको रकम फिर्ता नगर्ने भएकाले यी

डिबेन्चरहरूलाई पर्पेचुअल डिबेन्चर पनि भनिन्छ । यी डिबेन्चरहरू उच्च बन्द हुँदा वा लामो अवधिको म्याद समाप्त (समाप्ति) मा फिर्ता गर्न योग्य छन् । तसर्थ यो निरन्तर ब्याज भुक्तानी गर्ने तर साँवा भुक्तानी गर्ने समयावधि निश्चित नभएको हुन्छ ।

ग. रूपान्तरणको दृष्टिकोणबाट: परिवर्तनीय (convertible) ऋणपत्र: इन्टरप्राइज वा डिबेन्चर धारकहरूको छनोटमा इक्विटी सेयर वा अन्य कुनै सुरक्षामा परिवर्तन गर्न सकिने डिबेन्चरहरूलाई परिवर्तनीय डिबेन्चर भनिन्छ । यी डिबेन्चरहरू पूर्ण रूपले परिवर्तनीय वा आंशिक रूपमा परिवर्तनीय हुन्छन् । गैर-परिवर्तनीय (non-convertible) ऋणपत्र: सेयर वा अन्य धितोमा परिवर्तन गर्न नसकिने डिबेन्चरहरूलाई गैर-परिवर्तनीय ऋणपत्र भनिन्छ । उच्चमहसुद्वारा वितरण गरिएका अधिकांश ऋणपत्रहरू यस वर्गमा पर्दछन् ।

घ. कुपन दरको दृष्टिकोणबाट: विशिष्ट कुपन दर ऋणपत्र (Specific Coupon Rate Debentures) : यी ऋणपत्रहरू उल्लेखित ब्याज दरको साथ वितरण गरिन्छ, र यसलाई कुपन दर भनिन्छ । शून्य-कुपन दर ऋणपत्र (Zero-Coupon Rate Debentures): यी डिबेन्चरहरूमा सामान्यतया ब्याजको विशेष दर हुँदैन । लगानीकर्ताहरूलाई पुनर्स्थापना गर्न, यस प्रकारका डिबेन्चरहरू पर्याप्त छुटमा वितरण गरिन्छ र नाममात्र मूल्य (Nominal value) र वितरण गरिएको मूल्य (Circulated price) बीचको भिन्नतालाई डिबेन्चरहरूको अवधिसँग सम्बन्धित ब्याजको रकम मानिन्छ ।

७. सरकारी धितोपत्र/ऋणपत्र भनेको के हो ?

सरकारले सार्वजनिकरूपमा जारी गरेका धितोपत्रलाई सरकारी धितोपत्र/ऋणपत्र भनिन्छ । नेपालको सन्दर्भमा यस्ता धितोपत्र नेपाल राष्ट्र बैंकले जारी गर्दछ । सरकारले घाटा बजेट पुरा गर्न, साधारण खर्च तथा विकास खर्च जुटाउन समय समयमा पत्रिकामा सूचना प्रकाशित गरेर सरकारी धितोपत्र निष्काशन गर्छ । सरकारी धितोपत्र मध्यकालीन र दीर्घकालीन गरी दुई प्रकारका हुन्छन् । सरकारी धितोपत्रमा लगानीमा न्यून जोखिम रहने तथा प्रतिफल समेत न्यून प्राप्त हुन्छ । सरकारले नागरिक बचतपत्र तथा विकास ऋणपत्रको रूपमा ऋणपत्रहरू जारी गर्ने गर्दछ:

- **नागरिक बचतपत्र:** नेपाली नागरिकले मात्र खरिद गर्न सक्ने गरी नेपाल सरकारले जारी गरेको ऋणपत्रलाई नागरिक बचतपत्र भनिन्छ । यो ऋणपत्र सस्थाले किन्न पाउँदैन । यो बचतपत्र निश्चित ब्याजदर तोक्यो निष्काशन गरिने मध्यकालीन अवधिको ऋणपत्र हो ।
- **विकास ऋणपत्र:** सरकारले आन्तरिक ऋण उठाउन निश्चित ब्याजदर तोक्यो व्यक्ति वा सस्था दुवैले खरिद गर्न सक्ने गरी जारी गरेको मध्यकालीन अवधिको ऋणपत्र नै विकास ऋणपत्र हो ।

८. डिबेन्चर वा संस्थागत ऋणपत्र (Debenture) भनेको के हो ?

तोकिएको दर र समयमा साँवा तथा ब्याज भुक्तानी गर्ने शर्तमा संगठित संस्था वा कम्पनीद्वारा जारी गरिएको धितोपत्रलाई डिबेन्चर वा संस्थागत ऋणपत्र (Debenture) भनिन्छ । यसको अंकित मूल्य साधारणतया रु.१,०००/- हुन्छ । डिबेन्चरधनीले आफूले गरेको लगानी रकममा तोकिएको दरमा वार्षिक वा अर्धवार्षिक रूपमा ब्याज प्राप्त गर्छन् । डिबेन्चरधनीलाई कम्पनीको वार्षिक साधारणसभामा सहभागी हुने अवसर तथा मतदान गर्ने अधिकार प्राप्त हुँदैन ।

९. सामूहिक लगानी योजना भनेको के हो ?

सामूहिक लगानी कोषले लगानीकर्ताहरूको रकम संकलन गर्नका लागि संकलन गरिने रकम के-कस्तो धितोपत्र औजारहरूका लगानी गर्ने, कुन क्षेत्रमा लगानी गर्ने, लगानी गर्दाको जोखिम के कस्तो हुन्छ, आदि जस्ता विवरणहरू समावेश गरी तयार गरेको कार्यक्रमको खाकालाई योजना (स्किम) भनिन्छ । यस्तो योजना सञ्चालन गर्न नेपाल धितोपत्र बोर्डबाट अनुमति लिनु पर्छ । सामूहिक लगानी योजनामा गरिने लगानीलाई साधारण सेयरमा गरिने लगानी भन्दा सुरक्षित मानिन्छ । म्युचुअल फण्ड अर्न्तगत सञ्चालन हुने योजनाहरू बन्दमुखी योजना र खुलामुखी योजना गरी दुई प्रकारका हुन्छन् । योजनाले गर्ने लगानीको क्षेत्र, लगानी जोखिम, यसको लक्षित प्रतिफल, आदिका आधारमा यी योजनाहरूलाई अन्य विभिन्न प्रकारमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ ।

४. धितोपत्र बजारसँग सम्बन्धित

क) धितोपत्रको प्राथमिक बजार

१. प्राथमिक बजार भनेको के हो ?

संगठित संस्थाले सर्वसाधारणलाई सार्वजनिक रूपमा धितोपत्र निष्काशन गरी आफूलाई आवश्यक परेको दीर्घकालीन पुँजी प्राप्त गर्न सक्ने गरी स्थापित बजारलाई प्राथमिक बजार भनिन्छ । प्राथमिक बजारमा निष्काशन गरिने धितोपत्रहरू बोर्डमा दर्ता गराई निष्काशन अनुमति प्राप्त गर्नु पर्दछ ।

२. धितोपत्रको सार्वजनिक निष्काशन किन गरिन्छ ?

धितोपत्र सम्बन्धी ऐन नियमको व्यवस्था बमोजिम संगठित संस्थाले आफ्नो धितोपत्र एक पटकमा पचासजना भन्दा बढी व्यक्ति तथा संस्थाहरूलाई निष्काशन तथा विक्री प्रबन्धक व्यवसायीमार्फत बोर्डबाट स्वीकृत विवरणपत्रका आधारमा सार्वजनिक रूपमा सूचना प्रकाशन गरी विक्री वितरण गर्ने कार्यलाई धितोपत्रको सार्वजनिक निष्काशनको रूपमा बुझ्न सकिन्छ । संगठित संस्थाहरूलाई आफ्नो व्यवसाय विस्तार गर्न पुँजीको आवश्यकता पर्दछ । उक्त पुँजीको आवश्यकता पूरा गर्न सर्वसाधारणमा छरिएर रहेको रकम संकलनका लागि यस्तो निष्काशन गरिन्छ । यसले सर्वसाधारण लगानीकर्ताहरूलाई लगानीको अवसर प्राप्त हुनुका साथै त्यसबाट प्राप्त नाफामा सहभागी हुने अवसर प्रदान गर्दछ भने अर्कोतिर देशमा औद्योगिकीकरण तथा व्यापारीकरणको लागि आवश्यक पुँजीको पूर्ति भई समग्र देशको आर्थिक विकासमा टेवा पुग्दछ ।

३. धितोपत्र सार्वजनिक निष्काशन कस्ता कम्पनीले गर्न सक्छन् ?

नेपाल सरकार, सरकारबाट स्थापित कम्पनी, अन्तर्राष्ट्रिय वित्तीय संस्था तथा संगठित संस्था(पब्लिक कम्पनी)ले मात्र सार्वजनिक निष्काशन गर्ने सक्ने व्यवस्था धितोपत्र सम्बन्धी ऐन, २०६३ मा गरिएको छ । हालको व्यवस्था अनुसार प्राइभेट लिमिटेड कम्पनीले धितोपत्र जारी गरी सर्वसाधारणबाट रकम उठाउन पाउँदैनन् ।

४. धितोपत्रको सार्वजनिक निष्काशन कति प्रकारले गर्न सकिन्छ ?

धितोपत्र सार्वजनिक निष्काशन देहायअनुसार ६ प्रकारबाट गर्न सकिन्छ :

- **प्रारम्भिक सार्वजनिक निष्काशन (Initial Public Offerings-IPOs) :** एकपटकमा पचासजना भन्दा बढी व्यक्तिहरूलाई विवरणपत्र प्रकाशन गरी विक्री गरिने साधारण सेयर, अग्राधिकार सेयर, सामूहिक लगानी योजनाको यूनिट तथा ऋणपत्र निष्काशन आदि ।
- **हकप्रद सेयर निष्काशन :** साविकका सेयरधनीहरूलाई लक्षित गरी गरिने थप सेयर निष्काशन ।
- **धितोपत्रको थप निष्काशन (Further Public Offerings-FPOs):** सार्वजनिक निष्काशन गरी सूचीकृत भैसकेको संगठित संस्थाले आफ्नो पुँजी वृद्धि गर्न पुनः सर्वसाधारण समक्ष गरिने थप सेयर निष्काशन ।
- **परिपत्रविधिद्वारा निष्काशन :** बढीमा पचासजनासम्म लगानीकर्ताहरूलाई लक्षित गरी चिठ्ठि पत्र वा कुनै पनि विद्युतीय सञ्चार माध्यमबाट गरिने धितोपत्रको निष्काशन ।
- **बोनस सेयर निष्काशन :** संगठित संस्थाले आफ्ना मुनाफाबाट भएको बचत वा जगेडा कोषलाई पुंजीकरण गरी साविकका सेयरवालाहरूलाई गरिने थप सेयर निष्काशन ।
- **संस्थापक र अन्य समूहको सेयर सर्वसाधारणमा** गरिने निष्काशन ।

५. के बोर्डमा धितोपत्र दर्ता नगरी सार्वजनिक निष्काशन गर्न सकिन्छ ?

धितोपत्र सम्बन्धी ऐन, २०६३ को दफा २७ ले संगठित संस्थाले आफूले निष्काशन गर्ने धितोपत्र निष्काशन गर्नु अघि बोर्डमा दर्ता गराउनु पर्ने स्पष्ट व्यवस्था गरेकोले बोर्डमा दर्ता नगरी सेयरको सार्वजनिक निष्काशन गर्न सकिदैन । धितोपत्र सम्बन्धी प्रचलित कानून बमोजिमको प्रक्रिया पुरा नगरी सर्वसाधारण समक्ष धितोपत्र विक्री गर्ने कार्य गैरकानुनी भएकोले बोर्डमा दर्ता गरी विवरणपत्र वा अन्य विवरण प्रकाशन गरेर मात्र धितोपत्रको सार्वजनिक निष्काशन गर्नु पर्दछ । बोर्डले विगत देखिनै गैर कानुनी ढंगबाट सार्वजनिक रूपमा धितोपत्र निष्काशन गर्न लागेका संगठित संस्थाहरूलाई धितोपत्र निष्काशन गर्न रोक समेत लगाउँदै आएको छ ।

६. सार्वजनिक रुपमा निष्काशन भएको धितोपत्रमा नयाँ लगानीकर्ताहरूले कसरी खरिद गर्न सक्दछन् ?

सार्वजनिक रुपमा निष्काशन भएका धितोपत्र निष्काशन गरिने अवधिमा आस्वा प्रणालीमा आवद्ध रहेका बोर्डबाट अनुमतिपत्र प्राप्त बैंक तथा वित्तीय संस्थामा आवेदकको खाता रहेको अवस्थामा उक्त बैंक तथा वित्तीय संस्थामा गई खातामा रहेको रकम रोक्का राखी आवेदन गरी खरिद गर्न सकिन्छ। साथै आस्वा सदस्यले अनलाईनमार्फत सेयर भर्न सक्ने व्यवस्था गरेको अवस्थामा अनलाईन मार्फत समेत आवेदन गर्न सक्छन्।

७. आस्वा प्रणाली (Application Supported by Blocked Amount -ASBA) कस्तो प्रणाली हो ?

सार्वजनिक निष्काशनमा धितोपत्र खरिद गर्न आवेदन दिँदा लगानीकर्ताहरूको बैंक तथा वित्तीय संस्थामा रहेको खातामा आवेदन बराबरको रकम रोक्का राखी धितोपत्र बाँडफाँड पछि आवेदकको बाँडफाँडमा परेको धितोपत्र बराबरको रकम मात्र खाताबाट खिच्ने प्रणाली नै आस्वा प्रणाली (ASBA System) हो। यस प्रणालीमा धितोपत्र आवेदनकर्ताले आफ्नो खाता रहेको बैंक तथा वित्तीय संस्थामा तोकिएको ढाँचामा धितोपत्र खरिद तथा रकम रोक्काको लागि निवेदन दिनुपर्छ। तत्पश्चात बैंक तथा वित्तीय संस्थाले आवेदन बमोजिमको रकम रोक्का राखी सोको जानकारीसहितको पूर्ण लगानीकर्तालाई उपलब्ध गराउँछ। धितोपत्र बाँडफाँड भएपछि धितोपत्र पाउने लगानीकर्ताको खाताबाट निष्काशनकर्ता कम्पनीको खातामा खरिद रकम हस्तान्तरण हुने र सेयर नपाएको अवस्थामा लगानीकर्ताको रोक्का भएको रकम फुकुवा हुने व्यवस्था मिलाईएको हुन्छ।

८. सि-आस्वा (C-ASBA) भन्नाले के बुझिन्छ ?

आस्वा प्रणाली अर्न्तगत सार्वजनिक निष्काशन हुँदा निवेदकको हितग्राही खाता रुजु गर्न तथा प्राप्त भएका निवेदनहरूको विवरण प्रविष्टि गर्न आस्वा बैंक र निष्काशन तथा विक्री प्रबन्धकका लागि तयार पारिएको केन्द्रीकृत सफ्टवेयरलाई सि-आस्वा (Centralised Application for ASBA Based Issuance) भनिन्छ। आस्वा अर्न्तगत कम्प्युटरकृत प्रणाली मार्फत एकीकृत आवेदन दिने कार्यलाई थप व्यवस्थित, छिटो छरितो बनाउने उद्देश्यले यो प्रणाली लागू गरिएको हो। यस प्रणाली अर्न्तगत आवेदकले सर्वप्रथम आफ्नो खाता रहेको बैंक तथा वित्तीय संस्थाबाट सिआरएन (C-ASBA Registration Number-CRN) लिनुपर्दछ। धितोपत्रको सार्वजनिक निष्कासन भएको समयमा आवेदक स्वयंले इन्टरनेट मार्फत वा आफ्नो खाता रहेको बैंक तथा वित्तीय संस्थामा सि-आस्वा फाराम भरी धितोपत्र खरिदका लागि निवेदन दिन सक्दछन्।

९. आह्वानपत्र भनेको के हो ?

संगठित संस्थाले धितोपत्रको सार्वजनिक निष्काशन गर्ने क्रममा सर्वसाधारण लगानीकर्तालाई विवरणपत्रको संक्षिप्त विवरण सहित, व्यवस्थापकीय, प्राविधिक र आर्थिक विषयका साथै वास्तविक तथा यथार्थतामा आधारित सूचना तथा विवरण समावेश गरी प्रकाशन गरिने पत्रलाई आह्वानपत्र भनिन्छ। आह्वानपत्र प्रकाशन गर्दा राष्ट्रिय स्तरको दैनिक पत्रिकामा बोर्डबाट तोकिए बमोजिमको विवरण खुलाई धितोपत्र विक्री खुला गरिने कम्तीमा सात कार्य दिन अगाडि बोर्डलाई जानकारी दिनुपर्ने प्रावधान रहेको छ।

१०. विवरणपत्र भन्नाले के बुझिन्छ ?

धितोपत्र निष्काशनकर्ताको पुँजी तथा अन्य जानकारी, निष्काशनकर्ताले गर्ने मुख्य कार्यहरू, कानुनी कारवाही सम्बन्धी जानकारी, निष्काशनकर्ताको आर्थिक स्थिति, लगानी योजना, जोखिम पक्ष,क्रेडिट रेटिङ्गको स्तर, सामान्य प्रशासन, व्यवस्थापन तथा अन्य विवरण आदि पक्षहरू समेटेर तयार पारिएको पुस्तिकालाई विवरणपत्र भनिन्छ। यसरी प्रकाशन गरिएका विवरणपत्र वास्तविक तथा यथार्थतामा आधारित हुने हुँदा लगानीकर्ताहरूलाई उक्त विवरणको आधारमा सम्बन्धित संगठित संस्थाको धितोपत्रमा लगानी गर्ने वा नगर्ने भनी निर्णय गर्न सघाँउ पुग्दछ। संगठित संस्थाले धितोपत्रको सार्वजनिकरूपमा निष्काशनका लागि बोर्डबाट विवरणपत्र स्वीकृत गराई सम्बन्धित सबैको जानकारीको लागि प्रकाशन गर्नु पर्दछ।

११. सार्वजनिक रुपमा निष्काशित धितोपत्रहरू कति दिन भित्र बाँडफाँड गरिन्छ ?

सार्वजनिक रुपमा निष्काशित धितोपत्रहरू धितोपत्र खरिदका लागि परेको दरखास्तको संख्या अनुसार धितोपत्र विक्री बन्द भएको मितिले ३० दिन देखि ५० दिनभित्र धितोपत्रहरू बाँडफाँड गर्नु पर्ने व्यवस्था रहेको छ। बोर्डबाट सि-आस्वा प्रणाली मार्फत आवेदन दिनुपर्ने व्यवस्थालाई अनिवार्य गरिए पश्चात धितोपत्रको विक्री बन्द भएको बढीमा १० दिन भित्रमा धितोपत्रको बाँडफाँड गर्न सकिन्छ।

१२. धितोपत्रको सूचीकरण भन्नाले के बुझिन्छ ?

धितोपत्रको दोस्रो बजार मार्फत धितोपत्रको खरिद, बिक्री वा विनिमय गर्ने प्रयोजनको लागि धितोपत्र बजारमा गरिने सूचीकरणलाई बुझिन्छ। हाल नेपाल स्टक एक्सचेन्ज लि. मा धितोपत्र सूचीकरण गरिन्छ। सार्वजनिक रूपमा निष्काशन भएका धितोपत्रहरू नेपाल स्टक एक्सचेन्जमा सूचीकरण भएपश्चात बिक्री गर्न सकिन्छ।

१३. लगानीकर्ताले सार्वजनिकरूपमा निष्काशन गरिएको धितोपत्र खरिद गर्नुअघि कुन कुन विषयहरू हेर्नुपर्दछ ?

धितोपत्र खरिद गर्न चाहने लगानीकर्ताले सम्बन्धित संगठित संस्थाको विवरणपत्र, सम्बन्धित कम्पनीको व्यवसायको प्रकृति, आर्थिक विवरण, संस्थागत सुशासनको अवस्था, जोखिम पक्ष, क्रेडिट रेटिङ्गको स्तर, संस्थापक, सञ्चालक सम्बन्धी विवरण जस्ता कुराहरूको अध्ययन तथा विश्लेषण गरी लगानी सम्बन्धी निर्णय गर्नु उपयुक्त हुन्छ।

ख) बुक बिल्डिङ प्रणालीसँग सम्बन्धित

१४. धितोपत्रको सार्वजनिक निष्काशन कुन कुन विधिबाट हुने गर्दछ ?

धितोपत्रको सार्वजनिक निष्काशन साधारणतया दुई विधिबाट हुने गर्दछ: निश्चित मूल्य विधि (Fixed Price) र बुक बिल्डिङ (Book Building) विधि गरी दुई किसिमबाट हुने गर्दछ। निश्चित मूल्य विधिबाट धितोपत्र निष्काशन गर्दा धितोपत्रको अंकित मूल्य वा अंकित मूल्यमा प्रिमियम थप गरी तोकिएको मूल्यमा गर्ने गरिन्छ भने बुक बिल्डिङ विधिमा फर्त धितोपत्र निष्काशन गर्दा बजारले निर्धारण गरेको मूल्यमा हुने गर्दछ।

१५. बुक बिल्डिङ भन्नाले के बुझिन्छ र कसरी गरिन्छ ?

बुक बिल्डिङ धितोपत्र निष्काशन गर्ने एक प्रक्रिया हो जसमा निष्काशनकर्ता संगठित संस्थाले प्रारम्भिक सार्वजनिक निष्काशन गर्नका लागि प्रस्ताव गरिने मूल्य निर्धारण गर्ने प्रयास गर्दछ। बुक बिल्डिङका लागि देहाय अनुरूपको प्रकृया रहने गर्दछ।

- निष्काशनकर्ता संगठित संस्थाले निष्काशन तथा बिक्री प्रबन्धकको परामर्शमा प्रारम्भिक विवरणपत्र तयार गर्दछ।
- उक्त विवरणपत्र उपर योग्य संस्थागत लगानीकर्ताहरूलाई सहभागी गराई संगठित संस्थाले निष्काशन तथा बिक्री प्रबन्धकको सहभागितामा छलफल कार्यक्रम सञ्चालन गरी बोर्डबाट अनुमति प्राप्त योग्य संस्थागत लगानीकर्तासँग निजले चाहेका न्यूनतम खरिद संख्या, आशय मूल्य र सो को मूल्यांकन विधिसहित प्रारम्भिक विवरणपत्रमा सुझाव माग गर्दछ।
- योग्य संस्थागत लगानीकर्ताबाट प्राप्त भएको आशय मूल्यका आधारमा निष्काशनकर्ता संगठित संस्थाले धितोपत्रको बिक्री मूल्य सीमा निर्धारण गरी मूल्य सीमा भित्रको आशय मूल्य पेश गरेका योग्य संस्थागत लगानीकर्तालाई बोलकबोल प्रकृत्यामा सहभागी गराई धितोपत्रको बिक्री गर्दछ।
- आशय मूल्य पेश गरेका योग्य संस्थागत लगानीकर्ताले बोलकबोलका लागि आवेदन गर्न आशय मूल्य पेश गर्दा उल्लेख गरिएको धितोपत्र संख्या र मूल्यभन्दा कम हुने गरी बोलकबोल गर्न पाइदैन भने कुनै एक योग्य संस्थागत लगानीकर्ताले निष्काशित धितोपत्रको २० प्रतिशतभन्दा बढी धितोपत्रको लागि बोलकबोल प्रस्ताव पेश गर्न पाइदैन। यसरी धितोपत्र बिक्री गर्दा संगठित संस्थाले योग्य संस्थागत लगानीकर्तालाई निष्काशित धितोपत्रको ४० प्रतिशत र सर्वसाधारणलाई ६० प्रतिशत धितोपत्र निष्काशित गरी बिक्री गर्नुपर्दछ।

१६. कस्ता संगठित संस्थाले बुक बिल्डिङ विधि मार्फत् सार्वजनिक निष्काशन गर्न सक्छन् ?

संगठित संस्थाले बुक बिल्डिङ विधि मार्फत् धितोपत्रको प्रारम्भिक सार्वजनिक निष्काशनका लागि देहाय बमोजिमको योग्यता पुगेको हुनुपर्दछ:

- संगठित संस्था विगत तीन आर्थिक वर्ष देखी लगातार खुद मुनाफामा सञ्चालनमा रहेको।
- संगठित संस्थाको साधारण सभाले बुक बिल्डिङ विधि मार्फत् धितोपत्र जारी गर्ने निर्णय गरेको।
- संगठित संस्थाको प्रति सेयर नेटवर्थ प्रति सेयर चुक्ता पुँजीको कम्तीमा १५० प्रतिशत रहेको।
- संगठित संस्थाले कम्तीमा औसत वा सो भन्दा माथिल्लो क्रेडिट रेटिङ प्राप्त गरेको।

१७. बुक बिल्डिङ विधिमाफत कस्ता संस्थागत लगानीकर्ताले निष्काशित धितोपत्र खरिद गर्न सक्छन् ?

बुक बिल्डिङ विधिमाफत निष्काशित धितोपत्र खरिद गर्न सक्ने योग्य संस्थागत लगानीकर्ताहरूमा बोर्डबाट स्वीकृति प्राप्त गरेका सूचिकृत संगठित संस्था, विशेष ऐनद्वारा स्थापित वित्तीय संस्था, सामूहिक लगानि कोष व्यवस्थापक, सामूहिक लगानी कोषका योजना, मैचेन्ट बैकर, मान्यता प्राप्त अवकाश कोष र बोर्डले समयसमयमा तोकेका अन्य कोष वा कम्पनी वा संस्था पर्दछन् ।

१८. बुक बिल्डिङ विधिको के महत्व छ ?

बुक बिल्डिङ प्रणालीले उच्च नाफा कमाउने कम्पनीहरूलाई आफ्नो नेट वर्थको उचित मूल्यमा सेयर जारी गरी सेयर बजारमा प्रवेश गर्न प्रोत्साहित गर्दछ । बुक बिल्डिङ प्रणालीको माफत बजारमा स्थापित तथा उत्कृष्ट वित्तीय विवरण भएका कम्पनीहरूले उचित मूल्यमा सेयर जारी गर्ने अवसर सिर्जना हुन्छ । जसबाट धितोपत्र बजारको विकासमा सघाउ पुग्दछ । बुक-बिल्डिङ विधि लागू हुँदा वास्तविक क्षेत्रका कम्पनीहरूलाई सार्वजनिक निष्काशन माफत पूँजी परिचालन गरी पूँजी बजारमा प्रवेश गर्न थप मद्दत पुग्दछ । .

१९. बुक बिल्डिङ विधिबाट गरिने सार्वजनिक निष्काशन र प्रिमियम निर्धारण गरी गरिने सार्वजनिक निष्काशनमा के फरक छ ?

धितोपत्र दर्ता तथा निष्काशन नियमावली मा व्यवस्था गरिएका प्रिमियममा धितोपत्र निष्काशन गर्न सक्ने शर्तहरू पूरा गरेका संगठित संस्थाले धितोपत्रको सार्वजनिक निष्काशन गर्न प्रिमियम गणना गर्दा पछिल्लो तीन वर्षको पूँजीकृत भएको आम्दानी (क्यापिटलाइज्ड अर्निंग), भविष्यमा प्राप्त हुने नगद प्रवाहको वर्तमान मूल्य (डिस्काउन्टेड क्यास फ्लो) र अन्तर्राष्ट्रिय प्रचलनको आधारमा मूल्यांकनकर्ताले अपनाएको कुनै एक विधि अवलम्बन गरी प्राप्त हुने कुल मूल्यको औषत मूल्य गणना गर्नु पर्छ । यसरी कायम भएको औषत मूल्य र संगठित संस्थाको पछिल्लो लेखापरीक्षण भएको वित्तीय विवरण अनुसारको प्रति सेयर नेटवर्थको दुई गुणाले हुन आउने मूल्यमा जुन कम हुन्छ सो रकमलाई प्रिमियम कायम गर्नुपर्दछ । त्यस्तै बुक बिल्डिङ विधिबाट सार्वजनिक निष्काशन गर्दा सार्वजनिक निष्काशन गर्ने संगठित संस्थाले निष्काशन तथा विक्री प्रबन्धकको सहयोगमा योग्य संस्थागत लगानीकर्तासंग निजले चाहेको न्यूनतम खरिद संख्या, आशय मूल्य र सो को मूल्यांकन विधिसहित प्रारम्भिक विवरणपत्रमा सुझाव माग गर्दछ । तत्पश्चात् योग्य संस्थागत लगानीकर्ताले आवश्यक अध्ययन गरी आशय मूल्य पेश गर्दछन् । त्यही आशय मूल्यको आधारमा विक्री मूल्य सीमा निर्धारण हुन्छ । यसर्थ, बुक बिल्डिङ विधिबाट गरिने सार्वजनिक निष्काशन र प्रिमियम निर्धारण गरी गरिने सार्वजनिक निष्काशन बिचको मुख्य फरक भनेको बुक बिल्डिङ विधिबाट गरिने सार्वजनिक निष्काशनमा मूल्य निर्धारण बजारलाई छोडिएको हुन्छ भने प्रिमियम निर्धारण गरी गरिने सार्वजनिक निष्काशनमा मूल्य निर्धारण प्रकृया नियामक निकायबाट निर्देशित हुन्छ ।

ग) धितोपत्रको दोस्रो बजार

२०. धितोपत्रको दोस्रो बजार भन्नाले कस्तो बजारलाई बुझ्ने ?

प्राथमिक बजारमा खरिद गरिएका धितोपत्रहरूलाई पुनः खरिद विक्री गर्न सकिने, संगठित संस्था तथा सरकारद्वारा जारी गरि सूचीकृत भैसकेको धितोपत्रको कारोबार गर्न सकिने गरी स्थापित बजारलाई धितोपत्रको दोस्रो बजार भनिन्छ । उक्त बजारमा धितोपत्र खरिद विक्री गर्न लगानीकर्ताहरूले बोर्डबाट इजाजत प्राप्त धितोपत्र दलाल माफत कारोबार गर्नुपर्छ । नेपालमा हालसम्म नेपाल स्टक एक्सचेञ्ज लि. एक मात्र दोस्रो बजार संचालकको रूपमा रहेको छ ।

२१. नेपाल स्टक एक्सचेञ्ज (नेप्से) कस्तो निकाय हो ?

नेप्से संस्थागत धितोपत्रहरू तथा सरकारी ऋणपत्रलाई तरलता प्रदान गर्नुका साथै सो को निर्वाध खरिद विक्री सुविधा प्रदान गर्ने नेपाल धितोपत्र बोर्डबाट अनुमति प्राप्त हालसम्म एक मात्र धितोपत्रको दोस्रो बजार हो । नेप्सेले संगठित संस्थाहरूले निष्काशन तथा बाँडफाँड गरी सूचीकरण भएका धितोपत्रहरूको विनिमय कारोबारमा सघाउ पु-याउँदछ । नेपालमा वि.स. २०३३ सालमा सेक्युरिटी खरिद विक्री केन्द्र स्थापना भएपछि सरकारी ऋणपत्रको दैनिक खरिद विक्रीको व्यवस्थाबाट धितोपत्र बजारको संस्थागत विकासको शुरुवात भएको हो । उक्त केन्द्रलाई धितोपत्र विनिमय ऐन, २०४० को वि. स. २०४९ मा संशोधन गरी २०५० सालमा नेपाल स्टक एक्सचेञ्ज लि. (नेप्से) को रूपमा रूपान्तरण गरिएको थियो र हालसम्म पनि यो संस्था सरकारी स्वामित्वको रूपमा रहेको छ । हाल नेप्से धितोपत्र बजार संचालन नियमावली, २०६४ बमोजिम सञ्चालित छ ।

२२. सूचीकृत धितोपत्रहरू खरिद वा बिक्री गर्नुअघि कुन कुन कुराहरू हेर्नुपर्दछ ?

धितोपत्रमा लगानी गर्दा जोखिम (Risk), प्रतिफल (Return) तथा भविष्यको संभावना सम्बन्धी पूर्ण ज्ञान र पूर्ण होशियारी साथ गर्नु पर्दछ। धितोपत्र बजारमा सूचीकृत धितोपत्रहरू खरिद गर्न चाहने लगानीकर्ताले सम्बन्धित संगठित संस्थाको कार्य सम्पादन, कम्पनीको वित्तीय सूचकहरू, आर्थिक विवरण, वार्षिक प्रतिवेदन, संस्थापक, सञ्चालकको विगतको कार्य सम्पादन, संगठित संस्थाहरूद्वारा समय समयमा प्रवाह गरिने तथा स्टक एक्सचेञ्जको सूचना पाटीमा राखिने धितोपत्रको मूल्यमा प्रत्यक्ष प्रभाव पार्नसक्ने संवेदनशील सूचनाहरू (Price Sensitive Information) समेत हेरी लगानी सम्बन्धमा निर्णय गर्नु बढी सुरक्षित हुन्छ। साथै, लगानीकर्ताले आफूलाई विश्वास लागेको धितोपत्र दलाल वा वित्तीय विशेषज्ञसँग आवश्यक जानकारीहरू लिएर धितोपत्रको खरिद बिक्री सम्बन्धी निर्णय गर्नु बढी उपयुक्त हुन्छ।

२३. धितोपत्र बजारमा गरिने लगानीको विश्लेषण गर्ने के कस्ता विधिहरू रहेका छन् ?

धितोपत्र बजारमा गरिने लगानीको विश्लेषण विशेषगरी आधारभूत विश्लेषण तथा प्राविधिक विश्लेषण गरी दुई किसिमले गरिन्छ।

- **आधारभूत विश्लेषण (Fundamental Analysis):** धितोपत्रको आधारभूत विश्लेषणमा सम्बन्धित कम्पनीको वित्तीय विवरण, कम्पनीको व्यवस्थापन तथा प्रतिस्पर्धात्मक फाइदा र कम्पनीको प्रतिस्पर्धीहरू तथा बजार आदिको विश्लेषण गरिन्छ। धितोपत्रको आधारभूत विश्लेषण कम्पनीको विगत तथा वर्तमान कार्य सम्पादनको अध्ययन गरी भविष्यको कार्य सम्पादनको प्रक्षेपण गर्ने गरिन्छ। यसमा विशेष कम्पनीको वित्तीय कार्यसम्पादन-प्रति सेयर आम्दानी, प्रति सेयर खुद मूल्य, प्रति सेयर लाभांश, मूल्य आय अनुपात, ऋण तथा स्वामित्व पुँजीको अनुपात, वर्तमान व्यवस्थापन तथा विगतमा व्यवस्थापनमा परिवर्तन, कम्पनीको व्यवसायको वर्तमान अवस्था तथा भविष्यको संभावना, प्रतिस्पर्धात्मक स्थिति र सम्बन्धित उद्योग तथा अर्थतन्त्रको अवस्था आदिको अध्ययन तथा विश्लेषण गरी धितोपत्रको वर्तमान अवस्था तथा भविष्यको निकाल गरिन्छ।
- **प्राविधिक विश्लेषण (Technical Analysis):** धितोपत्रको भविष्यको मूल्य प्रक्षेपण गर्न विभिन्न चार्ट तथा प्रवृत्तिको माध्यमबाट धितोपत्रको विशेष गरी विगत तथा वर्तमान मूल्य तथा कारोबार रकमको विश्लेषण गरी भविष्यको मूल्य प्रक्षेपण गर्ने कार्य गरिन्छ। यसमा विगत तथा वर्तमानमा समेत मूल्य वृद्धि भइरहेको भएमा भविष्यमा समेत मूल्य वृद्धि हुने र विगत देखि वर्तमान अवस्थामा मूल्य घट्दै आएको भएमा भविष्यमा समेत मूल्य घट्ने मान्यता राखिन्छ।

२४. सूचीकृत धितोपत्रहरू कसरी खरिद वा बिक्री गर्न सकिन्छ ?

नेपाल धितोपत्र बोर्डबाट अनुमतिपत्र प्राप्त गरी नेपाल स्टक एक्सचेञ्ज लि. को सदस्यता लिएका धितोपत्र दलाल (Stock Broker) मार्फत सूचीकृत धितोपत्रहरू खरिद तथा बिक्री गर्न सकिन्छ।

२५. सेयर खरिद बिक्रीको लागि कुन धितोपत्र दलाल (ब्रोकर) कहाँ जाने ?

यसको लागि नेपाल धितोपत्र बोर्डबाट अनुमति प्राप्त जुनसुकै ब्रोकर कम्पनीसँग सम्पर्क राखे पनि हुन्छ। नेपालमा हाल ५० वटा ब्रोकर कम्पनीले अनुमति लिई धितोपत्रको खरिद बिक्री सुविधा उपलब्ध गराइरहेका छन्।

२६. धितोपत्र दलाल व्यवसायीलाई खरिद वा बिक्री आदेश कसरी दिने ?

सूचीकृत धितोपत्रहरू खरिद वा बिक्री गर्ने निर्णय गरेपछि लगानीकर्ताले धितोपत्र दलाल व्यवसायीको कार्यालयमा गएर वा इन्टरनेटमार्फत हुने कारोबारका लागि सम्बन्धित धितोपत्र दलाल व्यवसायीसँग Username र Password लिई खरिद बिक्री आदेश दिनु पर्दछ। यस्तो आदेशमा लगानीकर्ताले आफूले खरिद वा बिक्री गर्न चाहेको धितोपत्रको किसिम, संख्या, मूल्य, आदेश बहाल रहने अवधि आदि स्पष्ट रूपमा उल्लेख गर्नु पर्दछ। आदेश बहाल रहने अवधि उल्लेख नगरेको अवस्थामा त्यस्तो आदेश पत्रको बहाली १५ दिनसम्म कायम रहन्छ। खरिद वा बिक्री आदेश दिएपछि लगानीकर्ताले दलालबाट आफूले दिएको आदेशको दर्ता नम्बर, दर्ता भएको मिति र समय समेत खुलेको निस्सा प्रमाण लिनु पर्दछ।

२७. आदेश अनुसारको धितोपत्रको खरिद बिक्री कारोबार कसरी हुन्छ ?

लगानीकर्ताहरूबाट प्राप्त खरिद बिक्री आदेश अनुसार धितोपत्र दलालहरूले कारोबार गर्दा पहिला आएको आदेशलाई पहिले लगानीकर्ताको नाम, धितोपत्रको नाम, मूल्य कम्प्युटरीकृत कारोबार प्रणालीमा प्रविष्टि गर्दछन्। यसरी प्रविष्ट भएको खरिद तथा बिक्री आदेश मूल्य समय प्राथमिकता (Price Time Priority) को आधारमा मेल खाएपछि धितोपत्र कारोबार सम्पन्न हुन्छ।

२८. मूल्य समय प्राथमिकता भनेको के हो ?

दुई वा दुई भन्दा बढी लगानीकर्ताहरूले एउटै कम्पनीको धितोपत्र खरिद गर्न आदेश दिएको अवस्थामा बढी मूल्यमा खरिद गर्न आदेश दिने खरिदकर्तालाई पहिलो प्राथमिकता दिइन्छ त्यस्तै बिक्री गर्दा कम मूल्यमा बिक्री आदेश दिनेलाई पहिलो प्राथमिकता दिइन्छ भने दुई वा दुई भन्दा बढी लगानीकर्ताहरूले एउटै कम्पनीको सेयर समान मूल्यमा खरिद वा बिक्री गर्न आदेश दिएमा पहिलो खरिद/बिक्रीको आदेश दिने लगानीकर्तालाई पहिलो प्राथमिकता दिइने व्यवस्थालाई मूल्य समय प्राथमिकता भनिन्छ ।

२९. इन्टरनेटमा आधारित धितोपत्र कारोबार भन्नाले के बुझिन्छ ?

धितोपत्र बजारमा हुने कारोबारहरू जुनसुकै स्थानमा बसी कम्प्युटर तथा इन्टरनेटको माध्यमबाट लगानीकर्ताले सेयर ब्रोकर मार्फत प्रयोगकर्ता नाम (Username) र गोप्य शब्द (Password) लिएर धितोपत्र खरिद बिक्री गर्नुलाई इन्टरनेटमा आधारित धितोपत्र कारोबार भनिन्छ । यस किसिमको कारोबारबाट लगानीकर्तालाई बजारको गहिराइ हेर्ने सुविधा प्राप्त हुन्छ ।

३०. के मैले इन्टरनेट मार्फत सेयर खरिद बिक्रीका लागि आदेश दिन सक्छु ?

वि.स. २०७५ सालको शुरु देखि धितोपत्र दलाल मार्फत प्रयोगकर्ता नाम (Username) र गोप्य शब्द (Password) लिएर इन्टरनेट मार्फत खरिद बिक्री आदेश दिन सकिन्छ । बोर्डबाट धितोपत्र दलाल व्यवसायीहरूको व्याक अफिस प्रणालीमा लगानीकर्ताले Username र Password लिई खरिद बिक्री आदेश दिने व्यवस्था तथा खरिद बिक्री कारोबारको जानकारी सोही प्रणाली मार्फत लिन मिल्ने व्यवस्था मिलाउनका लागि निर्देशन बमोजिम तयार गरिएको सफ्टवेयरमार्फत उक्त किसिमको कारोबारका लागि संभव भएको छ ।

३१. कारोबार सम्पन्न भएको जानकारी कसरी प्राप्त गर्ने ?

धितोपत्र दलालले लगानीकर्ताको आदेश अनुसार कारोबार सम्पन्न गरेपछि सो सम्बन्धी तोकिए बमोजिमको जानकारी फाराम (करार नोट) भरी कारोबार भएकै दिन वा भोलिपल्टसम्म लगानीकर्तालाई उपलब्ध गराउनुपर्दछ । लगानीकर्ताले पनि आफ्ना आदेश अनुसार कारोबार भए नभएको बारे धितोपत्र दलालसँग सम्पर्क गरी बुझ्न सक्दछन् । साथै इन्टरनेट मार्फत कारोबार हुने व्यवस्था भए पश्चात इन्टरनेट तथा एसएमएसमार्फत पनि कारोबार भएको जानकारी लिन सकिन्छ ।

३२. धितोपत्र दोस्रो बजारमा सेयर खरिद गर्न कुन मूल्यलाई आधार मान्नु उपयुक्त हुन्छ ?

सेयर खरिद गर्ने मूल्य सबै लगानीकर्ताहरूको फरक फरक हुन सक्छ । अधिल्लो दिनको बजार मूल्य कति छ त्यसको आधारमा आफुले खरिद मूल्य तय गर्नुपर्छ । यसको साथै कम्पनीको नेटवर्थ, प्रति सेयर आम्दानी लगायत अन्य विभिन्न पक्षहरू विचार गरी उपयुक्त मूल्य तय गर्नुपर्छ ।

३३. लगानीकर्ताले आफ्नो आदेश अनुसार भएको कारोबार अस्वीकार गरेमा के हुन्छ ?

धितोपत्र दलालबाट आफ्नो आदेश अनुसार कारोबार भएको जानकारी प्राप्त भएपछि धितोपत्र बिक्रीकर्ताले प्रमाणपत्र तथा सम्बन्धित कागजात र खरिदकर्ताले खरिद मूल्य समयमै नदिएबाट लगानीकर्ता वा सम्बन्धित दलाललाई हानी नोक्सानी हुन गएमा सम्बन्धित लगानीकर्ताले त्यस्तो नोक्सानी व्यहोर्नु पर्दछ ।

३४. सेयर खरिद बिक्री गर्दा जम्मा कति शुल्क तिर्नु पर्छ ?

लगानीकर्ताले धितोपत्र दलाल व्यवसायीहरूलाई रु. ५०,००० सम्मको कारोबारमा ०.४० प्रतिशत, रु. ५०,००० भन्दा माथि र रु. ५,००,००० सम्मको कारोबारमा ०.३७ प्रतिशत, रु. ५,००,००० भन्दा माथि र रु. २०,००,००० सम्मको कारोबारमा ०.३४ प्रतिशत, रु. २०,००,००० भन्दा माथि रु. १,००,००,००० सम्मको कारोबारमा ०.३० प्रतिशत र रु. १ करोड भन्दा माथि जतिसुकैको कारोबारमा ०.२७ प्रतिशत रकम बुझाउनु पर्छ । तर धितोपत्र दलालले ग्राहकबाट पाउने सेवा शुल्क रु.१० भन्दा कम हुनु हुदैन ।

३५. घरायसी तथा मृत्यु नामसारीको के-कस्तो व्यवस्था रहेको छ ? यसको लागि कति शुल्क तिर्नु पर्छ ?

आफ्नो परिवारको कुनै सदस्यको नाममा भएको सेयर नामसारी गर्नु परेमा नेपाल स्टक एक्सचेञ्ज लि. मा गई नामसारी फारम भरी सेयर रजिष्ट्रार (मर्चेन्ट बैंकर) कहाँ जाने व्यवस्था रहेकोमा बोर्डबाट हालै विनियम स्वीकृत भए पश्चात निक्षेप सदस्यमार्फत सिडिएएससि गई सिडिएएसबाटै नामसारी हुने व्यवस्था गरिएको छ । यसको लागि घरायसी नामसारी भएमा १ देखि ५० कित्तासम्मको सेयरमा चुक्ता पुँजीको ३ प्रतिशत, ५१ देखि २०० कित्ताको लागि २ प्रतिशत, २०० देखि १००० कित्ताको लागि १.५ प्रतिशत र १००० देखि १०,००० कित्ताको लागि १.२५ प्रतिशत शुल्क तिर्नु पर्छ । मृत्यु नामसारी भएमा १ देखि ५०० कित्ताको लागि ०.५ प्रतिशत, ५०० देखि १००० कित्ताको

लागि ०.४ प्रतिशत र १००० कित्ता भन्दा माथि ०.३ प्रतिशत रकम तिर्नु पर्छ । साथै नामसारी गर्दा सेयर रजिष्ट्रारले बढीमा रु.२० सम्म लिन सक्दछन् ।

३६. धितोपत्रको बजार मूल्य कसरी निर्धारण हुन्छ ?

धितोपत्रको बजार मूल्य धितोपत्रको माग तथा आपूर्ति अर्थात धितोपत्र खरिद गर्न चाहने लगानीकर्ताहरू र बिक्री गर्न चाहने लगानीकर्ताहरूको अन्तर्क्रियाबाट निर्धारण हुने गर्दछ । धितोपत्रको बजार मूल्यलाई मुख्य रूपले सम्बन्धित संगठित संस्थाको कार्य सम्पादन र प्रतिफल, संगठित संस्थाको विकास र विस्तारको सम्भावना जस्ता पक्षहरूले प्रभाव पार्दछन् । सामान्य अवस्थामा कुनै संगठित संस्थाको धितोपत्रको माग बढेमा यसको मूल्य बढ्छ र माग घटेमा मूल्य घट्छ ।

३७. सर्किट ब्रेकर (Circuit Breaker) भनेको के हो ?

दोस्रो बजार मार्फत कारोबार हुने धितोपत्रहरूको बजार मूल्यमा अप्रत्यासित रूपमा परिवर्तन आएमा (बजार मूल्य बढ्न वा घट्न गएमा) सो धितोपत्रहरूको कारोबारमा निश्चित समयको लागि रोक लगाइने प्रणालीलाई सर्किट ब्रेकर (Circuit Breaker) भनिन्छ । सेयरको निरन्तर कारोबार शुरु भएको पहिलो एक घण्टामा नेप्से परिसूचक ३ प्रतिशतले घटने/बढ्ने भएमा १५ मिनेटका लागि कारोबार स्थगन गर्ने, निरन्तर कारोबार शुरु भएको दुई घण्टा भित्र नेप्से परिसूचकमा ४ प्रतिशतले घटने/बढ्ने भएमा ३० मिनेटका लागि कारोबार स्थगन गर्ने र निरन्तर कारोबार शुरु भएको कुनै पनि समयमा नेप्से परिसूचक ५ प्रतिशतले घटने/बढ्ने भएमा सो पश्चात् सो दिनको कारोबार स्थगन गर्ने व्यवस्था रहेको छ ।

३८. बजार परिसूचक (नेप्से परिसूचक) भनेको के हो ?

नेप्सेमा सूचीकृत संस्थापक र साधारण दुवै सेयरको आधार वर्ष मूल्य र वर्तमान बजार मूल्यको आधारमा गणना गरिने परिसूचकलाई नेप्से परिसूचक भनिन्छ । यो धितोपत्र बजारको मापन गर्ने सबैभन्दा महत्वपूर्ण परिसूचक हो र यसलाई अर्थतन्त्रको व्यारोमिटरको रूपमा पनि लिने गरिन्छ । नेप्से परिसूचक २०५० साल माघ ३० गतेदेखि गणना शुरु गर्न थालिएको हो । नेप्सेमा सूचीकृत कुल सेयरमध्ये दुई तिहाइ (करिब ६५ प्रतिशत) संस्थापक सेयर र सार्वजनिक रूपमा निष्काशन भएको साधारण सेयरको संख्या एक तिहाई (करिब ३५ प्रतिशत) मात्र रहेको छ ।

४९. बजार पुँजीकरण भनेको के हो ?

नेप्सेमा सूचीकृत सम्पूर्ण धितोपत्रहरूको बजार मूल्यको कूल जोडलाई बजार पुँजीकरण भनिन्छ । धितोपत्र बजारमा सूचीकृत धितोपत्रहरूको संख्या र तिनको आ-आपनो दैनिक कारोबारको अन्तिम बजार मूल्य गुणन गरी जोड्दा बजार पुँजीकरण(बजार मूल्य) प्राप्त हुन्छ । सार्वजनिक निष्काशन भएका कारोबारयोग्य सेयर (Tradable Share) को बजार पुँजीकरणले धितोपत्र बजारको यथार्थ स्थितिको प्रतिनिधित्व गर्दछ ।

४०. सेन्सेटिभ इन्डेक्स भनेको के हो ?

चुक्ता पुँजी कम्तिमा २ करोड रहेको, सेयरधनी संख्या कम्तिमा १००० जना रहेको, कम्तिमा तीन वर्ष देखि लगातार नाफामा रहेको, सेयरको किताबी मूल्य चुक्ता मूल्य भन्दा कम नभएको र आ.व. समाप्त भएको ६ महिनाभित्र उक्त आ.व.को आय व्यय विवरण पेश गरेका कम्पनीलाई सेन्सेटिभ समूहमा राखी उक्त कम्पनीहरूको कूल सेयरको आधार वर्ष मूल्य र वर्तमान बजार मूल्यका आधारमा सेन्सेटिभ इन्डेक्स गणना गरिन्छ । नेप्सेले वि. स. २०६३ पौष १७ गतेदेखि सेन्सेटिभ इन्डेक्स गणना कार्यको शुरुवात गरेको थियो ।

४१. फ्लोट इन्डेक्स भनेको के हो ?

सर्वसाधारणमा जारी भएका कारोबार योग्य सेयरको आधार मूल्य र वर्तमान बजार मूल्यको आधारमा गणना गरिने परिसूचकलाई फ्लोट इन्डेक्स भनिन्छ । नेप्सेले यो परिसूचक गणनाको शुरुवात वि.स. २०६५ भाद्र ३० गतेदेखि गरेको थियो । यो कूल सूचीकृत सेयरमध्ये करिब एक तिहाई कारोबारयोग्य सेयरको मूल्यको आधारमा मात्र निकालिएको इन्डेक्स हो । यस परिसूचक गणना गर्दा कारोवारीय सेयर (Tradable Share) लाई आधार मानेर गणना गरिने भएकोले यो परिसूचकलाई यथार्थपरक मानिन्छ ।

४२. सेन्सेटिभ फ्लोट इन्डेक्स भनेको के हो ?

चुक्ता पुँजी कम्तिमा २ करोड रहेको, सेयरधनी संख्या कम्तिमा १००० जना रहेको, कम्तिमा तीन वर्ष देखि लगातार नाफामा रहेको, सेयरको किताबी मूल्य चुक्ता मूल्य भन्दा कम नभएको र आ.व. समाप्त भएको ६ महिनाभित्र उक्त आ.व.को आय व्यय विवरण पेश

गरेका कम्पनीलाई सेन्सेटिभ समूहमा उक्त सूचीकृत कम्पनीहरूको कारोबारयोग्य (Tradable Share) सेयरको आधार मूल्य र वर्तमान बजार मूल्यको आधारमा गणना गरिएको परिसूचकलाई सेन्सेटिभ फ्लोट इन्डेक्स भनिन्छ । नेप्सेले यो परिसूचक वि.स. २०६५ भाद्र ३० गतेदेखि गरेको थियो ।

४३. नेप्सेले सूचीकृत कम्पनीहरूलाई कसरी वर्गीकरण गर्दछ ?

धितोपत्र सूचीकरण विनियमावली, २०७५ को विनियम ११ को उपविनियम (१) मा व्यवस्था भए बमोजिम देहाय बमोजिम सूचीकृत कम्पनीहरूको वर्गीकरण गरिन्छ ।

(क) वर्ग “ए” मा रहने संगठित संस्था:- चुक्ता पूँजी कम्तीमा एक अरब रुपैयाँ भएको, धितोपत्र सूचीकरण गराएको कम्तीमा तीन वर्ष भएको, विगत तीन आर्थिक वर्ष लगातार नाफामा रही लाभांश वितरण गरेको, क्रेडिट रेटिङ्ग संस्थाबाट औसत वा सो भन्दा माथिको रेटिङ्ग प्राप्त गरेको, नियमनकारी निकायले तोकेको ढाँचामा वित्तीय विवरण राखेको, आर्थिक वर्ष समाप्त भएको छ महिनाभित्र वार्षिक साधारण सभा सम्पन्न गरेको ।

(ख) वर्ग “बी” मा रहने संगठित संस्था :- चुक्ता पूँजी कम्तीमा पचास करोड रुपैयाँ भएको, धितोपत्र सूचीकरण गराएको कम्तीमा तीन वर्ष भएको, विगत तीन वर्षमा कम्तीमा दुई आर्थिक वर्षमा नाफा गरेको, क्रेडिट रेटिङ्ग संस्थाबाट कम्तीमा औसत भन्दा एक तह मुनीको रेटिङ्ग प्राप्त गरेको, आर्थिक वर्ष समाप्त भएको छ महिना भित्र वार्षिक साधारण सभा सम्पन्न गरेको, संचित नोक्सानी नरहेको ।

(ग) खण्ड (क) र (ख) मा जनसुकै कुरा लेखिएको भएता पनि सूचीकृत भएको दुई वर्ष पूरा नभए सम्म त्यस्तो संगठित संस्था “जि” वर्गमा रहनेछ ।

(घ) खण्ड (क), (ख) र (ग) बमोजिमको वर्गीकरणमा नपरेका सूचीकृत संगठित संस्था “जेड” वर्गमा रहनेछ ।

४४. बुल मार्केट (Bull Market) र बियर मार्केट भनेको (Bear Market) के हो ?

धितोपत्र बजार क्रमिक रूपमा बढ्दै गएको स्थितिलाई बुल मार्केट भनिन्छ । यस प्रकारको बजारमा सूचीकृत कम्पनीहरूको सेयरको मूल्य निरन्तर बढीरहेको हुन्छ भने लगानीकर्ताहरूमा उत्साह र विश्वासको वातावरण सिर्जना हुन्छ ।

अर्कोतर्फ धितोपत्रको बियर मार्केट भन्नाले बजारको घट्दो अवस्थालाई जनाउँछ । यस स्थितिमा सूचीकृत धितोपत्रहरूको बजार मूल्य र नेप्से परिसूचक निरन्तर घटिरहेको हुन्छ भने लगानीकर्ताहरूमा निराशाको वातावरण सिर्जना भएको हुन्छ ।

४५. मूल्य संवेदनशील सूचना भनेको के हो ?

नगद लाभांश, बोनस सेयर तथा हकप्रद सेयर निष्काशनको घोषणा, धितोपत्र निष्काशन, व्यवस्थापन परिवर्तन, विस्तार योजना, वित्तीय कार्य सम्पादन, विभिन्न सम्झौता तथा यस्तै अन्य सूचना एवं जानकारीलाई मूल्य संवेदनशील सूचना (Price Sensitive Information) भनिन्छ । यस्ता सूचना तथा जानकारीले सम्बन्धित कम्पनीको धितोपत्रको मूल्यमा प्रत्यक्ष असर गर्ने गर्दछ ।

४६. दर्ता किताब बन्द भनेको के हो ?

संगठित संस्थाहरूले कम्पनी ऐनको व्यवस्था अनुसार निश्चित अवधिका लागि सेयर दाखिल खारेज तथा नामसारी नहुने गरी सेयर दर्ता किताब बन्द (Book Close) गर्न सक्दछन् । संगठित संस्थाहरूले विशेष गरी कुन मितिसम्म कायम रहेका सेयरधनीहरूलाई साधारणसभामा सहभागी तथा लाभांश, बोनस सेयर र हकप्रद सेयर जस्ता प्रतिफलहरू प्रदान गर्ने भन्ने सम्बन्धमा निक्कै गर्नुका लागि यसरी दर्ता किताब बन्द गर्दछन् । यसरी दर्ता किताब बन्द भएको अवधिमा पनि सेयर खरिद बिक्री गर्न सकिन्छ तर यस अवधिमा खरिद गर्ने लगानीकर्ताले सम्बन्धित संगठित संस्थाले दर्ता किताब बन्द हुनु भन्दा अघि घोषणा गरेका लाभहरू भने प्राप्त गर्न सक्दैनन् ।

४७. पोर्टफोलियो व्यवस्थापन भनेको के हो ?

लगानीकर्ताले आफूसँग भएको रकम विभिन्न प्रकारको धितोपत्रमा लगानी गर्दा कुन कुन धितोपत्रहरू बढी जोखिमयुक्त तथा प्रतिफलयोग्य छन् भन्ने तथ्य बुझी लगानी विविधकरणद्वारा लगानीलाई प्रतिफलयोग्य बनाउन सकिन्छ । विभिन्न प्रकृतिका धितोपत्रहरूका

विभिन्न परिमाणमा लगानी गरी जोखिमलाई न्यून गर्ने तथा लगानी प्रतिफलमा वृद्धि ल्याउने विधिलाई पोर्टफोलियो व्यवस्थापन भनिन्छ । नेपाल धितोपत्र बोर्डबाट अनुमति प्राप्त लगानी व्यवस्थापक अर्थात मर्चेन्ट बैकरहरुबाट यो सेवा प्राप्त गर्न सकिन्छ ।

घ) लगानीकर्ताको अधिकार तथा सेयर लगानीमा जोखिम

४८. साधारण सेयरमा लगानी गर्ने लगानीकर्ताको के कस्तो अधिकारहरु छन् ?

सेयरधनीका देहायका हक तथा अधिकारहरु छन् :

- स्वामित्व सम्बन्धमा विशेष साधारण सभा बोलाउन निवेदन दिन सक्ने अधिकार
- कम्पनीको नाफामा समानुपातिक अधिकार
- सूचनाको अधिकार तथा सेयर खरिदमा पहिलो हक प्राप्त गर्ने अधिकार
- साधारण सभामा सहभागी हुने तथा मत जाहेर गर्ने अधिकार
- सञ्चालकहरुको छनौटका लागि मतदान गर्ने अधिकार
- सञ्चालक समितिको सदस्यमा उम्मेदवारी दिन सक्ने अधिकार ।

४९. के धितोपत्र (सेयर) मा गरिने लगानी जोखिममुक्त हुन्छ ?

धितोपत्रमा गरिने लगानी पूर्ण जोखिममुक्त हुदैन । साधारण सेयरमा गरिने लगानीलाई अन्य धितोपत्रमा गरिने लगानी भन्दा बढी जोखिमपूर्ण मानिन्छ । डिबेन्चरको हकमा तोकिएको समय र दरमा ब्याज तथा साँवा भुक्तानी गर्ने शर्त रहने हुँदा यसलाई सेयर भन्दा कम जोखिमपूर्ण मानिन्छ । यस्तै सरकारी धितोपत्रमा तोकिएको समय र तोकिएको दरमा ब्याज प्रदान गरिने र तोकिएको अवधिमा साँवा भुक्तानी समेत निश्चित हुने हुँदा यस्तो धितोपत्रलाई न्यून जोखिमयुक्त धितोपत्रको रूपमा लिइन्छ ।

५०. साधारण सेयरमा गरिने लगानीलाई किन बढी जोखिमपूर्ण मानिन्छ ?

साधारण सेयरमा लगानी गर्ने लगानीकर्तालाई सम्बन्धित कम्पनीको स्वामित्व प्राप्त हुन्छ । साथै कम्पनी मुनाफामा गएमा नगद लाभांश तथा बोनस सेयर प्राप्त हुने तथा धितोपत्रको बजार मूल्य बढ्दै गएमा पुँजीगत लाभ (विक्री मूल्य र खरिद मूल्यको अन्तर) समेत प्राप्त हुन सक्दछ । साथै, सम्बन्धित कम्पनीले हकप्रद सेयर निष्काशन गरेमा सो खरिद गर्ने पहिलो हक समेत साधारण सेयरधनीलाई प्राप्त हुन्छ । तर कम्पनी नोक्सानमा गएमा साधारण सेयरधनीहरुले लाभ प्राप्त गर्न नसक्नुका साथै आफ्नो लगानी रकम समेत डुब्ने सम्भावना समेत हुने हुनाले साधारण सेयर अन्य धितोपत्र भन्दा बढी जोखिमपूर्ण मानिन्छ ।

५१. के धितोपत्रमा लगानी गर्दा घाटा भए क्षतिपूर्ति दिने व्यवस्था हुन्छ ?

धितोपत्रमा गरिएको लगानीमा नाफा वा घाटा जे भए पनि सो आफैले व्यहोर्नुपर्ने तथा यसमा लगानी गर्दा घाटा भएमा सोको क्षतिपूर्ति दिने व्यवस्था हुदैन । यसमा गरिएको लगानी स्वेच्छक हुनाले नाफा घाटाको भागीदार लगानीकर्ता स्वयंले व्यहोर्नु पर्ने हुन्छ अन्य कुनै पक्ष वा निकायले सोको परिपूर्ति गर्ने व्यवस्था छैन ।

५२. धितोपत्र बजारमा लगानी गर्न चाहने लगानीकर्ताले के कसरी लगानी गर्न सक्दछ ?

धितोपत्र बजारमा लगानी गर्न चाहने नयाँ लगानीकर्ताले दुई किसिमले धितोपत्र बजारमा लगानी शुरुवात गर्न सक्दछन ।

- पहिलोमा संगठित संस्थाले बोर्डबाट स्वीकृति लिई सर्वसाधारण लगानीकर्ताहरुकालागि सार्वजनिक निष्काशन गरेको समयमा आफ्नो खाता रहेको बैंक तथा वित्तीय संस्थाले आस्वा प्रणालीमार्फत फाराम संकलन गर्ने भएमा सोही बैंक तथा वित्तीय संस्थामा गएर फारम भरी वा आस्वा सदस्यले अनलाईनमार्फत भर्न सक्ने सुविधा दिएको अवस्थामा अनलाईन मार्फत सेयर भर्न सक्दछन् ।
- अर्कोतर्फ कम्पनीको बारेमा पूर्ण जानकारी हासिल गरी धितोपत्रको दोस्रो बजारमा सूचीकृत कम्पनीको धितोपत्र धितोपत्र दलालमार्फत किनबेच गर्न सक्दछन ।

५३. सेयरधनीको कम्पनीप्रति दायित्व कस्तो हुन्छ ?

सेयर निष्काशन गर्नेकम्पनीमा सेयरधनीहरुको दायित्व सीमित हुन्छ । यसमा सेयरधनीले आफूले लिएको सेयरको मूल्य बाहेक कम्पनीको कुनै पनि प्रकारको दायित्व व्यहोर्नु पर्दैन ।

ड) ओटिसी बजार

५४. ओटिसी बजार (OTC market) कस्तो किसिमको बजार हो ?

धितोपत्र बजारले सूचीकरण खारेज गरेका कम्पनीका धितोपत्रहरू, धितोपत्र बजारको सूचीकरणका लागि आवश्यक शर्तहरू पूरा गर्न नसकी सूचीकरण हुन नसकेका कम्पनीका धितोपत्रहरू र सूचीकरण प्रकृत्यामा नआएका अन्य पब्लिक लि. कम्पनी तथा सरकारी संस्थाले सार्वजनिक निष्काशन गरेका धितोपत्रहरूको कारोबार हुने गरी स्थापित बाह्य बजारलाई ओटिसी बजारको रूपमा बुझ्न सकिन्छ। नेपालमा नेपाल स्टक एक्सचेञ्ज लि. ले ओटिसी बजार सञ्चालन गर्ने गरेको छ। यो अनौपचारिक किसिमको बजार हो यसमा कारोबार गर्दा सिधै नेपाल स्टक एक्सचेञ्ज लि. मार्फत कारोबार गर्न सकिन्छ।

५५. ओटिसी बजार सञ्चालनका लागि के कस्तो कानुनी व्यवस्था रहेको छ ?

नेपालमा ओटिसी बजार सञ्चालनका लागि ओ.टि.सि (ओभर द काउन्टर) बजार सञ्चालन विनियमावली, २०६५ को व्यवस्था गरिएको छ। लामो समयदेखि सुषुप्त अवस्था रहेको ओटिसी बजार बोर्डबाट अन्य सम्बन्धित निकायहरूसँग समन्वय गरी हाल उक्त बजारलाई नेपाल स्टक एक्सचेञ्जमार्फत सक्रिय गराई कारोबार भैरहेको छ। साथै ओटिसी बजारको सञ्चालनबाट पुँजी बजारको दायरासमेत फराकिलो हुने परिप्रेक्ष्यमा बोर्डले यस बजारलाई थप व्यवस्थित तथा यान्त्रिकृत गराउन प्रयत्नशील रहेको छ। साथै ओटिसी बजारलाई प्रोत्साहन गर्न बोर्डले २०७३ भाद्र देखि यसको कारोबार शुल्कमा ९० प्रतिशतसम्म कटौती गरेको छ।

च) धितोपत्र बजार सुधार, विकास तथा विस्तार

५६. बोर्डबाट हालसालै धितोपत्र बजार सुधार, विकास तथा विस्तारका लागि के कस्ता कार्यहरू भएका छन् ?

धितोपत्र बजार तथा वस्तु विनिमय बजारको नियमन निकायको रूपमा बोर्डले हालका वर्षहरूमा नियमन तथा सुपरिवेक्षणको कार्य थप प्रभावकारी रूपमा गर्दै आएको छ भने अर्कोतर्फ बोर्डले बजार विकास तथा सुधारको क्रममा पनि विभिन्न कोणबाट सुधारका प्रयासहरू गरिरहेको छ। यसरी धितोपत्रको प्राथमिक र दोस्रो बजारमा संरचनात्मक सुधार हुँदै गएको देखिन्छ। आ.व. २०७९।८० मा बोर्डबाट देहायका मुख्य कार्यहरू सम्पादन गरिएको छ।

- **Global Money Week–2022 सम्पन्न:** बोर्डले सन् २०२२ मार्च २९ देखि २७ सम्म वित्तीय साक्षरता, धितोपत्र बजार शिक्षा तथा सचेतनासम्बन्धी देशभर विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरी Global Money Week–2022 सम्पन्न गरेको छ। खासगरी किशोर तथा युवाहरूमा वित्तीय शिक्षाको महत्त्वका सम्बन्धमा जागरण ल्याउने उद्देश्यले आयोजना गरिएको उक्त सप्ताहमा बोर्डले विभिन्न कार्यक्रमहरूको समन्वय एवं व्यवस्थापन गरेको थियो। OECD/INFE ले वार्षिक रूपमा आयोजना गर्ने कार्यक्रमको रूपमा रहेको यो सप्ताह बोर्डको समन्वयमा धितोपत्र बजारमा रहेका नेप्से, सिडिएएससि, मर्चेन्ट बैंकर, धितोपत्र दलाल व्यवसायी, रेटिग एजेन्सीको सहभागिता रहेको थियो। उक्त सप्ताह धनगढी, विराटनगर, बुटवल, पोखरामा लगानीकर्ता प्रशिक्षण कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिएको थियो भने धितोपत्र व्यवसायीहरूले विभिन्न स्थानमा प्रशिक्षण कार्यक्रम तथा क्विज कन्टेस्ट (Quiz Contest) हरू आयोजना गरेका थिए।
- **कारोबार व्यवस्थापन प्रणाली (टिएमएस) सम्बन्धी व्यवस्था:** धितोपत्र दलाल व्यवसायी अर्थात् कारोबार सदस्यले धितोपत्रको कारोबार सञ्चालन गर्न नेप्सेको कारोबार प्रणालीसँग आबद्ध हुने गरी कारोबार व्यवस्थापन प्रणाली (टिएमएस) स्थापना गर्न सक्ने गरी धितोपत्र कारोबार सञ्चालन विनियमावली, २०७५ को तेस्रो संशोधन गरी मिति २०७९ वैशाख १६ देखि लागू गरेको छ। सो व्यवस्था अर्न्तगत धितोपत्र दलाल व्यवसायीको Dedicated TMS प्रणाली बनाउने प्रक्रियासम्बन्धमा नेप्सेले आवश्यक कार्य अगाडि बढाइरहेको छ।
- **धितोपत्र दलाल व्यवसायीलाई कारवाही:** बोर्डले धितोपत्र दलाल व्यवसायी मल्ल एण्ड मल्ल स्टक ब्रोकिङ्ग क. प्रा. लि लाई धितोपत्र कारोबार सञ्चालन विनियमावली, २०७५ को विनियम १० को उपविनियम (२) को खण्ड (ठ) विपरित कार्य गरेको अनुसन्धानमा

देखिएकोले धितोपत्र सम्बन्धी ऐन, २०६३ को दफा १०१ को उपदफा (६) बमोजिम रु ७५०००।- (पचहत्तर हजार) जरिवाना मिति २०७८ चैत ८ मा गरेको छ ।

- **विक्री आदेशतर्फ AON हटाउन निर्देशन:** धितोपत्र बजारमा अस्वभाविक माग तथा आपूर्ति सिर्जना गरी धितोपत्रको मूल्यमा चलखेल हुन सक्ने भनी लगानीकर्ताबाट बोर्ड समक्ष गुनासो प्राप्त भए पश्चात् यसअघि खरिद आदेशतर्फ AON हटाइएकोमा विक्री आदेशतर्फ समेत अस्वभाविक आपूर्ति प्रविष्ट गरी मूल्यमा चलखेल हुन सक्ने भएकोले खरिद तथा विक्री आदेश दुवैतर्फ एउटै व्यवस्था हुनुपर्ने लगानीकर्ताको सुझाव बमोजिम धितोपत्रको मूल्यमा हुन सक्ने अस्वभाविक उतारचढावलाई रोकथाम गर्न र लगानीकर्तालाई बजारको माग तथा आपूर्तिको यथार्थ जानकारी दिने उद्देश्यले धितोपत्रको कारोवारमा खरिद तथा विक्री दुवैमा AON सम्बन्धी व्यवस्था हटाउन नेप्सेलाई मिति २०७९ असार ७ मा निर्देशन दिई सो व्यवस्था लागू गराइसकिएको छ ।
- **फ्लोर सिट सम्बन्धमा:** त्यस्तै, कारोवार समयमा नै फ्लोर सिटमार्फत् कारोवारमा संलग्न धितोपत्र दलाल व्यवसायी तथा धितोपत्र व्यापारीको क्रम संख्या खुल्ने विवरण प्रवाह हुने गरेकोमा उक्त विवरण हटाउन सरोकारवाला पक्षबाट बोर्डमा सुझाव तथा गुनासो प्राप्त भएकोले धितोपत्र बजार संचालन नियमावली, २०६४ को नियम २७ को उपनियम (४) को प्रतिकूल नहुने गरी उक्त विवरण कारोवार समयपश्चात् प्रवाह गर्ने व्यवस्था गर्न बोर्डले नेप्सेलाई निर्देशन दिई मिति २०७९ वैशाख ८ बाट सो व्यवस्था लागू गराइसकिएको छ ।
- **Screen Exhibition Room सुचारु:** विश्वव्यापी महामारीको रूप लिएको कोभिड १९ को जोखिमलाई मध्यनजर गर्दै धितोपत्र दलाल व्यवसायीको कार्यालयमा भिडभाड नहोस् भन्ने अभिप्रायले स्क्रिन एग्जिभिशन कक्ष (Screen Exhibition Room) बन्द भइरहेकोमा हाल कोरोना भाइरसको संक्रमण दर न्यून भई नेपाल सरकारले कोरोना भाइरसको जोखिमको समयमा पूर्ण वा आंशिक रूपमा बन्द गरेका अधिकांश क्षेत्रमा प्रतिबन्धात्मक व्यवस्थालाई खुकुलो गरिसकेको । यसै सन्दर्भमा कोभिड १९ को न्यूनीकरणका लागि तोकिएको सुरक्षा व्यवस्थाहरूको पालना गर्ने/गराउने गरी धितोपत्र दलाल व्यवसायीहरूको Screen Exhibition Room सुचारु गर्न बोर्डले सम्पूर्ण धितोपत्र दलाल व्यवसायीहरूलाई निर्देशन दिई सो व्यवस्था लागू गराइसकिएको छ ।
- **बोर्डबाट अनुमति पत्र नलिई धितोपत्र व्यवसाय सञ्चालन गरेको सम्बन्धमा:** विराटनगरस्थित नासा इन्भेष्टमेन्ट प्रा. लि. ले नेपाल धितोपत्र बोर्डबाट अनुमति पत्र नलिई डिम्याट खाता, मेरो सेयर, ब्रोकर खाता (TMS) को सहजीकरण गर्ने, सेयर बजारमा पोर्टफोलियो म्यानेजमेन्ट सम्बन्धी कार्यहरू गर्ने, धितोपत्रको दोस्रो बजारमा खरिद विक्री सम्बन्धी परामर्श दिने जस्ता धितोपत्र सम्बन्धी सेवाहरू लगानीकर्ताहरूलाई प्रदान गरिरहेको भन्ने जानकारी प्राप्त जानकारीको भएकोमा उक्त कम्पनीलाई उक्त कार्यहरू बन्द गरी बोर्डमा जानकारी गराउन पत्राचार गरिएको छ । साथै, प्रचलित धितोपत्र सम्बन्धी कानून बमोजिम उपर्युक्त कार्यहरू नेपाल धितोपत्र बोर्डबाट अनुमति पत्र लिएर मात्र संचालन गर्न पाईने भएकोले बोर्डबाट अनुमति पत्र प्राप्त नगरी उल्लेखित कार्यहरू गरेमा उक्त कार्य गैरकानुनी हुने र धितोपत्र सम्बन्धी ऐन बमोजिम कारवाही हुने व्यहोरा समेत जानकारी गराइएको छ ।
- **लगानीकर्ताको हित संरक्षण सम्बन्धमा:** कुनै निकायको अनुमति नलिई लक्ष्य होल्डिंग्स लि. नामक कम्पनीले आफ्नो वेवसाईट र सामाजिक संजालको माध्यमबाट सर्वसाधारणलाई लगानीको लागि आवाहन गरी विभिन्न लगानीकर्ताहरूबाट उल्लेख्य रूपमा रकम उठाएको र अझै ठूलो रकम उठाउन सक्ने सम्भावना देखिएकोमा हाल उक्त कम्पनीमा संलग्न व्यक्तिहरूबाट सो रकमको अनियमितता गर्न नदिन र सर्वसाधारणबाट उठाईएको लगानी रकमको समेत सुरक्षा गर्न उक्त कम्पनीको नाममा रहेको विभिन्न बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू बैंक खाता तत्काल रोक्का गर्न नेपाल राष्ट्र बैंकलाई पत्राचार गरिएको त्यस कम्पनीको खाता रोक्का भएको छ भने बोर्डबाट थप अनुसन्धान कार्य भैरहेको छ । संस्थापक लगानीकर्ताहरू भित्र्याउने नाममा सर्वसाधारणलाई भुक्त्याउने गरी फेसबुक र युट्युव जस्ता सामाजिक संजाल प्रयोग गरी भ्रामक सूचनाहरू प्रवाहित गरी सार्वजनिक रूपमा गोल्डम्यान इन्भेष्टमेन्ट लि. नामक कम्पनीले रकम उठाइरहेको जानकारी प्राप्त भए पश्चात बोर्डबाट सो सम्बन्धमा थप अनुसन्धान गर्दा उक्त कम्पनीले लगानीकर्ताहरूबाट सेयर विक्री गर्ने हेतुले विभिन्न प्रलोभन देखाई अनाधिकृत रूपमा रकम उठाई ठगी गर्ने मनसाय

देखिएकोले सो कार्य तत्काल रोक्न जरुरी देखिएकोले उक्त कम्पनीलाई आवश्यक कारबाही गर्न केन्द्रीय अनुसन्धान ब्यूरोलाई पत्राचार गरिएको । साथै, उक्त कम्पनीको खाता नेपाल राष्ट्र बैंकबाट रोक्का भएको छ भने बोर्डबाट थप अध्ययन तथा अनुसन्धान कार्य भैरहेको छ ।

- **अनुमतिपत्र प्रदान:** बोर्डले क्रेडिट रेटिङ्ग व्यवसाय सञ्चालनका लागि एक कम्पनीलाई अनुमतिपत्र प्रदान गरेको छ । यस्तै, बुक बिल्डिङ्ग प्रणाली कार्यान्वयनका लागि बोर्डले १११ संस्थाहरुलाई योग्य संस्थागत लगानीकर्ताको रूपमा कार्य गर्ने सक्ने गरी अनुमति पत्र प्रदान गरेको छ ।

५. केन्द्रीय निक्षेप प्रणाली

क) सिडिएस एण्ड क्लियरिङ्ग

१. केन्द्रीय निक्षेप प्रणाली भनेको के हो ?

धितोपत्रको केन्द्रीय निक्षेप (Central Securities Depository) एउटा त्यस्तो प्रणाली हो जसले भौतिक तथा अभौतिक रूपमा धितोपत्र धारण गरी किताबी प्रविष्टी मार्फत हकहस्तान्तरण कार्य सम्भव बनाउँदछ। केन्द्रीय निक्षेपले भौतिक रूपमा रहेका धितोपत्रलाई स्थिर गर्ने वा भौतिक प्रमाणपत्र रहित (Dematerialise) गरी धितोपत्रको विद्युतीय अभिलेखको व्यवस्था गर्दछ। केन्द्रीय निक्षेप कम्पनीमा सहभागी भएका कम्पनीको धितोपत्र सम्बन्धित धितोपत्र धनीबाट आफ्नो जिम्मामा लिई धितोपत्रको खाता राख्ने, धितोपत्र सुरक्षित राख्ने, धितोपत्र वा स्वामित्व अधिकार परिवर्तन सम्बन्धी सेवा प्रदान गर्ने धितोपत्र बजार सम्बन्धी उच्च स्तरीय प्रविधि हो। केन्द्रीय निक्षेप प्रणालीले दक्ष एवं जोखिममुक्त धितोपत्र कारोवारको वातावरण सिर्जना गरी पुँजी बजारलाई बढी तरल बनाउन, वैदेशिक लगानीकर्ताहरूलाई आकर्षित गर्न तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरहरूको परिचालनमा सहयोग पुऱ्याउँदछ।

२. सिडिएस एण्ड क्लियरिङ्ग लि. (सिडिएससी) कस्तो कम्पनी हो ?

धितोपत्रको केन्द्रीय निक्षेप सेवा नियमावली, २०६७ को व्यवस्था अनुसार केन्द्रीय निक्षेप र राफसाफ तथा फछ्यौट सेवा सञ्चालनका लागि नेपाल स्टक एक्सचेञ्ज लि. को पूर्ण स्वामित्वमा अर्थात सहायक कम्पनीको रूपमा रहने गरी वि. स. २०६७ सालमा स्थापित केन्द्रीय निक्षेपका साथै राफसाफ तथा फछ्यौट सेवा प्रदान गर्ने कम्पनी हो। सिडिएससि नेपालको एक मात्र धितोपत्रको केन्द्रीय निक्षेप कम्पनी हो।

३. सिडिएससीले के कस्तो सेवा प्रदान गर्दछ ?

सिडिएससीले निम्नानुसारको सेवाहरू प्रदान गर्दछ:

- धितोपत्रहरूको निक्षेप, भुक्तानी र हस्तान्तरण गर्ने,
- प्राथमिक बजारमा निष्काशन गरिने धितोपत्रहरू हितग्राहीको खातामा प्रत्यक्ष रूपमा अभौतिकरण गरी जम्मा गर्ने,
- हितग्राहीहरूका धितोपत्रहरूलाई विद्युतीय रूपमा सुरक्षित साथ राख्ने र पुस्तकीय प्रविष्टिको आधारमा सम्बन्धित हितग्राही खातामा डेबिट/क्रेडिट गरी हिसाब खाता तयार गर्ने, सहजता प्रदान गर्ने,
- निष्काशनकर्ताहरूलाई प्राथमिक निष्काशन र संस्थागत गतिविधि तथा लाभहरूको छिटो छरितो वितरण गर्ने,
- हितग्राहीहरूलाई धितोपत्रको धितो बन्धकी राख्न तथा बन्धकी रोक्का फुकुवाको सेवा प्रदान गर्ने,
- निष्काशनकर्ताहरूको धितोपत्रको हिसाब मिलान सेवा प्रदान गर्ने र अद्यावधिक विवरण उपलब्ध गराउने।

४. सिडिएससिसँग सम्बन्धित पक्षहरू को-को हुन ?

सिडिएससिसँग प्रत्यक्ष सम्बन्धित पक्षहरू देहाय बमोजिम छन् :

- हितग्राही (Beneficial Owner-BO)
- निक्षेप सदस्य (Depository Participant-DP)
- सेयर रजिस्ट्रार (Share Registrar) वा रजिस्ट्रार तथा हस्तान्तरण प्रतिनिधि (Registrar and Transfer Agent-RTA)
- राफसाफ सदस्य (Clearing Members- CM)
- निष्काशनकर्ता (Issuer) तथा धितोपत्र दलालहरू (Stockbrokers)

ख) हितग्राही खाता

५. हितग्राही भनेका को हुन ?

हितग्राही भन्नाले निक्षेप सदस्य मार्फत सिडिएससिमा धितोपत्र निक्षेप गर्न हितग्राही खाता खोलेका तथा विद्युतीय माध्यममा निक्षेप गर्न मिल्ने धितोपत्र ग्रहण गरेको व्यक्ति हुन।

६. निक्षेप सदस्य भनेको के हो ?

निक्षेप सदस्य भनेको केन्द्रीय निक्षेप कम्पनीसँग सदस्यता लिएका धितोपत्र व्यवसायी वा संगठित संस्थालाई जनाउँदछ ।
लगानीकर्ताहरूले आफ्नो हितग्राही खाता निक्षेप सदस्यता लिएका संस्थाहरूमा गई खोल्न सक्दछन् ।

७. हितग्राही खाता (Beneficiary Owner Identification Number-BOID No.) भनेको के हो ?

हितग्राहीले धितोपत्र निक्षेप गर्न निक्षेप सदस्यमार्फत केन्द्रीय निक्षेप कम्पनीसँग बेग्लै खाता नम्बरबाट खोलेको विद्युतीय खाता (Demat Account) नै हितग्राही खाता हो । हितग्राहीले सिडिएएससिमा डिम्याट खाता खोल्नका लागि निक्षेप सदस्य मार्फत सम्पूर्ण विवरणहरू प्रणालीमा प्रविष्टि गरेपछि, प्रणालीबाट उत्पन्न हुने १६ अंकको पृथक परिचय नंबर नै हितग्राही परिचय नंबर हो । यो भविष्यमा गरिने सबै सेयर कारोबारहरूमा उल्लेख गर्दछ । यो नक्कल गर्न सकिदैन अथवा दुई हितग्राहीहरूको समान नम्बर हुन सक्दैन । २०७३ श्रावण १ गतेदेखि काठमाडौं उपत्यकाभित्र र २०७३ माघ १ गतेदेखि देशभरि नै सार्वजनिक निष्काशनमा दरखास्त दिने दरखास्तवालाहरूले आफ्नो डिम्याट खाता दरखास्त फाराममा अनिवार्य रूपमा उल्लेख गर्नुपर्ने र सोही खातामा बाँडफाँड भएको सेयर जम्मा गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिएकोले सेयर कारोबार गर्नका लागि यो खाता खोल्नु अनिवार्य भएको छ ।

८. हितग्राहीले डिम्याट खाता कसरी खोल्न सक्छन र यो खाता किन खोल्नु पर्दछ ?

हितग्राही वा लगानीकर्ताले आफै डिम्याट खोल्न सक्दैनन । डिम्याट खाता खोल्न बोर्डबाट निक्षेप सदस्यको कार्य गर्न अनुमतिपत्र प्राप्त निक्षेप सदस्य मार्फत डिम्याट खाता खोल्न सक्छन । सिडिएएससिमा खाता खोल्ने प्रक्रिया बैंक खाता खोले जस्तै सरल रहेको छ । अतः डिम्याट खाता खोल्न आवश्यक कागजातहरू पेश गरी खाता खोल्ने फाराम भरिसके पश्चात निक्षेप सदस्यले सिडिएएस लि.को प्रणालीमा प्रविष्टि गर्दछ । उक्त प्रविष्टिलाई सिडिएएससि बाट सदर भएपश्चात डिम्याट खुल्दछ र हितग्राहीलाई सदर गरेको पत्र प्राप्त भए पश्चात खाता खोल्ने प्रक्रिया सकिन्छ । डिम्याट खाता भौतिक धितोपत्रहरूलाई विद्युतीय पद्धतिमा परिवर्तन गर्न, नेपाल स्टक एक्सचेन्जमा भएका धितोपत्रहरूको खरिद/विक्री कारोबारहरूलाई अभौतिक रूपमा प्राप्त/हस्तान्तरण गर्न, प्रारम्भिक सार्वजनिक निष्काशनबाट प्राप्त धितोपत्रहरू वा संस्थागत गतिविधि जस्तै: हकप्रद निष्काशन, बोनस निष्काशन, मर्जर इत्यादिलाई अभौतिक रूपमा जम्मा गर्न, डिम्याट खातामा ग्रहण गरेका अभौतिक धितोपत्रहरूको खाताको फाँटवारी प्राप्त गर्न र धितोपत्रहरूको धितो बन्धकी राख्न तथा पुनःभौतिकीकरण जस्ता कार्यका लागि खोल्नु पर्दछ ।

९. डिम्याट खाता खोल्दा हितग्राहीलाई के कस्ता हुने फाईदाहरू हुन्छन् ?

डिम्याट खाता खोल्दा हितग्राहीलाई हुने फाईदाहरू देहायअनुसार छन् :

- भौतिक प्रमाणपत्रहरूमा भएका जोखिम हटाउने,
- शीघ्र फछ्यौट चक्र पुरा हुने तथा ठेगाना परिवर्तनको समस्याको निदान,
- धितोपत्रहरूको तुरुन्तै हस्तान्तरण तथा सार्वजनिक निष्काशनबाट वितरित सेयरहरूको शीघ्र वितरण,
- पोर्टफोलियो व्यवस्थापनमा तथा धितोपत्रहरूको बन्धकीमा सहजता आदि ।

१०. अभौतिकीकरण (Demat) भनेको के हो ?

अभौतिकीकरण (डिम्याट) भन्नाले कागजीरूपमा रहेको भौतिक धितोपत्रहरूलाई विद्युतीय प्रणालीमा अभिलेख राख्ने कार्य हो । सेयर बजारमा प्रचलनमा रहेको कागजी प्रक्रिया र सो बाट उत्पन्न हुने असुरक्षालाई व्यवस्थित गर्न सेयर प्रमाणपत्र लाई डिम्याट गर्ने गरिन्छ ।

११. के सबै धितोपत्रहरू एकै डिम्याट खातामा अभौतिकीकरण गर्न सकिन्छ ?

सूचीकृत सबै धितोपत्रहरू एकै हितग्राहीको नाममा दर्ता भएको अवस्थामा एउटै डिम्याट खातामा अभौतिकीकरण गर्न सकिन्छ ।

१२. निर्देशन पूर्वी (Debit Instruction Slip- DIS) के हो ?

सिडिएएससिमा हितग्राही खाता खोलेका व्यक्ति वा संस्थाले आफ्नो खाता धितोपत्र जम्मा गर्न वा आफ्नो खाताबाट घटाउनका लागि दिने पूर्वी हो । बैंक खातामा रहेको रकम चेक मार्फत कारोबार गरिए जस्तै डिम्याट खातामा रहेको धितोपत्रको कारोबार डिआइएस (DIS) मार्फत गरिन्छ ।

१३. मेरो सेयर (Mero Share) के हो ?

ग्राहकले आफ्नो हितग्राही खाताको विवरण हेर्न तथा धितोपत्रको सार्वजनिक निष्काशन हुँदा विद्युतीय रुपमा आस्वा प्रणाली मार्फत खरिद निवेदन दिने सेवा प्रदान गर्न तयार पारिएको सफ्टवेयर नै मेरो सेयर हो। यसका साथ साथै यस मार्फत लगानीकर्ताले आफ्नो सेयर सम्बन्धी विवरण, पोर्टफोलियो के कस्तो अवस्थामा छ, जस्ता कुराहरु पनि हेर्ने सुविधा छ।

१४. सि-आस्वा (C-ASBA) के हो ?

आस्वा प्रणाली अर्न्तगत सार्वजनिक निष्काशन हुँदा निवेदकहरुको हितग्राही खाता रुजु गर्न तथा प्राप्त भएका निवेदनहरुको विवरण प्रवृष्टी गर्न आस्वा बैंक तथा निष्काशन तथा विक्री प्रबन्धकका लागि तयार पारिएको केन्द्रीकृत सफ्टवेयर हो।

१५. सिआरएन नम्बर (CRN No.) किन आवश्यक छ ?

आस्वा बैंकले ग्राहकको हितग्राही खाता र बैंक खाता रुजु गरिसकेपछि, सि-आस्वा मार्फत निवेदन लिदा उक्त ग्राहकको हितग्राही खाता रुजु भैसकेको यकिन गर्नका लागि प्रदान गरेको पहिचान नम्बरलाई सिआरएन नं भनिन्छ। सार्वजनिक निष्काशनमा सिआस्वा अनिवार्य गरिएकोले सेयर भर्नका लागि यो नम्बर लिन आवश्यक भएको छ।

१६. लगानीकर्ता सि-आस्वामा कसरी आवद्ध हुन सक्छन् ?

लगानीकर्ता सिआस्वामा देहायको प्रक्रिया अनुसार आवद्ध हुन सक्छन् :

- लगानीकर्ताले आफ्नो खाता भएको C-ASBA Registered बैंकमा गएर C-ASBA Registration Form भर्ने,
- BOID, नागरिकता नम्बर लगायत तीन पुस्ते विवरण सहीरुपमा भर्नु पर्ने,
- बैंकले Core Banking System / CDSC मा भएको लगानीकर्ताको दुबै विवरण ठिक रुपमा रुजु गरे पश्चात लगानीकर्तालाई एउटा पृथक कोड C-ASBA Registration Number (CRN) प्रदान गर्नेछ,
- यदि लगानीकर्ताको बैंक र सिडिएसमा भएको विवरण फरक पर्न गएमा बैंकले लगानीकर्तालाई आफ्नो खातामा भएको गलत प्रविष्टि भएको विवरण सच्याउन लाउनेछ,
- लगानीकर्ताले प्राप्त गरेको CRN भविष्यमा सेयर IPO/Right आवेदन गर्न आवश्यक पर्ने भएकोले सुरक्षितरुपमा राख्नु पर्दछ।

१७. सि-आस्वा सफ्टवेयरका विशेषताहरु के कस्ता छन् त ?

- निष्काशन प्रक्रियामा संलग्न सम्पूर्ण निकायहरुलाई इन्टरनेटमा आधारित एउटै केन्द्रीकृत सफ्टवेयर मार्फत सेवा प्रदान गर्ने,
- लगानीकर्ताको हितग्राही खाता सम्बन्धी विवरण खरिद निवेदन दिनु अगावै रुजु हुने हुदा हितग्राही खाता नमिलेको कारणले आवेदन रद्द हुने सम्भावना नरहने,
- एक पटक सिआरएन नं लिइसकेका ग्राहकले मेरो सेयर सफ्टवेयर मार्फत घरमै बसेर इन्टरनेट मार्फत निवेदन दिन सकिने,
- एकै लगानीकर्ताले दोहोरो निवेदन दिन नसक्ने,
- केन्द्रीकृत प्रणालीमा आधारित सफ्टवेयर भएकोले सम्पूर्ण बैंक तथा वित्तीय संस्थाले प्रविष्टि गरेको विवरण निष्काशन तथा विक्री प्रबन्धकले सफ्टवेयर मार्फत सोभै प्राप्त गर्न सक्ने,
- निष्काशन तथा विक्री प्रबन्धकले सम्पूर्ण बैंक तथा वित्तीय संस्थाले प्रविष्टि गरेको विवरण तत्कालै प्राप्त गर्ने हुँदा निष्काशन बन्द भएकै दिनमा नै सम्पूर्ण आवेदकको विवरण बाँडफाँडको लागि तयार हुने,
- निष्काशन तथा विक्री प्रबन्धकले तत्कालै बाँडफाँडका लागि विवरण तयार पार्न सक्ने हुदा सम्पूर्ण निष्काशन प्रकृया नै छोटो हुने।

१८. पुनः भौतिकीकरण (Remat) भनेको के हो ?

पुनःभौतिकीकरण भनेको विद्युतीय प्रणालीमा राखिएको धितोपत्रको अभिलेखलाई पुनः कागजीकरण गर्ने कार्य हो। लगानीकर्ताहरुले आफुसँग भएको सेयर भौतिक रुपमा नै राख्न आवश्यक ठानेमा पुनः भौतिकीकरणका आवेदन दिन सक्ने प्रावधान रहेको छ।

ग) राफसाफ तथा फछ्यौट

१९. राफसाफ भनेको के हो ?

धितोपत्र बजारमा कारोबार सम्पन्न भए पश्चात् खरिदकर्ताले बुझाउनुपर्ने रकम तथा विक्रीकर्ताले बुझाउनुपर्ने धितोपत्रको निर्व्योत गर्ने कार्यलाई राफसाफ भनिन्छ ।

२०. फछ्यौट भनेको के हो ?

फछ्यौट भनेको धितोपत्र खरिदकर्ता र विक्रीकर्ता सदस्य बीच कारोबार सम्पन्न भई धितोपत्र तथा रकम लेनदेन हुने कार्य हो ।

२१. राफसाफ बैंक (Clearing Bank) भनेको के हो ?

धितोपत्रको खरिद विक्री कारोबारको राफसाफ कार्यका लागि विनियमावलीमा तोकिएको मापदण्ड पुरा गरी उक्त कार्य गर्न नियुक्त गरिएको बैंकलाई राफसाफ बैंक भनिन्छ । हाल चार वटा वाणिज्य बैंकहरूले राफसाफ बैंकको रूपमा कार्य गरिरहेका छन् ।

२२. अभौतिक धितोपत्रको राफसाफ तथा फछ्यौट कसरी हुन्छ ?

अभौतिकीकरण गरिएका धितोपत्रको राफसाफ तथा फछ्यौट प्रक्रिया देहाय बमोजिम हुन्छ:

क) धितोपत्रको pay-in/ pay-out : विक्रीकर्ताले विक्री गरेको धितोपत्र बराबरको निर्देशक पूर्जा आफ्नो निक्षेप सदस्यलाई बुझाउँछ । निक्षेप सदस्यले प्राप्त निर्देशन पूर्जाको आधारमा उल्लेखित धितोपत्र विक्रीकर्ता राफसाफ सदस्यको पूल खातामा जम्मा गरिदिन्छ । विक्रीकर्ता राफसाफ सदस्यले राफसाफ गृहको पूल एकाउन्टमा धितोपत्र जम्मा गर्दछ । राफसाफ गृहले खरिदकर्ता राफसाफ सदस्यको पूल एकाउन्टमा धितोपत्र जम्मा गरिदिन्छ । खरिदकर्ता राफसाफ सदस्यले आफ्नो पूल एकाउण्टबाट अन्तिममा खरिदकर्ताको खातामा जम्मा गरी यो प्रक्रिया पुरा हुन्छ ।

ख) रकमको pay-in/ pay-out : खरिदकर्ताले खरिद रकम खरिदकर्ता दलालको पूल एकाउण्टमा जम्मा गर्छ । खरिदकर्ता दलालको पूल एकाउण्टमा जम्मा भएको रकम राफसाफ बैंकले राफसाफ गृहको पूल एकाउण्टमा जम्मा गर्छ र सिडिएसिसको निर्देशन बमोजिम राफसाफ बैंकले राफसाफ गृहको पूल एकाउण्टबाट विक्रीकर्ता दलालको पूल एकाउण्टमा रकम जम्मा गरिदिन्छ र विक्रीकर्ता दलालले सो रकम विक्रीकर्तालाई उपलब्ध गराउँदछ । यो सम्पूर्ण प्रक्रिया टि+२ मा सम्पन्न हुन्छ र टि+३ मा खरिदकर्ता र विक्रीकर्ताले धितोपत्र र रकम प्राप्त गरिसकेका हुन्छन् ।

२३. टि+२ भनेको के हो ?

नेपाल स्टक एक्सचेञ्ज लिमिटेडमा कारोबार भइसकेको धितोपत्रहरू भुक्तानी फछ्यौट गनुपर्ने समय अवधिलाई टि+२ भनिन्छ । हाल धितोपत्र कारोबार भएको दुई कार्य दिन भित्र कारोबार भएको धितोपत्र तथा रकमको राफसाफ तथा फछ्यौट हुनु पर्ने व्यवस्था रहेको छ । टि+२ मा राफसाफ तथा फछ्यौट प्रकृया सम्पन्न गर्न टि+१ अर्थात् कारोबार गरेको भोलिपल्ट सम्ममा खरिदकर्ताले खरिद गरिएको धितोपत्र वापतको रकम बुझाउनु पर्नेछ । त्यस पश्चात टि+२ मा विक्रीकर्ताले रकम प्राप्त गर्नेछ र खरिदकर्ताले धितोपत्र प्राप्त गर्नेछ ।

२४. हस्तान्तरण भनेको के हो ?

हस्तान्तरण भन्नाले धितोपत्र वा उपकरणको स्वामित्व हस्तान्तरणसम्बन्धी कार्य सम्पन्नपछि र सो शब्दले धितोपत्रधनीको मृत्युपश्चात् हकदारको नाममा नामसारी वा घरायसी नामसारी गरी एक धितोपत्रधनीको स्वामित्वबाट हकदार व्यक्तिमा धितोपत्रको स्वामित्व हस्तान्तरण गर्ने कार्य समेतलाई जनाउँदछ ।

६. सामूहिक लगानी कोष तथा योजना

क) सामूहिक लगानी कोष

१. सामूहिक लगानी कोष (Mutual Fund) भनेको के हो ?

सामूहिक लगानी कोष भन्नाले विभिन्न व्यक्ति वा संस्थाहरूको सहभागिता रहने गरी परिचालन गरिएको बचत लगानी रकमलाई आफ्नो जिम्मामा लिई सोको दक्ष लगानी सेवाद्वारा प्राप्त भएको प्रतिफल सम्बन्धित कार्यक्रमका सहभागीहरूलाई समानुपातिक रूपले वितरण गर्न धितोपत्र ऐन बमोजिम योजना व्यवस्थापकले संचालन गरेको लगानी कोष, एकांक कोष वा समय समयमा बोर्डले तोकिएको त्यस्तै प्रकारका अन्य सहभागितामूलक कोष व्यवस्थापन कार्यक्रमलाई सामूहिक लगानी कोष भनिन्छ। सामूहिक लगानी योजना ट्रस्टको रूपमा स्थापना हुन्छ, जसमा कोषको स्थापना तथा प्रवर्द्धन गर्ने कोष प्रवर्द्धक, कोषको सुपरिवेक्षण गर्ने कोष सुपरीवेक्षक, कोषको रकम लगानी तथा व्यवस्थापन गर्ने लगानी व्यवस्थापक, कोषको डिपोजिटरी कार्य गर्ने डिपोजिटरी तथा एकाङ्कहोल्डरहरूको सम्पत्ति सुरक्षाको जिम्मा लिने ट्रस्टी आदि हुन्छन्। सर्वसाधारण लगानीकर्ताहरूका लागि सामूहिक लगानी योजना एकदमै उपयुक्त लगानीको माध्यम हो किनकी यसले तुलनात्मक रूपमा न्यून लागतमा व्यावसायिक तवरबाट लगानी गर्ने अवसर प्रदान गर्दछ। हाल नेपालमा अठार (१८) वटा कोष दर्ता भई विभिन्न बन्दमुखी तथा खुलामुखी योजनाहरू संचालन गरिरहेका छन्।

२. सामूहिक लगानी योजनामा कस्ता लगानीकर्ताहरूले लगानी गर्दा उपयुक्त हुन्छ ?

धितोपत्र बजार सम्बन्धी पर्याप्त जानकारी नभएका र बढी जोखिम लिन नचाहने लगानीकर्ताहरूले सामूहिक लगानी योजनाका ईकाईहरूमा लगानी गर्न सक्दछन्। यस्ता कोषहरूले लगानीकर्ताहरूलाई युनिटहरू निष्काशन गरी बिक्री गर्दछन् र संकलित रकम विभिन्न किसिमका धितोपत्रहरूमा दक्ष तथा व्यावसायिक रूपमा लगानी गर्ने कोषको उद्देश्य रहेको हुन्छ। यसरी गरिएको लगानीबाट प्राप्त प्रतिफलमा कोषले व्यवस्थापन शुल्क तथा अन्य खर्चहरू कटाई बाँकी रकम सम्बन्धित युनिटहोल्डरलाई नै वितरण गर्दछ।

३. सामूहिक लगानी कोषको संगठनात्मक संरचना कस्तो हुन्छ ?

सामूहिक लगानी कोष नियमावली २०६७ अनुसार म्युचुअल फण्डको संरचनामा कोष प्रवर्द्धक, कोष सुपरिवेक्षक, योजना व्यवस्थापक र डिपोजिटरी रहेका हुन्छन्।

४. कोष प्रवर्द्धक (Fund Sponsor) भनेको के हो ?

कोष प्रवर्द्धक भन्नाले धितोपत्र सम्बन्धी ऐन, २०६३ तथा सामूहिक लगानी कोष नियमावली, २०६७ अन्तर्गत सामूहिक लगानी कोष स्थापना गरी कोषको प्रवर्द्धन गर्ने उद्देश्यले नेपाल धितोपत्र बोर्डको अनुमति लिई कम्तीमा १ अर्ब रुपैया बराबरको चुक्ता पुँजी भएको तथा चुक्ता पुँजी भन्दा नेटवर्थ कम नभएको र नेपाल राष्ट्र बैंकबाट बैकिङ्ग कारोबार गर्नका लागि इजाजत प्राप्त "क" श्रेणीको वित्तीय संस्था हो। कोष प्रवर्द्धकले बोर्डमा म्युचुअल फण्ड दर्ता गरी आवश्यक प्रक्रिया पुरा गरी कोष प्रवर्द्धकको रूपमा कार्य गर्न सक्छ।

५. कोष सुपरीवेक्षक भनेको के हो ?

कोष सुपरीवेक्षक भन्नाले सामूहिक लगानी कोषको सुपरिवेक्षण गर्नको लागि कोष प्रवर्द्धकबाट नियुक्त भएका विभिन्न क्षेत्रको विशेषज्ञता भएका न्यूनतम ५ जना विशिष्ट व्यक्तिहरूको समूहलाई बुझाउँछ। कोषको सुपरिवेक्षण तथा सहभागीको हित संरक्षण गर्ने कार्यको लागि कोष सुपरीवेक्षकको नियुक्ति गरिन्छ। कोष सुपरीवेक्षकको मुख्य कार्यहरूमा म्युचुअल फण्ड अन्तर्गत योजना संचालन स्वीकृत गर्ने, योजना व्यवस्थापकबाट हुने योजना संचालन कार्यको नियमित रूपमा सुपरिवेक्षण गर्ने, योजना संचालनका शर्तहरूको पूर्ण पालना गर्न लगाउने, डिपोजिटरी कार्यको समेत सुपरिवेक्षण गर्ने, योजना संचालनमा कुनै अनियमितता देखिएमा आवश्यक कारवाहीका लागि कोष प्रवर्द्धक तथा बोर्डलाई जानकारी गराउने आदि पर्दछन्।

६. सामूहिक लगानी योजनामा कोष सुपरीवेक्षकको के कस्तो भूमिका हुन्छ ?

सामूहिक लगानी योजनामा कोष सुपरीवेक्षकको योजनामा सहभागीको हित संरक्षण गर्ने, बोर्डबाट स्वीकृत योजना बमोजिम योजना सञ्चालन भए नभएको सुपरिवेक्षण गर्ने, योजना सम्बन्धमा प्राप्त गुनासाहरू समाधान भए नभएको सुपरिवेक्षण गर्ने र योजनाको खुद सम्पत्ति मूल्य जाँच गर्ने, जस्तो भूमिका रहेको हुन्छ।

७. योजना व्यवस्थापक भनेको के हो ?

योजना व्यवस्थापक भन्नाले सामूहिक लगानी कोषको रकम लगानी गर्ने व्यवस्थापकको रूपमा कार्य गर्नका लागि कोष प्रवर्द्धकले स्थापना गरेको कम्पनीलाई बुझाउँछ। सामूहिक लगानी कोष अर्न्तगत विभिन्न योजनाहरू संचालनमा ल्याउनका लागि धितोपत्र बजारका औजार तथा अन्य लगानीका क्षेत्रको विशेषज्ञता तथा जानकारी राख्ने क्षमता भएको कम्पनी तथा विभिन्न योजनाका ईकाईहरू सर्वसाधारणमा विक्री गरी संकलन भएको रकमलाई प्रारम्भिक निष्काशनका धितोपत्र तथा दोस्रो बजार मार्फत अन्य वित्तीय लगानीका उपकरणहरूमा दक्ष रूपमा लगानी गर्ने कम्पनीलाई योजना व्यवस्थापक भनिन्छ। सामूहिक लगानी कोषको प्रवर्द्धक भएको संगठित संस्थाले मर्चेन्ट बैकिङ्ग व्यवसाय गर्न सहायक कम्पनी खडा गरी त्यस्तो कम्पनीलाई बोर्डको स्वीकृति लिई आफू प्रवर्द्धक भएको सामूहिक लगानी कोषको योजना व्यवस्थापकको रूपमा नियुक्त गर्न चाहेमा त्यस्तो कम्पनीलाई योजना व्यवस्थापक नियुक्त गर्न सक्नेछ।

८. डिपोजिटरी भनेको के हो ?

म्युचुअल फण्डले संचालन गर्ने योजनाहरूको ईकाईधनीहरूको अभिलेख राख्ने, नामसारी गर्ने, योजनाले दिने प्रतिफल (लाभांश) ईकाईधनीहरूलाई वितरण गर्ने आदि कार्यका लागि बोर्डबाटै स्वीकृती लिई योजना व्यवस्थापकले नै स्थापना गरेको संस्थालाई डिपोजिटरी भनिन्छ। सामूहिक लगानी कोष सञ्चालन गर्ने कम्पनी स्वयंले बोर्डको स्वीकृति लिई योजना व्यवस्थापक तथा डिपोजिटरीको कार्य गर्न सक्नेछ।

ख) सामूहिक लगानी योजना

९. योजना भनेको के हो ?

सामूहिक लगानी कोषले लगानीकर्ताहरूको रकम संकलन गर्नका लागि संकलन गरिने रकम के-कस्तो धितोपत्र औजारहरूको लगानी गर्ने, कुन क्षेत्रमा लगानी गर्ने, लगानी गर्दाको जोखिम के कस्तो हुन्छ, आदि जस्ता विवरणहरू समावेश गरी तयार गरेको कार्यक्रमको खाकालाई योजना (स्किम) भनिन्छ। यस्तो योजना सञ्चालन गर्न नेपाल धितोपत्र बोर्डबाट अनुमति लिनु पर्छ। सामूहिक लगानी योजनामा गरिने लगानीलाई साधारण सेयरमा गरिने लगानी भन्दा सुरक्षित मानिन्छ।

१०. म्युचुअल फण्ड अर्न्तगतका योजना कति प्रकारका हुन्छन् ?

म्युचुअल फण्ड अर्न्तगत सञ्चालन हुने योजनाहरू बन्दमुखी योजना र खुलामुखी योजना गरी दुई प्रकारका हुन्छन्। योजनाले गर्ने लगानीको क्षेत्र, लगानी जोखिम, यसको लक्षित प्रतिफल, आदिका आधारमा यी योजनाहरूलाई अन्य विभिन्न प्रकारमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ।

- **खुलामुखी योजना:** योजनाबाट संकलन गरिने रकमको मात्रा तथा समय सीमा नतोकि कुनै पनि समयमा लगानीकर्ताहरूलाई इकाईहरू विक्री गर्न सकिने गरी जारी गरिने सामूहिक लगानी योजनालाई खुलामुखी योजना भनिन्छ। यस प्रकारको योजनामा योजना व्यवस्थापकले जति पनि संख्यामा योजना इकाईहरू विक्री गर्न सक्छन् र लगानीकर्ताले इकाई विक्री गर्न आएको खण्डमा पुनः खरिद पनि गरिदिन सक्छ। यस प्रकारको योजनामा तरलता बढी हुन्छ। खुलामुखी योजना धितोपत्र बजारमा सूचीकृत नहुने भएकोले दोस्रो बजारमा कारोवार हुदैन। नेपालमा हाल खुलामुखी योजना समेत संचालनमा रहेका छन्।
- **बन्दमुखी योजना:** कुनै निश्चित रकम र अवधि तोकि लगानीकर्ताहरूलाई इकाईहरू विक्री गरिने सामूहिक लगानी योजनालाई बन्दमुखी योजना भनिन्छ। यस प्रकारको योजनामा एकपटक इकाई जारी गरेपश्चात तोकिएको समयावधिभर सो योजना अर्न्तगत थप इकाईहरू जारी गरिदैन र तोकिएको समयावधि भुक्तान भए पछि लगानीकर्तालाई रकम फिर्ता गरिन्छ। बन्द मुखी योजना नेपाल स्टक एक्सचेन्जमा सूचीकृत भई दोस्रो बजारमा कारोवार हुन्छ।

११. नेट एसेट्स भ्यालु (Net Assets Value-NAV) भनेको के हो ?

धितोपत्र बजारमा सामूहिक लगानी कोषले लगानी गरेका धितोपत्रको कूल बजार मूल्यबाट तिर्नुपर्ने दायित्व घटाएपछि आउने रकमलाई Net Assets Value भनिन्छ। सामूहिक लगानी कोषमा लगानी गर्दा कोषको छनोट गर्ने प्रमुख आधार भनेकै प्रति सेयर खुद सम्पति मूल्य हो। यो मूल्य जति धेरै भयो त्यति नै सामूहिक लगानी कोषको लगानी व्यवस्थापन राम्रो मानिन्छ।

१२. नेट वर्थ (Net Worth) भनेको के हो ?

कम्पनीको चुक्ता पुँजी र सम्पूर्ण जगेडाहरूको कूल जोड नै कम्पनीको नेट वर्थ (Net Worth) हो । नेट वर्थलाई कम्पनीको कूल सेयर संख्याले भाग गरेमा कम्पनीको प्रतिसेयर नेट वर्थ वा सेयरको किताबी मूल्य प्राप्त हुन्छ ।

१३. म्युचुअल फण्ड कम्पनीले कुन कुन क्षेत्रमा लगानी गर्न सक्छन ?

सामूहिक लगानी कोष नियमावली, २०६५ बमोजिम म्युचुअल फण्ड कम्पनीहरूले बोर्डमा दर्ता भएको धितोपत्र, सार्वजनिक भएको धितोपत्र, धितोपत्र विनिमय बजारमा सूचीकृत भएको धितोपत्र, नेपाल सरकारले जारी गरेको वा पूर्ण सुरक्षित हुने गरी सरकारी स्वामित्व वा नियन्त्रणमा रहेको कुनै संस्था वा नेपाल राष्ट्र बैंकले जारी गरेका ऋणपत्र, ट्रेजरी बिल तथा मुद्रा बजारका अन्य साधनहरू, बैंक निक्षेप, मुद्रा बजार उपकरण तथा बोर्डले तोकिएको अन्य क्षेत्रहरूमा मात्र लगानी गर्न सक्दछन ।

१४. म्युचुअल फण्ड अर्न्तगत योजनाका लगानीका सीमाहरू के के हुन् ?

सामूहिक लगानी कोष नियमावली, २०६५ मा म्युचुअल फण्डले योजनाको रकम लगानी गर्दा देहाय बमोजिमको सीमा भित्र रही गर्नुपर्ने प्रावधान रहेको छ :

- कुनै एक संगठित संस्थाको साधारण सेयरमा त्यस्तो संस्थाको कूल चुक्ता पुँजीको दश प्रतिशत भन्दा बढी नहुने गरी । तर संगठित संस्थाको कूल साधारण सेयरमा योजनाको अकारको कम्तीमा बिस प्रतिशत लगानी योजना अवधीभर कायम राख्नु पर्नेछ ।
- कुनै एक संगठित संस्थाले निष्काशन गरेको अग्राधिकार सेयर वा डिभेन्चरको बीस प्रतिशत भन्दा बढी नहुने गरी,
- कुनै एक संगठित संस्थाको धितोपत्रमा योजनाको आकार वा लगानी लगानी गर्दाको समयमा कायम रहेको खूद सम्पत्ति मूल्यको दश प्रतिशत भन्दा बढी नहुने गरी,
- अन्य सामूहिक लगानी कोष अर्न्तगतको योजनामा योजनाको आकार वा लगानी लगानी गर्दाको समयमा कायम रहेको खूद सम्पत्ति मूल्यको दश प्रतिशत भन्दा बढी नहुने गरी,
- बैंकको मुद्दति निक्षेपमा योजनाको योजनाको आकार वा लगानी लगानी गर्दाको समयमा कायम रहेको खूद सम्पत्ति मूल्यको पन्ध्र प्रतिशत भन्दा बढी नहुने गरी । तर, योजनाको निर्धारित अवधि समाप्त हुनुभन्दा बढीमा छ महिना अगाडि देखी बैंकको मुद्दति निक्षेप राख्न यो व्यवस्थाले बाधा पर्ने छैन ।
- मुद्रा बजार उपकरणमा योजनाको आकार वा लगानी लगानी गर्दाको समयमा कायम रहेको खूद सम्पत्ति मूल्यको कुल सम्पत्तिको दश प्रतिशत भन्दा बढी नहुने गरी ।

७. क्रेडिट रेटिङ्गसँग सम्बन्धित

क) क्रेडिट रेटिङ्ग

१. क्रेडिट रेटिङ्गलाई कसरी बुझ्न सकिन्छ ?

क्रेडिट रेटिङ्ग भन्नाले मुख्यतया निष्काशनकर्ताको धितोपत्र, कुनै व्यक्ति वा संगठित संस्थाको साखको गुणस्तर सम्बन्धमा मूल्याङ्कन गर्ने तथा राय प्रकट गर्ने लगायत तत्सम्बन्धी प्रक्रिया समेतलाई बुझनुपर्दछ । यस व्यवसायलाई नियमित र व्यवस्थित गर्नका क्रेडिट रेटिङ्ग नियमावली, २०६८ कार्यान्वयनमा रहेको छ । धितोपत्रको सार्वजनिक निष्काशन तथा कुनै व्यक्ति वा संगठित संस्थाको साखको गुणस्तरको मूल्यांकन गर्ने एवं राय प्रकट गर्ने कार्य क्रेडिट रेटिङ्ग हो ।

२. कुन कुन अवस्थामा क्रेडिट रेटिङ्ग गर्नुपर्छ ?

संगठित संस्थाले जारी गर्ने प्राथमिक निष्काशन, थप निष्काशन (फर्दर पब्लिक इश्यु), हकप्रद निष्काशन, अग्राधिकार सेयर निष्काशन, ऋणपत्र निष्काशन तथा बोर्डले तोकेको अन्य सार्वजनिक निष्काशनमा निष्काशनकर्ता संस्थाले क्रेडिट रेटिङ्ग गर्नुपर्छ । त्यस्तै कुनै व्यक्ति वा संस्थाले बैंक तथा वित्तीय संस्थाबाट पचास करोड वा सो भन्दा बढि रकम ऋण तथा सापटीका लागि उक्त व्यक्ति वा संस्थाको साँवा र ब्याज तिर्ने क्षमताको मूल्यांकन गर्नुपर्छ ।

३. रेटिङ्ग संकेत भन्नाले के लाई बुझिन्छ ?

रेटिङ्ग संकेत भन्नाले निष्काशनकर्ताले प्रयोगमा ल्याउने गरी रेटिङ्ग नियमावलीको अधिनमा रही धितोपत्र सम्बन्धमा क्रेडिट रेटिङ्ग संस्थाले स्तरमान जनाउने संकेत वा अन्य स्तरमान अपनाएर व्यक्त गरेको धारणालाई बुझ्नुपर्छ ।

४. क्रेडिट रेटिङ्ग संस्थालाई कसरी बुझ्ने ?

क्रेडिट रेटिङ्ग संस्था भन्नाले क्रेडिट रेटिङ्ग व्यवसाय गर्न बोर्डबाट अनुमति प्राप्त संस्था सम्भन्नु पर्छ । यस्ता संस्थाले सार्वजनिक निष्काशनकर्ता कम्पनीको स्तर, निश्चित प्रकारका ऋण दायित्वहरु तथा ऋणपत्र निष्काशनकर्ताका लागि रेटिङ्गस्तर प्रदान गर्दछ । उक्त संस्थाले निष्काशनकर्ता कम्पनीको ऋण तिर्नसक्ने क्षमताको विचार गर्दछ । शाख मूल्यांकन संस्थाले गर्ने शाख मूल्यांकनले अन्य कुराको अतिरिक्त ब्याजदर निर्धारणमा समेत सहयोग पुऱ्याउछ । शाखस्तरको लगानीकर्ता, निष्काशनकर्ता, लगानी बैंक, दलाल व्यवसायी तथा सरकारले उपयोग गर्दछन् ।

५. क्रेडिट रेटिङ्ग कस्ता संस्थाहरुले गराउनुपर्छ ?

कुनै पनि संगठित संस्थाले धितोपत्र सार्वजनिक निष्काशन गर्ने भएमा निष्काशन गर्नु पूर्व क्रेडिट रेटिङ्ग संस्थामार्फत रेटिङ्ग गराएर मात्र निष्काशन गर्नुपर्नेछ : (क) कम्तीमा तीन करोड रुपैयाँ भन्दा बढी मूल्यको सेयरको सार्वजनिक तथा हकप्रद निष्काशन, तर, बोर्डले आवश्यक देखेमा तीन करोड रुपैयाँ भन्दा कम मूल्यको सेयरको निष्काशनमा पनि रेटिङ्ग गराउनुपर्ने गरी सार्वजनिक सूचना गरी तोक्न सक्नेछ, (ख) डिभेन्चर तथा अन्य ऋणपत्र निष्काशन, (ग) अग्राधिकार सेयर निष्काशन, (घ) अंकित मूल्यमा प्रिमियम थप गरी संगठित संस्थाले गर्ने प्राथमिक निष्काशन, फर्दर पब्लिक इश्यु, हकप्रद निष्काशन तथा अन्य निष्काशन तथा (ङ) बोर्डले तोकिएका बमोजिम अन्य धितोपत्र वा उपकरण ।

६. क्रेडिट रेटिङ्ग के होईन ?

क्रेडिट रेटिङ्ग कुनै कम्पनीको अडिट होईन त्यस्तै कम्पनीको सेयर खरिद वा विक्री गर्ने वा नगर्ने संकेत पनि होईन । रेटिङ्ग संस्थाहरुबाट कुनै निष्काशनकर्ता कम्पनीको एक पटकको विश्लेषण गरी प्रदान गरिएको स्तर सधैँभरलाई होईन, कुनै पनि निष्काशनकर्ता कम्पनीको मूल्य तोक्ने कार्य गर्दैन तथा यसले सूचीकृत भएपश्चातको मूल्यलाई जनाउदैन । त्यस्तै, लगानीकर्तालाई क्रेडिट रेटिङ्ग संकेतले धितोपत्र किन्न, बेच्न वा होल्ड गर्न सुझाव वा जानकारी प्रदान गर्दैन ।

७. क्रेडिट रेटिङ्ग संस्थाले के कसरी विश्लेषण गर्दछन् ?

क्रेडिट रेटिङ्ग संस्थाहरुले धितोपत्र निष्काशनकर्ता कम्पनीहरुको समग्र वित्तीय अवस्था, कार्य सम्पादन तथा व्यवस्थापन, सुशासनको अवस्था, समग्र आर्थिक परिदृश्य तथा भावी संभावना समेतको गहन अध्ययन तथा अनुसन्धान गरी स्तर प्रदान गर्दछन् । जसबाट बजार तथा धितोपत्रमा निहित जोखिमको आँकलन गर्न सहयोग पुऱ्याई धितोपत्र बजारमा हुने लगानीलाई सुसुचित हुन सहयोग पुग्दछ । यस्ता संस्थाले अन्य तरीकाबाट ऋण प्राप्त गर्न नसक्ने किसिमका ऋण पूँजी परिचालन गर्न चाहनेहरु जस्तो साना सरकारी इकाई, प्रारम्भिक

स्तरका कम्पनीहरु, अस्पतालहरु तथा विश्वविद्यालयहरुका लागि पूँजी बजार खुल्ला गर्दछ अर्थात् पूँजी बजार मार्फत सहज तरिकाले ऋण पूँजी परिचालन गर्न सहयोग पुऱ्याउँदछ ।

द. क्रेडिट रेटिङ्ग सम्बन्धी कार्यका लागि नेपालमा कति संस्था कार्यरत छन् ?

बोर्डबाट क्रेडिट रेटिङ्ग नियमावली, २०६८ बमोजिम क्रेडिट रेटिङ्ग व्यवसाय सञ्चालनका लागि श्री इक्रा नेपाल लि., श्री केयर रेटिङ्ग नेपाल लि. र श्री इन्फोमेरिक्स क्रेडिट रेटिङ्ग नेपाल लि. गरी तीन कम्पनीले रेटिङ्ग व्यवसाय सञ्चालन गर्दै आएका छन् ।

९. क्रेडिट रेटिङ्ग संस्थाले कुन कुन औजार तथा संस्थाको रेटिङ्ग गर्दछन् ?

क्रेडिट रेटिङ्ग संस्थाले निष्काशनकर्ता कम्पनीले सार्वजनिक निष्काशन गर्ने धितोपत्र औजारहरु जस्तै: सेयर, ऋणपत्र, सामूहिक लगानी योजनाको स्तरीकृत गर्दछन् । त्यसैगरी निष्काशनकर्ता कम्पनी तथा देशको समेत रेटिङ्ग गर्दछन् ।

ख) रेटिङ्ग संकेत

१०. क्रेडिट रेटिङ्ग संस्थाले उपलब्ध गराउने संकेतलाई कसरी बुझ्ने ?

क्रेडिट रेटिङ्ग संस्थाले छोटो अवधि र लामो अवधिको लगानीका उपकरणलाई भिन्न भिन्न संकेत प्रयोग गरी रेटिङ्ग गर्दछन् । सामान्यतया रेटिङ्ग संस्थाले प्रयोग गर्ने रेटिङ्गका संकेतहरु निम्नानुसार रहेका छन् ।

क) लामो अवधिको उपकरणका लागि प्रयोग हुने रेटिङ्ग संकेत

AAA : समयमा नै वित्तीय दायित्व पूरा गर्ने सम्बन्धमा एकदमै सुरक्षित

AA : समयमा नै वित्तीय दायित्व पूरा गर्ने सम्बन्धमा सुरक्षित

A : समयमा नै वित्तीय दायित्व पूरा गर्ने सम्बन्धमा यथेष्ट स्तरको सुरक्षित

BBB : समयमा नै वित्तीय दायित्व पूरा गर्ने सम्बन्धमा मध्यम स्तरको सुरक्षित

BB : समयमा नै वित्तीय दायित्व पूरा गर्ने सम्बन्धमा मध्यम स्तरको जोखिम

B : समयमा नै वित्तीय दायित्व पूरा गर्ने सम्बन्धमा उच्च स्तरको जोखिम

C : समयमा नै वित्तीय दायित्व पूरा गर्ने सम्बन्धमा असाध्यै उच्च स्तरको जोखिम

D : वित्तीय दायित्व पूरा गर्ने सम्बन्धमा असक्षम

ख) छोटो अवधि उपकरणका लागि प्रयोग हुने रेटिङ्ग संकेत

A1 : समयमा नै वित्तीय दायित्व पूरा गर्ने सम्बन्धमा एकदमै सुरक्षित । यस्ता उपकरणमा असाध्यै न्यून शाख जोखिम रहने।

A2 : समयमा नै वित्तीय दायित्व पूरा गर्ने सम्बन्धमा सुरक्षित । यस्ता उपकरणमा न्यून शाख जोखिम रहने ।

A3 : समयमा नै वित्तीय दायित्व पूरा गर्ने सम्बन्धमा मध्यम स्तरको सुरक्षित । यस्ता उपकरणमा माथिका दुई स्तरका उपकरणमा भन्दा बढी शाख जोखिम रहने ।

A4 : समयमा नै वित्तीय दायित्व पूरा गर्ने सम्बन्धमा न्यून स्तरको सुरक्षित । यस्ता उपकरणमा उच्च शाख जोखिम रहने वा वित्तीय दायित्व पूरा गर्ने सम्बन्धमा छिट्टै असक्षम हुनसक्ने ।

D : वित्तीय दायित्व पूरा गर्ने सम्बन्धमा असक्षम

त्यसैगरी यी संकेतका पछाडी प्रयोग गरिने (Plus) चिन्हले यस समूहका तुलनात्मक सकारात्मक स्थितिलाई जनाउँछ ।

११. “+” र “-” चिन्हले क्रेडिट रेटिङ्गमा के संकेत गर्दछ ?

“+” र “-” चिन्हले क्रेडिट रेटिङ्गमा तुलनात्मक पक्षलाई जनाउँदछ । क्रेडिट रेटिङ्गमा “-” संकेतले कुनै नकारात्मक अर्थ राख्दैन । उदाहरणका लागि 'AA-' संकेत 'A+' भन्दा बलियो मूल्यांकन हो ।

१२. लगानी रेटिङ्ग र सट्टेबाजी रेटिङ्ग के हो ?

लामो अवधिको क्रेडिट रेटिङ्गमा BBB र छोटो अवधिको क्रेडिट रेटिङ्गमा A2 सम्मको अवस्थालाई लगानी रेटिङ्ग मानिन्छ । उक्त रेटिङ्ग भित्रको धितोपत्र तथा साखलाई तुलनात्मक रूपमा बढि सुरक्षित मानिन्छ भने अन्य रेटिङ्गलाई सट्टेबाजी रेटिङ्ग मानिन्छ जुन जोखिमपूर्ण रहेको हुन्छ ।

१३. क्रेडिट रेटिङ्गका फाइदाहरु के के छन् ?

क्रेडिट रेटिङ्ग संकेतले लगानीकर्ताहरुका लागि सूचित र विवेकशिल लगानी सम्बन्धी निर्णय गर्न सहयोग गर्दछ भने धितोपत्रका निष्काशन गर्ने निष्काशनकर्ता कम्पनीले सर्वसाधारणबाट रकम संकलन गर्न सहयोग गर्दछ । त्यस्तैगरी, बैंक तथा वित्तीय संस्था एवं मध्यस्थकर्ता संस्थाका लागि लगानीको जोखिम मूल्यांकन गर्न सहयोग गर्दछ ।

१४. क्रेडिट रेटिङ्गको लगानीकर्ता तथा सरोकारवालापक्षहरुलाई के महत्व रहन्छ ?

यस्ता संस्थाहरुले कम्पनीको सम्पूर्ण पक्षको जानकारी लिई विश्लेषण गरी स्तर दिने हुनाले सो बाट स्तरीय जानकारी उपलब्ध हुन्छ । त्यस्तैगरी न्यूनतम लागतमा जानकारी प्राप्त हुन्छ जसबाट जोखिम तथा प्रतिफलको आधार प्राप्त हुन्छ । साथै संस्थागत ऋणीहरुको लागि स्वस्थ जानकारी उपलब्ध हुनुका साथै सार्वजनिक नीति निर्माणमा सहयोगी भूमिका रहने गर्दछ ।

द. धितोपत्र व्यवसाय

क) धितोपत्र व्यवसाय

१. धितोपत्र व्यवसाय भन्नाले कुन कुन व्यवसायलाई बुझिन्छ ?

धितोपत्र सम्बन्धी ऐन, २०६३ को दफा ६३ अनुसार धितोपत्र व्यवसाय भन्नाले देहाय बमोजिमका व्यवसायहरूलाई बुझिन्छ:

- धितोपत्र दर्ता वा धितोपत्रको केन्द्रीय निक्षेप सेवा वा डिपोजिटरी सेवा,
- सामूहिक लगानी कोष व्यवस्थापन
- धितोपत्र दलाल, धितोपत्र व्यापार र बजार निर्माता
- निष्काशन तथा बिक्री प्रबन्ध, लगानी व्यवस्थापन, धितोपत्र प्रत्याभूत र सेयर रजिष्ट्रार (मर्चेन्ट बैकिङ्ग)
- लगानी परामर्श सेवा तथा धितोपत्र कारोबारको हिसाब राफसाफ गर्ने सम्बन्धी सेवा,
- बोर्डले धितोपत्र व्यवसाय भनी तोकिदिएको अन्य कार्य जस्तै: योजना व्यवस्थापक तथा डिपोजिटरी आदि ।

ख) मर्चेन्ट बैकर

२. मर्चेन्ट बैकर भनेको के हो ?

धितोपत्रको प्राथमिक निष्काशन कार्य प्रबन्धको जिम्मा लिने, धितोपत्रको प्रत्याभूति गर्ने, धितोपत्रको सेयर रजिष्ट्रेशन गर्ने, धितोपत्र लगानी व्यवस्थापन कारोबारको लागि दरखास्त संकलन एवं वितरण जस्ता कार्यहरू गर्ने तथा संस्थागत परामर्शदाताको रूपमा कार्य गर्ने गरी बोर्डबाट अनुमति प्राप्त संस्थालाई मर्चेन्ट बैकर भनिन्छ । हाल नेपालमा ३० वटा मर्चेन्ट बैकर कार्यरत रहेका छन् ।

३. सेयर रजिष्ट्रार (Share Registrar) वा रजिष्ट्रार तथा हस्तान्तरण प्रतिनिधि भनेको के हो ?

कुनै पनि संगठित संस्थाको तर्फबाट धितोपत्र कारोबार सम्बन्धी रेकर्ड राखिदिने र दाखिल खारेज वा नामासारी गर्ने र सेयरवालाहरूको लागत अद्यावधिक गरी राख्ने सम्बन्धी सम्पूर्ण कार्य गर्न जिम्मा लिने संस्थालाई सेयर रजिष्ट्रार वा रजिष्ट्रार तथा हस्तान्तरण प्रतिनिधि भनिन्छ । सेयर रजिष्ट्रार सम्बन्धी कार्य सूचीकृत कम्पनी स्वयंले गर्न वा बोर्डबाट सेयर रजिष्ट्रेशन कार्य गर्न अनुमतिपत्र लिएका मर्चेन्ट बैकरले गर्न सक्दछन् ।

४. लगानी व्यवस्थापक भनेको के हो ?

लगानी व्यवस्थापनका लागि ग्राहकसँग सम्भौता गर्ने, ग्राहक खाता खोल्ने, सम्भौता अनुसार ग्राहकका लागि धितोपत्र खरिद बिक्री गर्ने, भुक्तानी लिने दिने लगायतका कार्य गर्ने गरी बोर्डबाट अनुमतिपत्र प्राप्त संस्थालाई लगानी व्यवस्थापकको रूपमा बुझ्न सकिन्छ ।

५. धितोपत्र प्रत्याभूतिकर्ता भनेको के हो ?

कुनै निष्काशनकर्ता कम्पनीले सर्वसाधारणमा निष्काशन गरेको धितोपत्र बिक्री नभएमा बिक्री नभएको धितोपत्र खरीद गर्ने भनि प्रत्याभूति सम्भौता गरेको धितोपत्र व्यवसायी नै धितोपत्र प्रत्याभूतिकर्ता हो । नेपाली धितोपत्र बजारमा मर्चेन्ट बैकरले नेपाल धितोपत्र बोर्डबाट अनुमति लिई धितोपत्र प्रत्याभूतिकर्ताको कार्य गर्न सक्दछन् ।

६. संस्थागत परामर्शदाता भनेको के हो ?

संगठित संस्थाको संरचना हेरफेर, मूल्यांकन, व्यवसायिक योजना, लोन सिण्डिकेशन, वर्किंग क्यापिटल फाइनान्सिंग, भेञ्चर क्यापिटल, प्राइभेट इक्विटी, हेज फण्ड जस्ता कोष संचालन, सम्पत्ति व्यवस्थापन लगायतका विषयमा परामर्श सेवा प्रदान गर्न सक्ने गरी बोर्डबाट अनुमति प्राप्त धितोपत्र व्यवसायीलाई संस्थागत परामर्शदाताको रूपमा बुझनु पर्दछ ।

ग) धितोपत्र दलाल व्यवसायी (ब्रोकर)

७. धितोपत्र दलाल व्यवसायी भनेको के हो ?

ग्राहकको आदेश अनुसार ग्राहकको नामबाट मात्र धितोपत्र खरिद वा बिक्री गरी धितोपत्र दलाली सेवा प्रदान गर्ने कार्य गर्न धितोपत्र व्यवसायीको रूपमा बोर्डबाट अनुमति प्राप्त कम्पनीलाई धितोपत्र दलाल व्यवसायी भनिन्छ। धितोपत्र दलाल व्यवसायी अन्य कार्य गर्न नसक्ने प्रावधान रहेको छ । हाल नेपालमा ५० वटा धितोपत्र दलाल व्यवसायी कार्यरत रहेका छन् ।

द. धितोपत्र व्यापारी भनेको के हो ?

आफ्नो नामबाट धितोपत्र खरिद वा बिक्री गर्नुका साथै बोर्डबाट अनुमतिपत्र लिई धितोपत्र दलालको कार्य गर्ने, योग्य संस्थागत लगानीकर्ताको रूपमा कार्य गर्ने र धितोपत्र प्रत्याभूतिकर्ताको कार्य गर्ने गरी बोर्डबाट धितोपत्र व्यवसाय गर्न अनुमतिपत्र प्राप्त धितोपत्र व्यवसायीलाई धितोपत्र व्यापारी (Stock Dealer) भनिन्छ ।

९. वैकल्पिक लगानी कोषसँग सम्बन्धी

१. वैकल्पिक लगानी कोष भन्नाले के बुझिन्छ ?

वैकल्पिक लगानी कोष भनेको एक वित्तीय सम्पत्ति हो जुन स्टक, बन्ड, र नगद जस्ता परम्परागत लगानीका औजारहरू भन्दा भिन्न हुन्छन् । यो कोषमा जटिल प्रकृति र फरक जोखिमकोस्तर हुने भएकोले यसमा संस्थागत लगानीकर्ताहरू वा मान्यता प्राप्त, उच्च नेट-वर्थ व्यक्तिहरूद्वारा लगानी गरिन्छ ।

२. वैकल्पिक लगानी कोषको औजारहरू के के हुन् ?

वैकल्पिक लगानी कोषको औजारहरू प्राईभेट इक्विटी, भेन्चर क्यापिटल, हेज फण्ड हुन् ।

- **प्राईभेट इक्विटी फण्ड:** प्राईभेट इक्विटी फण्डमा निर्धारित पुँजी ईकाइधनीहरू (उच्च नेटवर्थ भएका लगानीकर्ताहरू) बाट संकलन गरी उच्च प्रतिफलको सम्भावना रहेका विभिन्न प्राईभेट फर्महरूमा लगानी गर्ने गरिन्छ । फण्डको रकम लगानी गर्दा कोष व्यवस्थापकले बजारको निरन्तर अनुसन्धान गरी भविष्यमा वृद्धिको सम्भावना भएका प्राईभेट फर्महरूको पहिचान गर्दछ र त्यस्तो फर्मको व्यवस्थापनमा प्रत्यक्ष संलग्न रही फर्मको प्रतिफल वृद्धि गर्नमा केन्द्रित रहन्छ । लगानी गरेको निश्चित समयपछि त्यस्ता फर्महरूको आर्थिक हैसियत बलियो बनाई विक्री वा सार्वजनिक निष्काशनको माध्यमबाट अन्य समूहलाई प्रवेश गराई आफ्नो लगानी फिर्ता लिई फर्मबाट बाहिरिने गरिन्छ ।
- **भेन्चर क्यापिटल फण्ड:** भेन्चर क्यापिटल फण्ड पनि प्राईभेट इक्विटी जस्तै हो । तर यसमा नयाँ वस्तु, सेवा तथा प्रविधिमा आधारित, बौद्धिक सम्पत्तिसंग सम्बन्धित नविनतम उद्यम वा व्यवसाय गर्न चाहने, पुँजीको अभाव भएका तर सार्वजनिक निष्काशनमा तत्कालै जान नसक्ने वा सार्वजनिक निष्काशनको खर्च व्यहोर्न नसक्ने भविष्यमा बढोत्तरीको उच्च सम्भावना भएका साना तथा प्रारम्भिक व्यवसायहरू भेन्चर क्यापिटल फण्डको रोजाईमा पर्छन् । यसमा पनि उच्च नेटवर्थ भएका लगानीकर्ताहरू नै इकाइधनी हुन्छन् । भेन्चर क्यापिटलले लगानी गरेपछि त्यस्तो कम्पनिको निर्णय प्रक्रियामा अधिकार राख्दछ । तर भेन्चर क्यापिटल फण्डले पुँजीमा मात्र लगानी नगरी प्राविधिक वा व्यवस्थापकीय विशेषज्ञको रूपमा समेत सहयोग गर्दछ ।
- **हेज फण्ड:** हेज फण्ड एक विशिष्टकृत लगानी कोषको उपकरण हो जसले लगानीकर्ताको पोर्टफोलियोलाई बजारको उतारचढाव तथा अनिश्चितताका कारण उत्पन्न हुने जोखिमलाई अवसरको रूपमा लिई लगानी गर्दै आफ्नो विशेष कौशलबाट जोखिम न्यूनीकरण गर्दै लगानीकर्तालाई उच्च प्रतिफल दिन सक्षम हुन्छ । अर्को अर्थमा लगानीको उच्च जोखिम भएको जुनसुकै क्षेत्रमा लगानी गर्न सक्ने गरी हेज फण्ड खडा गरिन्छ । हेज फण्डमा अति उच्च जोखिम रहने भएकोले नियामक निकायहरूले संस्थागत लगानीकर्ता, उच्च नेटवर्थ भएका प्रतिष्ठित व्यक्तिहरू बाहेक अन्यलाई लगानी गर्न वञ्चित गरेको पाइन्छ ।

३. वैकल्पिक लगानी कोषको महत्व के रहेको छ ?

वैकल्पिक लगानी कोषको महत्वहरू देहाय बमोजिमका रहेका छन् ।

- क. **लगानी विविधिकरण :** वैकल्पिक लगानी कोषको माध्यमले लगानीकर्ताहरूले परम्परागत लगानीका साधनहरू जस्तै सेयर, बण्ड, म्यूचल फण्डहरूमा लगानीको पोर्टफोलियो थप गर्दै लगानी विविधिकरण गर्ने अवसर पाउँछन् ।
- ख. **प्रतिफलको प्रशस्त सम्भावना :** वैकल्पिक लगानी कोषमा लगानी सम्बन्धी ज्ञान भएका व्यवसायिक समूहबाट नियमित अध्ययन तथा अनुसन्धान गरी लगानी गरिने हुँदा यसमा प्रतिफलको प्रशस्त सम्भावना रहेको हुन्छ ।
- ग. **सहज पुँजी प्राप्तिको अवसर :** देशको युवाहरूले आफूसँग कयौं नविनतम व्यवसायको योजना भएतापनि पूँजी अभावका कारण ती व्यवसायहरू थालनी गर्न नसकेको स्थिती छ । नेपालमा बैकबाट ऋण लिएर उद्यम स्थापना गर्न अचल सम्पत्ति धितोबन्धक राख्नु अनिवार्य भएकोले यस वैकल्पिक लगानी कोषले यस्ता नयाँ व्यवसायहरूमा पूँजी लगानी गरी नविनतम व्यवसायको सोच भएकाहरूको लागि सहज पुँजी प्राप्तिको अवसर प्रदान गर्नेछ ।

४. वैकल्पिक लगानी कोषको नियमनका लागि नेपालमा के कस्ता कानुनी संरचना रहेका छन् ?

नविनतम ज्ञान, सीप र क्षमता भएका वा नयाँ वस्तु, सेवा, प्रविधि वा बौद्धिक सम्पत्तिसंग सम्बन्धित व्यवसाय वा नविनतम उद्यम व्यवसायलाई सञ्चालन गर्न र यस्ता नयाँ व्यवसायहरू शुरुवात गर्न स्वदेशी तथा वैदेशिक वैकल्पिक लगानीका भेन्चर क्यापिटल, इक्विटी फण्ड, हेज फण्ड मार्फत् अर्थतन्त्रमा लगानीको नयाँ श्रोतको व्यवस्था गर्न सहयोग पुगोस् भन्ने हेतुले नेपाल धितोपत्र बोर्डले नेपाल सरकारको स्वीकृतिमा विशिष्टकृत लगानी कोष नियमावली, २०७५ लागू गरेको छ । सो नियमावलीमा भएका व्यवस्था अनुसार हाल सम्म ८ संस्थाले विशिष्टकृत लगानी कोष व्यवस्थापकको कार्य गर्न अनुमति प्राप्त गरेका छन् ।

१०. सम्पत्ति शुद्धीकरणसँग सम्बन्धित

१. सम्पत्ति शुद्धीकरण भनेको के हो ?

विभिन्न गैरकानुनी माध्यमबाट आर्जन गरिएको सम्पत्तिलाई कानुनी प्रक्रियाबाट आर्जन गरेको जस्तो देखाउने विधि एवं तरिकालाई सम्पत्ति शुद्धीकरण भनिन्छ। पुँजी बजारमा घटन सक्ने सम्भावित कानुनी तथा आतंककारी क्रियाकलापहरू, विभिन्न शकास्पद गतिविधिको पहिचान गर्न र पुँजी बजारमा आउन सक्ने सम्भावित जोखिमलाई न्यूनीकरण गर्न तथा नेपालको पुँजी बजारको दीर्घकालीन विकासको लागि बोर्डले धितोपत्र सम्बन्धी व्यवसाय गर्न अनुमतिपत्र प्राप्त कम्पनी वा संस्थाले सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४ बमोजिम ग्राहकको पहिचान गर्ने, शंकास्पद गतिविधिको पहिचान गर्ने, कारोबार सम्बन्धी प्रतिवेदन पेश गर्ने तथा जोखिम व्यवस्थापन गर्ने समेत कार्यलाई नियमित र व्यवस्थित गर्न धितोपत्र ऐन, २०६३ बमोजिम सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतंककारी कृयाकलापमा वित्तीय लगानी निवारण निर्देशिका, २०६९ लाई प्रतिस्थापन गरी सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतंककारी कृयाकलापमा वित्तीय लगानी निवारण निर्देशिका, २०७४ बनाई कार्यान्वयनमा ल्याएको छ।

२. धितोपत्र बजारमा हुने सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण सम्बन्धमा के कस्ता कानुनी व्यवस्था रहेका छन् ?

सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारणका लागि सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४ तथा सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्गवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारण निर्देशिका, २०७४ को व्यवस्था गरिएको छ।

३. सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्गवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारण निर्देशिका, २०७४ मा के व्यवस्था गरिएको छ ?

सूचक संस्थाले आफ्नो कारोबार र व्यवसाय सञ्चालन गर्दा कानुनको पालना र उच्च नैतिक मापदण्डहरूको पालना र अनुसरण गर्नुपर्ने, सूचक संस्थाले सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्गवादी क्रियाकलाप सम्बन्धी प्रचलित कानुनको कार्यान्वयन र त्यस सम्बन्धी कसूरको अनुसन्धान तथा तहकिकातमा कानुन कार्यान्वयन गर्ने निकायलाई आवश्यक सहयोग गर्नुपर्ने, सूचक संस्थाले आफ्नो आन्तरिक नीति, आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली तथा कर्मचारीको लागि तालिमको व्यवस्था गर्नुपर्ने, सूचक संस्थाले जोखिमको आधारमा आफूसँग कारोबार गरिरहेका तथा गर्ने ग्राहकको पहिचान सम्बन्धी सूचना तथा विवरण राख्ने व्यवस्था लागू गर्नुपर्ने, सूचक संस्थाले आफ्नो व्यवसायको सिलसिलामा बेनामी वा काल्पनिक नाममा कुनै पनि खाता खोल्न वा कारोबार गर्न गराउन नहुने, सूचक संस्थाले ग्राहकको सही रूपमा पहिचान तथा सोको सम्पुष्टि भरपर्दो स्रोतबाट प्राप्त कागजात, तथ्याङ्क वा जानकारीका आधारमा गर्नु पर्ने र सो गर्नको लागि आवश्यक मनासिव उपायहरू अपनाउनु पर्ने, ग्राहकको पहिचानका सम्बन्धमा पेश गरिएका विवरण तथा कागजातहरू रुजु गर्ने जिम्मेवारी सहित कुनै कर्मचारीलाई तोकै त्यस्ता विवरण तथा कागजातहरूको आधिकारिकता निजबाट रुजु गराई राख्नु पर्ने, एक दिनमा पटक पटक वा एकै पल्ट दश लाख रुपैया भन्दा बढिको कारोबारको जानकारी वित्तीय जानकारी इकाईमा दिनु पर्ने, शंकास्पद कारोबार सम्बन्धी प्रतिवेदन वित्तीय जानकारी इकाईमा अनिवार्य दिनु पर्ने जस्ता व्यवस्थाहरू गरिएको छ।

११. लगानीकर्ता सम्बन्धी

क) लगानीकर्ताको हकहित रक्षा सम्बन्धी व्यवस्था

१. लगानीकर्ताको हकहित रक्षा सम्बन्धमा धितोपत्र सम्बन्धी कानूनमा के व्यवस्थाहरु के रहेका छन् ?

लगानीकर्ताको हक हित रक्षा सम्बन्धमा धितोपत्र सम्बन्धी ऐन, २०६३ मा भएका व्यवस्थाहरु देहाय बमोजिम रहेका छन् :

- धितोपत्र निष्काशनका लागि तयार गरी प्रकाशित विवरणपत्रमा उल्लेखित विवरणहरुको सत्यताका लागि विवरणपत्रमा हस्ताक्षर गर्ने संचालकहरु व्यक्तिगत रुपमा वा सामूहिक रुपमा जिम्मेवार हुनु पर्ने व्यवस्था साथै विवरणपत्रमा प्रस्तुत गलत विवरणबाट हुन गएको हानि नोक्सानीको विवरणपत्र तयार गर्ने संचालक वा विज्ञले क्षतिपूर्ति तिर्नु पर्ने व्यवस्था,
- कम्पनीका गल्तीका कारण सूचीकृत धितोपत्रको सूचिकरण खारेज भै लगानीकर्ताहरुलाई हानि नोक्सानी पुगेमा सो को क्षतिपूर्ति संचालकहरुले तिर्नु पर्ने व्यवस्था,
- धितोपत्र कारोबार प्रक्रियामा भएको कमी कमजोरी वा सम्बन्धित धितोपत्र व्यवसायीका कमी कमजोरीका कारण हुने नोक्सानीको लगानीकर्ताहरुलाई क्षतिपूर्ति दिन धितोपत्र विनिमय बजारले क्षतिपूर्ति कोषको व्यवस्था गर्नु पर्ने,
- बोर्डले लगानीकर्ताको हकहितको रक्षाका लागि बजार सहभागी कुनै पनि पक्षलाई उनीहरुको लगानीकर्ता हकहित विपरीत प्रत्येक कृयाकलापमा सुधार ल्याउन वा रोक्न आदेश वा निर्देशन दिन सक्ने व्यवस्था,
- बोर्डले लगानीकर्ताको हक हित विपरीत क्रियाकलाप गर्ने वा यस्ता क्रियाकलापमा संलग्न हुने धितोपत्र दर्ता गराउने कम्पनीको धितोपत्रको दर्ता खारेजी गर्ने तथा धितोपत्र बजार तथा धितोपत्र व्यवसायीको अनुमतिपत्र खारेज गर्न सक्ने व्यवस्था रहेको छ ।

२. वस्तु विनिमय सम्बन्धी कानूनमा लगानीकर्ताको हक हित सम्बन्धी कस्तो व्यवस्थाहरु के रहेका छन् ?

वस्तु विनिमय बजार सम्बन्धी ऐन, २०७४ को दफा ३७ को उप दफा (७) मा कसैले ऐन, नियम वा विनियम वा बोर्डले दिएको आदेश वा निर्देशन विपरीत कार्य गरी लगानीकर्तालाई हानी नोक्सानी गरे वा गराएमा बोर्डले त्यस्तो अनुमतिपत्र प्राप्त संस्थालाई दश लाख रुपैयाँदेखि पचास लाख रुपैयाँसम्म जरिवाना गरी त्यस्तो हानी नोक्सानी भएको रकम समेत लगानीकर्तालाई भराई दिनु पर्नेछ भन्ने व्यवस्था रहेको छ ।

३. कम्पनी कानूनमा लगानीकर्ताको हक हित संरक्षण सम्बन्धी के व्यवस्था रहेको छ ?

कम्पनी ऐन, २०६३ बमोजिम सेयरधनीको हक हित सम्बन्धी मुद्दामा कम्पनीले मुद्दा नचलाएमा कम्पनीको चुक्ता पुँजीको साठे २ प्रतिशत वा सो भन्दा बढी सेयर लिएको कुनै सेयरधनीले एकलै वा पाँच प्रतिशत सेयर पुग्ने एक भन्दा बढी सेयरधनीहरु मिली कम्पनीको तर्फबाट त्यस्तो संचालक वा पदाधिकारी वा कम्पनी नियन्त्रण गर्ने व्यक्ति वा अन्य कुनै व्यक्तिको विरुद्ध अदालतमा मुद्दा दायर गर्न सक्ने व्यवस्था रहेको छ ।

ख) लगानीकर्ताले धितोपत्र बजारमा लगानी गर्दा ध्यान दिनुपर्ने विषयहरु

धितोपत्र बजारमा लगानी गर्दा लगानीकर्ताले पर्याप्त सतर्कता अपनाउनुपर्दछ । यसरी लगानीकर्ताले धितोपत्र बजारमा लगानी गर्दा देहाय बमोजिमका विषयहरुमा ध्यान दिनुपर्दछ :

- धितोपत्र बजारमा समय समयमा उतारचढाव आउन सक्ने भएकोले धितोपत्रमा लगानी गर्दा यथार्थ र उपयुक्त सूचना लिई संयमित तथा विवेकशील भई लगानी सम्बन्धी निर्णय लिनुहोस् ।
- धितोपत्रमा गरिने लगानीमा प्रतिफल तथा जोखिम दुवै हुने हुँदा हल्ला, अनावश्यक प्रचार प्रसार वा कसैको बहकाउमा नपरी बजार तथा कम्पनीको वित्तीय विवरण लगायतका जानकारी लिई आफ्नो स्वविवेकमा जोखिम बहन गर्ने क्षमता अनुसार लगानी उपकरण छनौट गरी लगानी सम्बन्धी निर्णय गर्नुहोस् ।
- धितोपत्र बजारमा नवप्रवेशीले प्राथमिक बजारबाट लगानी प्रारम्भ गर्नुहोस् । प्राथमिक बजारमा लगानी गर्दा धितोपत्र निष्काशनकर्ता कम्पनीको आव्हानपत्र, विवरणपत्र अध्ययन गरी कम्पनीको संस्थापक तथा व्यवस्थापन पक्ष, वित्तीय स्थिति र क्रेडिट रेटिङ्गस्तर जस्ता महत्वपूर्ण पक्षहरुको विश्लेषण गर्नुहोस् ।

- नेपाल सरकारको सम्बन्धित निकायबाट श्रम स्वीकृति लिई वैदेशिक रोजगारीमा रहेका नेपालीका लागि संगठित संस्थाले प्रारम्भिक सार्वजनिक निष्काशन गर्दा निष्काशित सेयरको दश प्रतिशत सेयर विदेशमा रोजगारी गरिरहेको नेपालीका लागि छुट्याई बाँडफाँट गर्नुपर्ने व्यवस्था २०७९ मंसिर १७ देखि लागू भई कार्यान्वयनमा आईसकेको सन्दर्भमा श्रम स्वीकृति लिई विदेशमा काम गरिरहेका नेपालीहरूले आस्वा सदस्य बैंक मार्फत आफ्नो नाममा विप्रेषण बचत खाता खोली सिआरएन नं लिई गरिएको व्यवस्थाको परिपालना गरी सेयरमा आवेदन गर्नुहोस् ।
- धितोपत्रको दोस्रो बजारमा लगानी गर्दा सूचीकृत कम्पनीले आधिकारीक वा प्रमाणित रूपमा जारी गरेको कार्य सम्पादन स्थिति, धितोपत्रको मूल्यमा प्रभाव पार्न सक्ने संवेदनशील सूचना जस्तै लाभांश घोषणा, हकप्रद सेयरको घोषणा, व्यवस्थापनमा परिवर्तन, भावी योजनाहरू, कम्पनीको आवधिक र वार्षिक प्रतिवेदनमा उल्लेखित वित्तीय सूचकांकहरू, धितोपत्रको मूल्य प्रवृत्ति, कम्पनीको साधारण सभाको निर्णय (माइन्यूट) र कम्पनीसंग सम्बन्धित उद्योग/क्षेत्रको अवस्था आदि जस्ता महत्वपूर्ण पक्षहरूको अध्ययन गर्नुहोस् ।
- धितोपत्र बजारमा देशको समग्र आर्थिक तथा राजनितिक स्थितिको प्रत्यक्ष प्रभाव पर्ने भएकाले धितोपत्रमा लगानी गर्दा यसप्रति समेत सजग रहनुहोस् ।
- धितोपत्र बजारमा मुद्रास्फिति, बैंकको तरलता तथा व्याजदरले प्रत्यक्ष असर गर्ने हुनाले लगानी गर्दा यस्ता विषयलाई मनन गरी लगानी सम्बन्धी निर्णय लिनुहोस् ।
- धितोपत्रको लगानीमा हुने जोखिमलाई न्यूनीकरण गर्न लगानी विविधिकरणमा ध्यान दिनुहोस् ।
- दीर्घकालीन, नियमित तथा विविधीकृत लगानीका फाइदा सम्बन्धमा जानकार रहनुहोस् ।
- धितोपत्र बजारमा लगानी गर्दा आवश्यक वा अपेक्षित प्रतिफल दर (Required rate of return) निर्धारण गरेर गर्नुहोस् ।
- धितोपत्रको दोस्रो बजारमा कारोबार गर्दा कारोबार भएको दिनको दुई (२) दिन भित्रमा कारोबारको राफसाफ (T+2) हुनुपर्ने कुराको जानकारी लिनुहोस् ।
- धितोपत्र बजार सम्बन्धमा सामाजिक सञ्जाल(जस्तै: फेसबुक, क्लब हाउस, युट्यूब तथा टिकटक आदि) मार्फत प्रकाशन तथा प्रसारण गरिने अनुमान तथा प्रक्षेपण आधिकारीक नहुने भएकोले ती अनुमान, प्रक्षेपण, विचार र परामर्शको आधारमा मात्र लगानी सम्बन्धी निर्णय नलिनुहोस् ।
- नयाँ नयाँ प्रविधि प्रयोग गरी हुने कारोबार सम्बन्धमा सचेत रहनुहोस् ।
- धितोपत्र कारोबार गर्दा रकमको लेनदेन गर्दा बैंकमार्फत गर्नुहोस् । धितोपत्र कारोबार वापत धितोपत्र दलालले लिने शुल्क सम्बन्धमा रहेको कानुनी व्यवस्थाको जानकारी लिनुहोस् ।
- आफुले लगानी गर्न लागेको सेयर कुन प्रकारको सेयर (जस्तै संस्थापक सेयर, साधारण सेयर अग्राधिकार सेयर) र त्यसको विशेषता, फाइदा वा बेफाइदाको बारेमा जानकारी लिएर मात्र लगानी सम्बन्धी निर्णय लिनुहोस् ।
- नेपाल स्टक एक्सचेञ्जबाट सूचिकरण खारेजी भएका तथा सूचीकृत नभएका पब्लिक लिमिटेड कम्पनीहरूको धितोपत्रहरू ओभर द काउन्टर बजारबाट कारोबार गर्न सकिने व्यवस्था भएको हुँदा सो बारे जानकारी राख्नुहोस् ।
- धितोपत्रको दोस्रो बजारमा कारोबार गर्दा बोर्डबाट अनुमतिपत्र प्राप्त र नेप्सेको सदस्यता लिएको धितोपत्र दलाल व्यवसायी(स्टक ब्रोकर) मार्फत मात्र कारोबार गर्नुहोस् ।
- धितोपत्र बजार, वित्त बजार, बीमा बजार तथा सम्बन्धित नीति, नियम तथा निर्देशनहरू सम्बन्धी आधिकारीक जाकारकीका लागि बोर्ड, नेप्से, नेपाल राष्ट्र बैंक, अर्थ मन्त्रालय तथा बीमा समितिको वेबसाइट हेर्ने गर्नुहोस् ।
- धितोपत्रमा लगानी सम्बन्धी कुनै जिज्ञासा वा गुनासाहरू भए सम्बन्धित धितोपत्र व्यवसायी, निष्काशनकर्ता तथा सूचीकृत कम्पनी, सिडिएससी, नेप्से वा बोर्डमा सम्पर्क राख्नुहोस् ।
- बोर्डले धितोपत्र बजार तथा वस्तु विनिमय बजार सम्बन्धी नियमित रूपमा प्रशिक्षण तथा सचेतनामूलक कार्यक्रम तथा प्रकाशन मार्फत संचालन गर्दै आएकोमा त्यस्तो कार्यक्रममा सक्रिय सहभागी भै बजार तथा लगानी सम्बन्धी आवश्यक ज्ञान हासिल गर्नुहोस् ।

१२. धितोपत्र बजारसँग सम्बन्धित विविध जानकारीहरू

१. अग्रपत्तिको नियमन निकाय भनेको के हो ?

नियामक निकायले बनाएको ऐन, नियम, विनियमहरूको अधिनमा रही धितोपत्र बजारको स्वच्छ संचालनको लागि बजारका संयन्त्रहरू जस्तै स्टक एक्सचेन्ज, सिडिएएसिस आदिले आफ्नो मातहतमा रहने धितोपत्र व्यवसायीहरूलाई गर्ने अनुगमन सुपरिवेक्षणलाई अग्रपत्तिको नियमन भनिन्छ, र यस किसिमले नियमन गर्ने संस्थालाई अग्रपत्तिको नियमन निकाय भनिन्छ। लगानीकर्ताको हित संरक्षण गर्न निर्वाह गर्ने संरक्षकको भूमिकालाई फ्यूडिसियरी भूमिका भनिन्छ। सो भूमिका निर्वाह गर्ने क्रममा बोर्डले विभिन्न ऐन, नियम तर्जुमा गरी लागु गर्ने गराउने, बजारलाई प्रभावित पार्न सक्ने सूचनाहरू समयमा प्रवाह गर्ने गराउने जस्ता कार्यहरू मार्फत लगानीकर्ताहरूको हकहित रक्षा गर्ने काम गर्दछ।

२. संगठित संस्थाको अधिकृत पुँजी, जारी पुँजी र चुक्ता पुँजी भनेको के हो ?

अधिकृत पुँजी (Authorised Capital) भन्नाले कम्पनीले आफ्नो जारी पुँजी वृद्धि गर्नसक्ने अधिकतम सीमा भन्ने बुझिन्छ। यस्तो अधिकतम सीमा प्रबन्धपत्र संशोधन गरी वृद्धि गर्न सकिने कानुनी प्रावधान रहेको छ। त्यस्तै जारी पुँजी (Issued Capital) भन्नाले संगठित संस्थाले जारी गर्न सक्ने पुँजीको अधिकतम सीमा भन्ने बुझिन्छ। त्यसैगरी चुक्ता पुँजी (Paid up Capital) भन्नाले संगठित संस्थाद्वारा जारी गरिएको पुँजी मध्ये सम्बन्धित सेयरधनीहरूबाट चुक्ता/भुक्तानी गरिएको कूल पुँजी भन्ने बुझिन्छ। उदाहरणको लागि रु.१०० प्रति सेयरका दरले जारी गरिएको सेयरमा सेयरधनीहरूबाट प्रति सेयर रु. ५० मात्र लिइएको भएमा रु. ५० प्रति सेयर चुक्ता मूल्य हुन्छ।

३. अक्सन मार्केट भन्नाले के बुझिन्छ ?

धितोपत्र विक्रेताले विक्री गरेको धितोपत्रको राफसाफको लागि तोकिएको समयमा धितोपत्र उपलब्ध गराउन नसके विक्रीकर्ता धितोपत्र दलाल व्यवसायीले सो धितोपत्र मूल्य वढावढमा बजार मार्फत विक्री (लिलामी) गरेर खरिदकर्तालाई उपलब्ध गराउन सक्ने गरी व्यवस्था गरेको प्रणालीलाई अक्सन मार्केट (Auction Market) भनिन्छ। अक्सन कारोबार सञ्चालन गर्न सक्ने व्यवस्था धितोपत्र कारोबार सञ्चाल विनियमावली, २०७५ भएकोमा बजार सञ्चालन सम्बन्धी कार्य अगाडि बढाईएको छ।

४. कारोबार फछ्यौट सुनिश्चित कोष (Settlement Guarantee Fund) भनेको के हो ?

धितोपत्र कारोबार भईसकेपछि धितोपत्रको खरिदकर्ताले तोकिएको समयमा रकम बुझाउन नसकेमा धितोपत्रको राफसाफ तथा फछ्यौट कार्य तोकिएको समयमा नै सम्पन्न गर्न आवश्यक रकम व्यवस्था गर्ने उद्देश्यले स्थापना गरिएको कोष नै कारोबार फछ्यौट सुनिश्चित कोष हो। धितोपत्र सूचीकरण तथा कारोबार नियमावली, २०७५ को नियम २७ बमोजिम राफसाफ कोष स्थापना भएको हो भने धितोपत्र राफसाफ तथा फछ्यौट विनियमावली, २०६९ मा सिडिएएसिस ले राफसाफ तथा फछ्यौट कार्य प्रभावकारी रूपमा व्यवस्थित गर्न फछ्यौट ग्यारेन्टी कोष स्थापना गर्न सक्ने व्यवस्था रहेको छ।

५. संस्थागत लगानीकर्ता भनेका को हुन् ?

प्रचलित कानून बमोजिम स्थापित संस्था जसले सेयरबजारमा समते लगानी गर्न अधिकार प्राप्त हुन्छ, सो प्रकारका संगठित संस्थालाई संस्थागत लगानीकर्ताको रूपमा बुझ्न सकिन्छ। संस्थागत लगानीकर्ताको उपस्थितिले धितोपत्र बजारको कारोबार तथा धितोपत्रको मूल्यलाई स्थिरता प्रदान गरी बजारको परिपक्वता अभिवृद्धि गर्दछ। नेपालमा सामूहिक लगानी कोष, बैंक तथा वित्तीय संस्था, लगानी कम्पनी, वीमा कम्पनी, नागरिक लगानी कोष जस्ता संस्थागत लगानीकर्ता रहेका छन्।

६. संस्थागत सुशासन भनेको के हो ?

संस्थागत सुशासन भनेको संगठित संस्था एंव कम्पनीलाई निर्देशित, नियमित र नियन्त्रित गर्ने प्रणालीहरूको समग्र अभ्यासको संरचना हो। संस्थागत सुशासनले संचालकहरूको व्यक्तिगत स्वार्थ भन्दा माथि उठी संस्था र सर्वसाधारणहरूको हित संरक्षणको लागी अझ बढी पारदर्शी, जिम्मेवार तथा जवाफदेही हुन जोड दिन्छ। संगठित संस्थाहरूमा लगानी गर्ने सर्वसाधारणको लगानी सुशासनको अभावमा जोखिममा पर्ने सम्भावना हुने हुदाँ नियमन निकायहरूले संस्थाहरूको संस्थागत सुशासन कायम गर्न गराउन प्राथमिकता दिने गरेका छन्।

७. संस्थागत सुशासनको सिद्धान्तहरु के के हुन् ?

सूचीकृत सङ्गठित संस्थाहरुको संस्थागत सुशासन सम्बन्धी निर्देशिका, २०७४ बमोजिम संस्थाले संस्थागत सुशासन सम्बन्धमा देहायका सिद्धान्तहरु अवलम्बन गर्नुपर्नेछ : सेयरधनी प्रतिको दायित्व, सेयरधनी बीच समान व्यवहार, जवाफदेहिता, पारदर्शीता र सूचना प्रवाह, सञ्चालक समितिको उतरदायित्व र सरोकारवालाहरु प्रतिको दायित्व ।

८. विकसित धितोपत्र बजारले कसरी संस्थागत सुशासनलाई प्रवर्द्धन गर्न सक्दछ ?

विकसित धितोपत्र बजारमा कम्पनीहरु सूचीकृत हुँदा कम्पनीको साख बढने, कम्पनीको उचित मूल्याङ्कन हुने र उचित प्रतिफल प्राप्त हुने हुँदा कम्पनीहरु पारदर्शी, अनुशासित, जिम्मेवार, जवाफदेही भई विकसित धितोपत्रबजारमा सूचीकृत हुन प्रतिस्पर्धा गर्दछन् । विकसित धितोपत्र बजारमा प्रभावकारी नियमन एवं अनुगमन भई पारदर्शी तवरले कारोबार भईरहेको हुन्छ, जसले गर्दा कम्पनीहरुले आफ्नो संस्थागत सुशासन वृद्धि गर्न अग्रसरता देखाउँछन् यसर्थ विकसित धितोपत्र बजारले संस्थागत सुशासन प्रवर्द्धन गर्दछ ।

९. अन्य व्यक्तिको परिचय पत्रको दुरुपयोग गरी धितोपत्र खरिदका लागि आवेदन गरेमा के हुन्छ ?

अन्य व्यक्तिको परिचय पत्रको दुरुपयोग गरी वा अनाधिकृत रुपले धितोपत्र खरिदका लागि दरखास्त दिएको पाइएमा त्यस्तो आवेदकहरुको आवेदन रकम जफत गरी सो रकम धितोपत्र बजारको विकासमा लगाइने व्यवस्था रहेको छ ।

१०. आफ्नो सेयर बिक्री गर्दा अर्को व्यक्तिले नाफा खान सक्छ कि सक्दैन ?

आफूसँग भएको सेयर अर्को व्यक्तिले लगेर नाफा खाई बेच्न सक्दैन । आफ्नो नामको सेयर आफैले हस्ताक्षर नगरी बेच्न मिल्दैन । सेयर बेच्दाखेरी पनि धितोपत्र दलालले नियम अनुसारको निश्चित शुल्क बाहेक अन्य रकम लिन मिल्दैन ।

११. कम्पनी खारेजीमा गएमा सेयरधनीहरुको रुपमा मेरो कस्तो हक रहन्छ त?

कम्पनी खारेजीमा गएको अवस्थामा सर्वप्रथम लिक्विडेटर (Liquidator) को नियुक्ति गरिन्छ । यसरी नियुक्त लिक्विडेटरले कम्पनीको सम्पत्तिको मूल्याङ्कन तथा बिक्री गर्न सहयोग गर्दछ । यसरी बिक्री गरी प्राप्त रकमबाट सर्वप्रथम कम्पनी खारेज गर्दा लाग्ने खर्च, कर्मचारीहरुको तलब तथा सुविधाहरु, सरकारी कर तथा दस्तुरहरु र सुरक्षित ऋण जस्ता दायित्वहरु भुक्तानी गरिन्छ । यस्ता दायित्वहरुको भुक्तानी पछि बाँकी रहेको रकम डिबेञ्चर धनीहरुलाई प्रदान गरिन्छ । यस्तो भुक्तानी पश्चात पनि रकम बाँकी रहेमा दामासाहीको हिसाबले पहिले अग्राधिकार सेयरधनीहरुलाई र त्यसपछि मात्र साधारण सेयरधनीहरुलाई प्रदान गरिन्छ ।

१२. लगानी सम्बन्धी शिक्षा किन आवश्यक छ ?

लगानीकर्ताहरुले धितोपत्र बजारका विविध पक्षहरुका सम्बन्धमा प्रशिक्षित भई लगानी गर्न उपयुक्त हुन्छ । लगानी सम्बन्धी शिक्षाबाट लगानीकर्ताहरुलाई सफल लगानीकर्ता हुन सहयोग पुग्नुका साथै बजारको विश्वसनीय एवं दिगो विकासमा समेत सहयोग पुग्ने हुँदा लगानी सम्बन्धी शिक्षा आवश्यक रहेको छ । सुसूचित भई लगानी गर्न प्रेरित गर्ने गरी प्रकाशन गरिएका पर्चा, पम्पलेट, पुस्तिका, हाते किताव, नियमक निकाय, बजार सञ्चालक तथा धितोपत्र व्यवसायीहरुको वेबसाइट र यी निकाय एवं संस्थाहरुबाट सञ्चालन गरिने धितोपत्र बजार सम्बन्धी कक्षा आदिबाट लगानी सम्बन्धी शिक्षा प्राप्त गर्न सकिन्छ ।

१४. धितोपत्र सम्बन्धी गुनासाहरु कुन निकायमा राख्न सकिन्छ ?

धितोपत्रको सार्वजनिक निष्काशन हुँदा धितोपत्र खरिद सम्बन्धी गुनासा सम्बन्धित निष्काशन तथा बिक्री प्रबन्ध गर्ने संस्था, निष्काशनकर्ता कम्पनी तथा नेपाल धितोपत्र बोर्ड समक्ष राख्न सकिन्छ । सूचीकृत धितोपत्र खरिद बिक्री सम्बन्धी गुनासाबारे सर्वप्रथम धितोपत्र दलाललाई जानकारी गराउनुपर्दछ । धितोपत्र दलालबाट सन्तुष्ट नभएमा आफ्नो गुनासो लिखित रुपमा स्टक एक्सचेञ्ज लि.मा राख्न सकिन्छ । त्यहाँबाट पनि गुनासो समाधान नभएमा बोर्ड समक्ष राख्न सकिन्छ ।

१५. International Organization of Securities Comissions (IOSCO) कस्तो निकाय हो ?

IOSCO धितोपत्र बजार नियमन निकायहरुको अन्तराष्ट्रिय संस्था हो । यस संस्थाको मुख्य उद्देश्य भनेको धितोपत्र बजारमा लगानी गर्ने लगानीकर्ताहरुको हित संरक्षण गर्ने, धितोपत्र बजारलाई खुला, पारदर्शी र प्रतिस्पर्धी बनाउने साथै धितोपत्र बजारमा भएका प्रणालीगत र संरचनागत जोखिम कम गर्नु रहेका छन् । बोर्डले २०१६ जुलाई देखि लागू हुने गरी IOSCO को Associate Membership

प्राप्त गरेको छ भने हाल यस संस्थामा दक्षिण एसियाका भारत, पाकिस्तान, बंगलादेश, श्रीलंका सहित छिमेकी मुलुक चीन समेत गरी विभिन्न मुलुकका १३० नियमन निकायहरु यसका साधारण सदस्य छन् ।

१६. सूचीकृत संगठित संस्थाहरूको संस्थागत सुशासन सम्बन्धी निर्देशिका, २०७४ मा के कस्ता व्यवस्था गरिएका छन् त ?

बोर्डले सूचीकृत संगठित संस्थाहरूको कामकारवाहीलाई नियमित तथा व्यवस्थित गरी सेयरधनी लगायत सम्पूर्ण सरोकारवालाहरू प्रति सम्बन्धित संस्थालाई उत्तरदायी बनाई धितोपत्र बजारलाई थप व्यवस्थित, पारदर्शी र जवाफदेही बनाउन सूचीकृत संगठित संस्थाहरूको संस्थागत सुशासन सम्बन्धी निर्देशिका, २०७४ जारी गरेको छ । यस निर्देशिकामा सूचीकृत संस्थाको सूचना तथा जानकारी प्रवाह, सञ्चालक समिति, सञ्चालकको आचरण, संस्थाको हित विपरित कार्य गर्न नहुने, संस्थाको जोखिम व्यवस्थापन तथा आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली, संगठन संरचना र कर्मचारी सम्बन्धी व्यवस्था, संस्थाको लेखा तथा लेखा परिक्षण, सूचीकृत कम्पनीले गर्न नहुने कार्यसहित संस्था सञ्चालन सम्बन्धी व्यवस्थाहरू समावेश गरिएको छ ।

१७. मार्जिन कारोबार भनेको के हो ?

धितोपत्र दलाल व्यवसायीले आफ्ना ग्राहकहरूलाई धितोपत्र खरिदका लागि धितोपत्रको कुल मूल्यको निश्चित प्रतिशत रकम उक्त धितोपत्रको सुरक्षणमा आफैले वा अन्य सम्बन्धित बैंक तथा वित्तीय संस्थाबाट ऋणको रूपमा उपलब्ध गराउने कार्य भन्ने बुझिन्छ ।

१८. मार्जिन कारोबार सम्बन्धमा के व्यवस्था गरिएको छ ?

धितोपत्र दलाल व्यवसायीको कार्यक्षेत्र विस्तार गर्न बोर्डले मार्जिन कारोबार सम्बन्धमा नेपाल स्टक एक्सचेञ्ज लि. र धितोपत्र दलाल व्यवसायीलाई निर्देशन दिदै सो सम्बन्धी केही नीतिगत व्यवस्थाहरु गरेको छ । यसको कार्यान्वयन गर्न कार्यविधि बनाई पेश गर्न धितोपत्र बजार तथा धितोपत्र दलाल व्यवसायीहरूलाई “मार्जिन कारोबार सुविधा सम्बन्धी निर्देशन, २०७४” बोर्डले जारी गरेको छ ।

१९. वैदेशिक रोजगारीमा गएका नेपालीहरूले सार्वजनिक निष्काशन गरिएका सेयरमा आवेदन दिन के गर्नु पर्छ ?

आ.व. २०७९/८० को बजेट बक्तव्यमा गरिएको व्यवस्था बमोजिम धितोपत्र दर्ता तथा निष्काशन नियमावली तथा धितोपत्र निष्काशन तथा बाँडफाँड निर्देशिकामा आवश्यक संशोधन गरी संगठित संस्थाले सर्वसाधारणलाई प्रारम्भिक सार्वजनिक निष्काशन गर्नु अगावै सार्वजनिक निष्काशन गरिने सेयरको १० प्रतिशत नेपाल सरकारको सम्बन्धित निकायबाट श्रम स्वीकृति प्राप्त गरी विदेशमा बसी रोजगार गरिरहेका नेपालीहरूका लागि छुट्याउनुपर्ने व्यवस्था गरिएको छ । सो व्यवस्था बमोजिम छुट्याएको सेयर निष्काशन गर्दा निष्काशन तथा विक्री प्रबन्धकले सर्वसाधारणको लागि निष्काशन गर्नु अगावै १५ दिनको अवधि तोकि आह्वानपत्र प्रकाशन गर्नुपर्नेछ । सो बमोजिम निष्काशित सेयरमा आवेदन दिँदा बोर्डबाट धितोपत्र खरिद दरखास्त संकलन सम्बन्धी कार्य गर्न अनुमति प्राप्त आस्वा सदस्य बैंक वा वित्तीय संस्थामा रहेको विप्रेषण (रेमिट्यान्स) बचत खाता मार्फत् भुक्तानी गर्नु पर्नेछ । विप्रेषण (रेमिट्यान्स) बचत खाता भन्नाले नेपाल सरकारको सम्बन्धित निकायबाट श्रम स्वीकृति प्राप्त गरी विदेशमा बसी रोजगार गरीरहेका नेपाली नागरिकको बोर्डबाट धितोपत्र खरिद दरखास्त संकलन सम्बन्धी कार्य गर्न अनुमति प्राप्त आस्वा सदस्य बैंक वा वित्तीय संस्थामा सम्बन्धित व्यक्तिको नाममा रहेको विप्रेषण (रेमिट्यान्स) बचत खाता सम्बन्धित पर्छ । यसरी निष्काशन गरिएको सेयरमा आवेदन गर्न विप्रेषण (रेमिट्यान्स) बचत खातामा पछिल्लो छ महिनामा कम्तीमा पचास हजार नेपाली रुपैयाँ सम्बन्धित व्यक्तिले आफू रोजगार रहेको मुलुकबाट जम्मा गरेको हुनुपर्नेछ ।

२०. गाभ्ने, गाभिने वा प्राप्त प्रकृत्यामा रहेका संस्थाको सेयर कारोबार कति समयका लागि रोक्का रहन्छ ?

धितोपत्र दर्ता गराएका संगठित संस्था एक आपसमा गाभ्ने गाभिने तथा प्राप्त सम्बन्धी निर्देशिका, २०७९ मा गाभ्ने/गाभिने वा प्राप्त प्रकृत्यामा रहेका संस्थाका आधारभूत सेयरधनीको सेयर कारोबार मात्र रोक्का राख्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । सो निर्देशिका अनुसार बोर्डमा धितोपत्र दर्ता गराएको संगठित संस्थाको सञ्चालक समितिले गाभ्ने/गाभिने वा प्राप्ती सम्बन्धी प्रारम्भिक समझदारी गरेको दिन वा सोको भोलीपल्ट कारोबार समय अगाडि गाभ्ने/गाभिने वा लक्षित संगठित संस्थाका आधारभूत सेयरधनीको कारोबार सेयर आदान प्रदान अनुपातसहित गाभ्ने /गाभिने वा प्राप्त निर्णय सम्बन्धमा साधारण सभा सम्पन्न नभएसम्म रोक्का राख्न आधारभूत सेयरधनीको विवरण सहित धितोपत्र बजार र केन्द्रिय निक्षेप सेवा प्रदायक संस्था समक्ष निवेदन दिनुपर्दछ, र प्राप्त निवेदन बमोजिम धितोपत्र बजार र केन्द्रिय निक्षेप सेवा प्रदायक संस्थाले सो संस्थाको आधारभूत सेयरधनीको कारोबार तत्काल रोक्का राख्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ । त्यस्तै धितोपत्र दर्ता गराएका संगठित संस्था एक आपसमा गाभ्ने गाभिने तथा प्राप्त सम्बन्धी निर्देशिका, २०७९ मा सो निर्देशिका प्रारम्भ हुनु अघि गाभ्ने/गाभिने वा प्राप्त प्रकृत्यामा रहेका कारण सेयर कारोबार रोक्का रहेका संगठित संस्थाको आधारभूत सेयरधनी बाहेक अन्य सेयरधनीको सेयर कारोबार फुकुवा गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ ।

खण्ड-दुई वस्तु विनिमय (कमोडिटीज डेरिभेटिभ) बजार सम्बन्धी

१. वस्तु तथा विनिमय बजारसम्बन्धी

क) बजार नियमन

१. वस्तु विनिमय बजारको नियमन कसले गर्दछ ?

नेपालमा वस्तु विनिमय बजार नियमनको दायरामा पर्दछ र यसको नियमन गर्ने जिम्मा नेपाल सरकारले वस्तु विनिमय बजार सम्बन्धी ऐन, २०७४ मिति २०७४।०५।१९ मा प्रमाणीकरण गरे पश्चात नेपाल धितोपत्र बोर्डमा आएको छ ।

२. वस्तु विनिमय बजारको नियमनका लागि के कस्ता कानुनी संरचना रहेका छन् ?

वस्तु विनिमय बजारको नियमनका लागि वस्तु विनिमय बजार सम्बन्धी ऐन, २०७४, वस्तु विनिमय बजार सम्बन्धी नियमावली, २०७४ र वस्तु विनिमय बजार सञ्चालन गर्न नीतिगत एवम् प्रकृयागत व्यवस्था सम्बन्धी निर्देशिका, २०७८ रहेका छन् ।

३. वस्तु (Commodities) भनेको के हो ?

वस्तु भन्नाले वस्तु विनिमय बजारमा वस्तु करार मार्फत कारोवार हुन सक्ने कृषिजन्य, खनिज र धातुजन्य भौतिक वस्तुहरू भन्ने बुझिन्छ । बोर्डले जारी गरेको वस्तु विनिमय बजार सम्बन्धी नियमावली, २०७४ को अनुसूची- १३ मा वस्तु विनिमय बजारमा कारोवार गर्न सकिने विभिन्न ५३ वस्तुहरूको सूची समावेश गरेको छ । जुन देहाय बमोजिम रहेका छन् :

- **कृषिजन्य उत्पादन** : कपास, अलैंची, जीरा, खुर्सानी, मरीच, काजू, सुपारी मुसुरो, दलहन, मकै, गहुँ, धान, आलु, मेथी, तोरी, आलस, फापर, उखु, सूति, जूट, अदुवा, बेसार, फलफूल तथा सोबाट निर्मित जुस, **धातुजन्य वस्तु** : आल्मुनियम, तामा, शिशा, निकल, टिन, पित्तल, फलाम, स्टिल, जिङ्ग ।
- **बहुमूल्य धातु** : सुन, चाँदी, प्लाटिनम ।
- **खनिज तेलजन्य धातु** : कच्चा लेल, पेट्रोलियम पदार्थ, प्राकृतिक ग्यास, हिटिङ आयल ।
- **तेल** : नरिवलको तेल, पाम तेल, तोरीको तेल, भटमासको तेल, सूर्य मुखी तेल, आलसको तेल ।
- **अन्य** : अन्तर्गत चिनी, सख्खर, चिया, कफी, अण्डा र जडिबुटी ।

४. डेरिभेटिभ भन्नाले के बुझिन्छ ?

डेरिभेटिभ भन्नाले त्यस्ता सम्भौता वा करारलाई बुझिन्छ जसले मूल्य सम्भौता वा करारमा उल्लेखित सम्पत्तिको मूल्यबाट उत्पन्न हुन्छ । यो खासमा जोखिम कमगर्न चाहने दुई पक्षका बीचमा निश्चित शर्तसहित सम्पत्तिको किनबेच गर्ने विषयमा गरिएको हुन्छ । सम्भौतामा उल्लेखित सम्पत्तिको मूल्यमा परिवर्तन भएमा करारको मूल्यमा पनि परिवर्तन हुन्छ त्यसैले डेरिभेटिभको मूल्य प्रत्यक्ष नभई Derive हुन्छ ।

५. अन्डरलाइङ्ग कमोडिटीज (Underlying Commodities) भनेको के हो ?

वस्तु विनिमय बजारमा जुन वस्तुलाई आधार मानी वस्तु करारको विकास गरिन्छ त्यो वस्तुलाई अन्डरलाइङ्ग कमोडिटीज (Underlying Commodities) भनिन्छ । जस्तै: सुनमा बनेका भविष्य करारहरूमा सुन अन्डरलाइङ्ग वस्तु हो भने कफीमा बनेको करारको लागि कफी अन्डरलाइङ्ग वस्तु हो ।

६. वस्तु करार (डेरिभेटिभ) भनेको के हो ?

वस्तु करार (डेरिभेटिभ) भन्नाले खरिदकर्ता तथा विक्रेताबीच कम्तीमा तीस दिन पछि वस्तु खरिद वा विक्री गर्ने गरी वस्तुको मूल्य, परिमाण, गुणस्तर तथा हस्तान्तरण मिति उल्लेख गरी भएको वस्तु करारलाई बुझनु पर्दछ ।

७. यस बजारमा क-कसले कारोवार गर्न सक्छन ?

वस्तु विनिमय बजारमा कुनै पनि लगानीकर्ता, उत्पादक, व्यापारी, स्पेकुलेटर (Speculator), हेजर्स (Hedgers), लगायत प्राकृतिक व्यक्तिले कारोवार गर्न सक्दछन । अन्य बजारको तुलनामा यो बजार बढी जोखिम हुने भएकोले बजार सम्बन्धमा दक्षता हासिल गरेको संस्था वा व्यक्ति जसले वस्तुको भविष्यको मूल्यको बारेमा अध्ययन, अनुसन्धान गरी सही मूल्य अनुमान गर्न सक्ने संस्था वा व्यक्तिले कारोवार गर्दा उचित हुन्छ ।

ख) वस्तु विनिमय बजार

८. वस्तु विनिमय बजार (Commodity Derivatives Exchange) भनेको के हो ?

वस्तुहरूको मूल्यमा भविष्यमा हुनसक्ने उतारचढावबाट आफूलाई पर्नसक्ने मूल्य जोखिमलाई न्यूनीकरण गर्न वस्तु विनिमय बजारबाट तोकिएका वस्तु करारहरूको कारोबार गर्न सक्ने गरी स्थापित बजारलाई वस्तु विनिमय बजार (Commodity Exchange) भनिन्छ। यस बजारमा फ्यूचर्स करार (Future Contracts), स्वाप (Swaps), अप्सन (Options), र फरवार्ड (Forwards) गरी चार प्रकारका डेरिभेटिभ साधनहरूको (Derivatives Instruments) कारोबार गरिन्छ। नेपालमा, यो बजार वस्तु विनिमय बजार सम्बन्धी ऐन, २०७४ र सोही ऐन बमोजिम बनेका नियमावली तथा विनियमावली अनुसार स्थापना र सञ्चालन हुने व्यवस्था छ। यसलाई अङ्ग्रेजीमा Commodities Derivatives Market पनि भनिन्छ।

९. वस्तु विनिमय बजारको काम, कर्तव्य र अधिकार के कस्ता रहेका छन् ?

वस्तु विनिमय बजारको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय अनुसार रहेका छन् :

- लगानीकर्तालाई एकै ठाउँमा निरन्तर रूपमा वस्तु करार मार्फत वस्तुको खरिद, बिक्री वा विनिमय गर्ने बजार, स्थान वा सुविधा उपलब्ध गराउने,
- वस्तु कारोबार व्यवसायीलाई सदस्यता प्रदान गर्ने तथा वस्तु कारोबारको लागि वस्तुको सूचीकरण गर्ने वा गराउने,
- वस्तु कारोबारलाई पारदर्शी, स्वच्छ र नियमित रूपमा सञ्चालन गर्ने वा गराउने,
- वस्तु कारोबार व्यवसायीको काम कारवाहीको अनुगमन र सुपरिवेक्षण गर्ने वा गराउने,
- वस्तु विनिमय बजारको कारोबार प्रणाली (ट्रेडिङ सिस्टम) लाई संरक्षण गर्न वा त्यसको संभावित जोखिम न्यूनीकरण गर्न आवश्यक उपाय अवलम्बन गर्ने, बोर्डले दिएको निर्देशनको कार्यान्वयन गर्ने वा गराउने,
- तोकिए बमोजिमका अन्य कार्य गर्ने वा गराउने।

ग) वस्तु विनिमय बजारका प्रकार

१०. वस्तु विनिमय बजार कति प्रकारका हुन्छन् ?

वस्तु विनिमय बजार अर्न्तगत हाताहाती बजार (स्पट मार्केट-Spot Market) र भविष्य बजार (फ्यूचर्स मार्केट-Future Market) गरी विशेषतः दुई प्रकारका बजार हुन्छन्।

११. स्पट बजार भन्नाले कस्तो बजारलाई बुझिन्छ ?

वस्तुको औद्योगिक उत्पादक, व्यापारी वा अन्तिम उपभोक्ता स्वयं वस्तु विक्रेताको व्यवसायमा उपस्थित भइ वा विद्युतीय माध्यमबाट आदेश गरी तत्काल वस्तुको भौतिक हस्तान्तरण हुने गरी गरिने वस्तु कारोवारलाई स्पट मार्केट वा हाताहाती बजार भनिन्छ। उदाहरणको लागि दैनिक उपभोग्य वस्तु खरिद बिक्रीको लागि प्रयोग हुने हाटबजार, कालीमाटी तरकारी बजार जस्तो बजारहरू।

१२. फ्यूचर्स मार्केट भन्नाले कस्तो बजारलाई बुझिन्छ ?

कुनै पनि वस्तु आजको दिनमा निर्धारण गरिएको मूल्यमा भविष्यमा खरिदकर्ताले लिने वा बिक्रीकर्ताले दिने सम्झौता गरि गरिने वस्तु करारहरूको कारोवारलाई भविष्य बजार भनिन्छ। यस्तो किसिमको सम्झौतामा वस्तुको मूल्य, परिमाण, गुणस्तर, उत्पादन मिति, हस्तान्तरणको विधि र स्थान लगायत सम्पूर्ण विषयहरू स्पष्ट रूपमा उल्लेख गरिएको हुन्छ। यो बजार पनि भविष्य बजार (Futures market) र फरवार्ड बजार (Forward market) गरी दुई किसिमको हुन्छ।

१३. फरवार्ड बजार (Forward Market) भनेको के हो ?

वस्तु करारहरूको कारोवार गर्ने अनौपचारिक किसिमको बजारलाई फरवार्ड बजार भनिन्छ। यसलाई ओभर द काउन्टर बजार पनि भनिन्छ। सामान्यतया यो बजारमा खरिदकर्ता र बिक्रीकर्ता एक आपसमा करारका शर्तहरूमा सहमत भई सम्झौतामा प्रवेश गर्दछन् र करारको अवधि समाप्त भए पश्चात आ-आफना दायित्वहरू पुरा गर्दछन्। फरवार्ड बजारको मुख्य समस्या भनेको दुई पक्षहरू बीच भएका करार सम्झौताको कार्यान्वयन हुने पूर्ण प्रत्याभूति हुँदैन भने यो बजारको कुनै निकायले औपचारिक नियमन गरेको हुँदैन।

१४. फ्युचर्स बजार (Futures Market) र फरवार्ड बजार (Forwards Market) बीच के फरक छ ?

कुनै पनि वस्तुमा बनाइएका विशिष्टकृत (वस्तुको नाम, मूल्य, परिणाम, गुणस्तर, उत्पादन मिति तथा स्थान, हस्तान्तरण विधि तथा स्थान लागूत सम्पूर्ण विषय स्पष्ट उल्लेख गरिएको) करारहरूको कारोवार गर्ने प्रयोजनका लागि सम्बन्धित देशको ऐन कानून अन्तर्गत स्थापना भएको विद्युतीय बजारलाई फ्युचर्स बजार भनिन्छ । यो बजारले वस्तु करार खरिदकर्ता र विक्रीकर्तालाई कारोवार स्थल उपलब्ध गराउनुका साथै कारोवारबाट सृजित हुने दायित्व भूक्तान गर्ने सुनिश्चिता प्रदान गर्दछ । जस्तो कि वस्तुको उत्पादक र उपभोक्ता बीच आपसी समझदारीमा निर्धारण गरिएको मूल्य तथा सर्तहरूको अधीनमा रही भविष्यमा उक्त वस्तु खरिदकर्ताले लिने तथा विक्रीकर्ताले दिने गरी गरिएको संभौतालाई फरवार्ड करार भनिन्छ ।

फ्युचर्स बजारमा कारोवार गरिने करारहरू विशिष्टकृत हुन्छन भने फरवार्ड बजारमा कारोवार गरिने करारहरू विशिष्टकृत हुदैन । फ्युचर्स बजार संगठित हुन्छ र यसको नियमन गर्ने निकाय रहेको हुन्छ तर फरवार्ड बजार संगठित हुदैन र ब्रोकर वा डिलरहरूको सहायता अथवा कारोवारकर्मीहरूको व्यक्तिगत सम्बन्धका आधारमा फरवार्ड बजारको सृजना भएको हुन्छ । साथै फ्युचर्स बजारमा करारहरूको राफसाफ गर्ने प्रत्याभुति बजारबाट अनुमति प्राप्त गरेको राफसाफ सदस्यले गर्दछ भने फरवार्ड बजारमा करारहरूको राफसाफको प्रत्याभुति गर्ने संस्था वा निकाय हुदैन ।

१५. वस्तु डेरिभेटिभ बजारमा कस्ता-कस्ता वस्तुहरूको कारोवार हुन्छ ?

बोर्डले जारी गरेको वस्तु विनिमय बजार सम्बन्धी नियमावलीको अनुसूची १३ ले कृषिजन्य, धातुजन्य, बहुमूल्य, खनिज तेलजन्य, तेल र अन्य गरी विभिन्न ५३ वस्तुको कारोवार हुन्छ ।

१६. धितोपत्र बजारमा लगानी गर्नेलाई लगानीकर्ता र साधनलाई धितोपत्र भनेभै वस्तु बजारमा के भनिन्छ ?

कमोडिटीज डेरिभेटिभ बजारमा कारोवार गर्नेलाई कारोवारी (Traders) तथा कारोवारको साधनलाई वस्तु फ्युचर्स करार भनिन्छ ।

१७. वस्तु विनिमय बजारमा संलग्न हुने पक्षहरू कुन-कुन हुन ?

वस्तु विनिमय बजार मुख्यत वस्तु उत्पादक (कृषक) र औद्योगिक उत्पादकले आफ्नो भविष्यमा उत्पादनको मूल्यमा हुने उतार चढावबाट पर्न सक्ने जोखिमलाई न्यूनिकरण (Hedge) गर्न प्रयोग गर्दछन भने संस्थागत सहभागीको रूपमा वस्तु विनिमय बजार, ब्रोकर, बजार निर्माता (Market Maker), लगानी परामर्शदाता, लगानी व्यवस्थापक, गोदाम घर (Warehouse), राफसाफ तथा फर्स्योर्ट सदस्य, गुणस्तर निर्धारण संस्था (Quality Assurance Agency) संरक्षक (Custodian), वस्तु कारोवार व्यापारी तथा सक्रिय सहभागीको रूपमा व्यापारी (Trader) र स्पेकुलेटर (Speculator), सहभागी हुन्छन ।

१८. वस्तु विनिमय बजारमा वस्तु करार खरिद गर्न कति रकम लाग्छ, र यो रकम कसलाई भूक्तानी गर्नु पर्दछ ?

यो बजारमा वस्तु करार खरिद गर्न वस्तु करारको जम्मा मूल्य तत्काल भूक्तानी गर्नुपर्दैन । वस्तु बजारमा मार्जीनमा आधारीत रहेर कारोवार गर्न मिल्ने भएकोले एक्सचेन्जले करार अनुसार तोकेको मार्जीन आफ्नो बैंक खातामा रोक्का राखी कारोवार सुरु गर्न सकिन्छ । यदि तपाइ भौतिक हस्तान्तरण हुने वस्तु करार खरिद गर्नु भएको छ भने करार अवधि परिपक्क हुने समयमा सम्बन्धित एक्सचेन्जले तोकेको बैंक खातामा वस्तु करारको जम्मा मूल्य बराबर रकम जम्मा गर्नु पर्दछ ।

१९. वस्तु बजारमा कारोवार गर्दा शुल्क लाग्छ कि लाग्दैन, के यो कारोवारमा कर तिर्नु पर्दछ ?

वस्तु विनिमय बजारमा कारोवार (खरिद वा विक्री दुवै) गर्दा कारोवार रकमको ०.०१ प्रतिशत कारोवार शुल्क तथा ०.००१ प्रतिशत नियमन शुल्क लाग्दछ । साथै कारोवार शुल्कमा १३ प्रतिशत भ्याट समेत तिर्नु पर्दछ ।

२०. वस्तु बजार सञ्चालन हुने समय कुन हो ?

नेपाल धितोपत्र बोर्डले वस्तु विनिमय बजार सञ्चालन गर्न अनुमति दिए पश्चात स्थापना हुने विनिमय बजारले निर्धारण गरेको समयलाई बोर्डले स्विकृत गरे पश्चात विनिमय बजारले आफ्नो कारोवार समय सवैलाई सम्प्रेषण गर्नेछ । छिमेकी देश भारतमा भने सोमवार देखि शुक्रवार २ खण्डमा गरी कारोवार हुने गरेको छ भने शनिवार १० बजे देखि २ बजेसम्म मात्र बजार सञ्चालन हुन्छ । जसमा प्रथम खण्डमा १० बजे देखि ५ बजे सम्म र दोस्रो खण्डमा १७ बजे देखि २३:५५ बजेसम्म बजार सञ्चालन हुन्छ ।

२१. विनिमय बजारबाट फ्युचर्स करार खरिद गरेकोमा वस्तु भौतिक रुपमा लिन चाहेमा लिन पाइन्छ कि पाउँदैन ? यदि पाइन्छ भने के-कसरी लिन सकिन्छ ?

वस्तु विनिमय बजारमा मुख्यतः भविष्यमा वस्तु हस्तान्तरण गरिने वा वस्तु हस्तान्तरण नगरी करारबाट सृजित नाफा/नोक्सान नगदमा राफसाफ गर्ने गरी दुई किसिमका करारहरू हुन्छन् । यदि तपाईंले हस्तान्तरण गरिने (Deliverable) करार खरिद गर्नु भएको छ भने करारको अवधि परिपक्व भए पश्चात विनिमय बजारले तोकेको गोदाम घरबाट विनिमय बजारले तोकेका प्रकृत्या पुरा गरी वस्तुको भौतिक हस्तान्तरण लिन सक्नुहुन्छ । कुनै पनि करार, हस्तान्तरण हुने हो वा होइन भन्ने जानकारीको लागि उक्त वस्तु करारको करार स्पेसिफिकेसन (Contract Specification) मा हेर्नु पर्दछ ।

घ) वस्तु विनिमयसँग सम्बन्धित विविध जानकारी

२२. वस्तु करारमा मार्जिन रकम कसरी निर्धारण गरिन्छ ?

कुन वस्तुमा कति रकम मार्जिन राख्नुपर्ने भन्ने कुराको निर्धारण गर्ने आधारहरू उक्त वस्तुको मूल्यमा हुने औसत उतारचढाव, वस्तु करारको अवधि र अन्य आर्थिक सूचकांक हुन । मार्जिन रकम वा प्रतिशत कति भन्ने कुरा विनिमय बजारले करारको अन्डरलाइनिङ्ग वस्तुमा गरेको अध्ययन तथा अनुसन्धानका आधारमा निर्धारण गरी कन्ट्र्याक्ट स्पेसिफिकेसनमा उल्लेख गर्ने गर्दछन् ।

२३. वस्तु करार खरिद गर्दा एउटै प्रतिशतको मार्जिन रकम राख्दा हुन्छ ?

होइन, करारमा रहेको वस्तुको प्रकृति र विनिमय बजारको नीति अनुसार करारको लागि आवश्यक पर्ने मार्जिन रकम फरक फरक हुन्छन् । वस्तु बजारलाई नियमित तथा व्यवस्थित गर्न विभिन्न किसिमका मार्जिनहरू प्रचलनमा छन् । वस्तुको प्रकृति, मूल्यको स्थिति, देशको आर्थिक अवस्थामा आउने उतार चढाव अनुसार विभिन्न खालका मार्जिन रकम राख्ने व्यवस्था गरिएको हुन्छ ।

२४. वस्तु करारमा कस्ता-कस्ता मार्जिनहरू हुन्छन् ?

वस्तु बजारमा, वस्तुको प्रकृति अनुसार विभिन्न प्रकारका मार्जिनहरूको व्यवस्था गरिएको हुन्छ । मुख्य रुपमा इनिशियल मार्जिन (Initial Margin), मेन्टेनेन्स मार्जिन (Maintenance Margin), भेरिएसन मार्जिन (Variation Margin), मार्क टु मार्केट मार्जिन (Mark to Market Margin), डेलिभरी मार्जिन (Delivery Margin) आदि मुख्य हुन ।

२५. के मार्जिन रकम वस्तु करार अवधिभरि एउटै हुन्छ ?

होइन, मार्जिन रकम वस्तु करार अवधिभरि एउटै नहुन पनि सक्छ । अन्डरलाइन सम्पत्ति (वस्तु) को बजार मूल्यको उतारचढाव सँगै करारको मूल्याङ्कनमा पनि फरक पर्ने गर्दछ । यदि अन्डरलाइन वस्तुको मूल्य घट्यो र तपाइले विक्री करार लिनुभएको छ भने तपाइले थप मार्जिन रकम बैकमा जम्मा गर्नुपर्दछ, जसको लागि एक्सचेन्जले तपाइलाई कुनै पनि माध्यमबाट जानकारी गराउँन सक्दछ । यसरी मार्जिन रकम माग्ने कार्यलाई मार्जिन कल (Margin Call) भनिन्छ ।

२६. यदि मार्जिन कलमा उल्लेखित मार्जिन रकम उपलब्ध गराउन नसकेमा गरिएको करारको अवस्था के हुन्छ ?

यस्तो अवस्थामा तपाइले विनिमय बजारले दिएको समयसिमा भित्र थप मार्जिन उपलब्ध गराउन सक्नु भएन भने विनिमय बजार आफैले तपाइको पोजिसन squared up गरिदिन सक्छ । यसरी squared up गरीसकेपछि तपाइ करारको दायित्वबाट मुक्त हुनुहुन्छ भने यसबाट भएको नाफा घाटा मिलान गरि विनिमय बजारले मार्जिन रकम फुकुवा गरिदिन्छ ।

२७. आफ्नो पोजिसन Squared up नगरी वा निर्देशननै नदिई विनिमय बजारले पोजिसन Squared up गर्न पाउँछ ?

यदि वस्तुको मूल्यमा आएको उतार चढाव अनुसार कन्ट्र्याक्ट स्पेसिफिकेसन अनुसारको थप मार्जिन रकम विनिमय बजारले तोकिएको समयभित्र बैक खातामा जम्मा गर्न नसकेमा विनिमय बजार आफैले करारमा रहेको पूर्ववत पोजिसनलाई squared up गर्न पाउँछ । यस्तो अवस्था विशेषगरि वस्तुको मूल्यमा तिब्र उताह चढाव आएको समयमा हुने गर्दछ ।

२८. वस्तु विनिमय बजारबाट भौतिक हस्तान्तरण लिने गरि खरिद गरिएको वस्तुको गुणस्तर वस्तु करारमा उल्लेख गरिए जस्तो हुन्छ कि हुँदैन ?

तपाइले वस्तु बजारबाट वस्तु करार मार्फत खरिद गरेको वस्तु, करार स्पेसिफिकेसनमा जनाइए अनुसार नै हुन्छ । उल्लेखित मापदण्ड अनुसारको गुणस्तर नभएको वस्तु विशिष्टकृत विनिमय बजारमा सूचिकरण तथा कारोवार हुन सक्दैन ।

२९. वस्तु विनिमय बजारमा वस्तुको गुणस्तर कसले निर्धारण गर्दछ ?

नेपालमा पनि वस्तु विनिमय बजार सम्बन्धी ऐन, २०७४ ले वस्तुको गुणस्तर निर्धारण गर्ने छुट्टै निकाय हुने व्यवस्था गरेको छ । अन्य देशहरूमा पनि वस्तु करार मार्फत कारोवार हुने वस्तुको गुणस्तर निर्धारण गर्न क्वालिटी सर्टिफिकेसन एजेन्सी (Quality Certification Agency) रहने व्यवस्था छ ।

३०. वस्तु बजारका जोखिमहरू के के हुन ?

वस्तु विनिमय बजारमा कारोवार गर्दा विभिन्न किसिमका जोखिमहरू हुन सक्दछन् जस्तै मूल्य जोखिम, वस्तुको माग र आपूर्तिको विचलनबाट आउने जोखिम, नीतिगत जोखिम, आर्थिक तथा राजनैतिक वातावरणमा हुने परिवर्तन बाट पर्ने जोखिम, तरता जोखिम, काउन्टर पार्टी जोखिम, मौसममा हुने परिवर्तनबाट पर्ने जोखिम आदि ।

३१. धितोपत्र बजारबाट पनि वस्तु करारहरू खरिद बिक्री गर्न सकिन्छ ?

वस्तु करार खरिद वा बिक्री वस्तु विनिमय बजारबाट मात्र गर्न सकिन्छ, भने संगठित संस्थाका धितोपत्रको कारोवार नेपाल स्टक एक्सचेन्ज लि. बाट मात्र गर्न सक्ने व्यवस्था विद्यमान रहेको छ ।

३२. वस्तु विनिमय बजारमा खरिद बिक्री पश्चात वस्तुहरूको हस्तान्तरण हुने गर्छ वा अन्य कुनै विधि पनि छ ?

खासमा वस्तु विनिमय बजार कृषि उपजहरूको उत्पादक, औद्योगिक उत्पादक तथा व्यवसायीहरूलाई भविष्यमा वस्तुको मूल्यमा हुनसक्ने उतार चढावबाट संलग्न पक्षलाई पर्नसक्ने आर्थिक जोखिमलाई न्यूनीकरण गरी उत्पादक तथा व्यापारीहरूलाई आफ्नो उत्पादकत्व वृद्धि तथा व्यवसायमा लाग्न सहयोग पु-याउने भएकोले, यो बजारमा धेरैभन्दा धेरै कारोवारहरू नगदमा राफसाफ हुन्छन् भने नगन्यमात्र कारोवारमा वस्तुहरूको भौतिक हस्तान्तरण हुने गर्दछ ।

३३. वस्तु नै नभए पनि कारोवार गर्न कसरी सम्भव हुन्छ ?

वस्तु बजारमा वस्तु बिक्री गर्न आफूसँग वस्तु नै हुनुपर्छ भन्ने छैन । तपाईं अहिले वस्तु बिक्री गर्न सक्नुहुन्छ जसलाई सर्ट सेल पनि भनिन्छ र करार परिपक्क हुनुभन्दा अगाडि उक्त बराबरको करार सोही बजारबाट खरिद गरि करार परिपक्क भएपछि वस्तु हस्तान्तरण गर्नुपर्ने दायित्वबाट मुक्ति पाउन सक्नुहुन्छ । यसरी कारोवारबाट सृजित आर्थिक दायित्व (घाटा भएमा) र मुनाफा नगदमा राफसाफ गरिन्छ ।

३४. वस्तु नै छैन भने पनि वस्तुबजारमा कारोवार गर्न सकिन्छ ?

वस्तु नै छैन भने पनि वस्तु बजारमा कारोवार गर्न सकिन्छ । प्राविधिक भाषामा यसरी कारोवार गर्नेलाई स्पेकुलेटर (Speculator) अथवा ट्रेडर (Trader) भनिन्छ । यसको लागि तपाईंसँग करारको अन्डरलाइन वस्तुको उत्पादन, माग तथा उक्त वस्तुको मूल्यमा असर गर्नसक्ने विभिन्न तत्वहरू जस्तै वर्तमान र भविष्यको आर्थिक गतिविधिमा हुनसक्ने परिवर्तन, राजनैतिक स्थायित्व, वस्तु तथा वस्तुसँग सिधा वा अप्रत्यक्ष सम्बन्ध रहने अन्य वस्तुको उत्पादन, आपूर्ती र मागलाई असर गर्ने नीतिहरूमा हुनसक्ने परिवर्तन तगायतका विविध विषयमा उचित जानकारी तथा दख्खल राख्नु पर्दछ ।

यस्तो कारोवारमा तपाईंले पूर्वानुमान गरे अनुसार वस्तुको मूल्य भएन भने वढी नोक्सान हुनसक्छ । त्यसैले वस्तु आफूसँग नभइ वा प्रयोगको लागि आवश्यकनै नभइ गरिने वस्तु कारोवार वढी जोखिमयुक्त हुन्छ ।

३५. मैले वस्तु बिक्री गर्ने करार खरिद गरे तर मसँग करारमा उल्लेख गरे जति वस्तु भएन भने कसरी वस्तु दिने ?

यस्तो अवस्थामा तपाईं वस्तुको हस्तान्तरण गर्नु पर्छ भन्ने छैन । यदि तपाइले करारमा खरिदको पोजिसन लिनु भएको छ भने करार अवधि परिपक्क हुनु भन्दा अगाडी वस्तु विनिमय बजारमा बिक्री पोजिसन लिइ आफ्नो दायित्व पूरा गर्न सक्नुहुन्छ । यसलाई प्राविधिक भाषामा स्क्वार अप (Squar Up) भनिन्छ । यसरी स्क्वार अप गर्दा करारमा भएको नाफा घाटा नगदमा राफसाफ हुन्छ ।

३६. यदि म वस्तु करारको समायवधि परिपक्क नहुँदै यो बजारमा कारोवार गर्न चाहिन भने कसरि बजारबाट बाहिर निस्कन सक्छु ?

तपाइले वस्तु बजारमा कुनै फ्युचर करारहरू खरिद गर्नुभएको छ भने बजारमा तपाइको दायित्व रहेको हुन्छ, जसलाई प्राविधिक भाषामा Open Position भनिन्छ । यदि तपाइ करार अवधि परिपक्क नहुँदै बजारबाट बाहिर निस्कन चाहनुहुन्छ र वस्तु खरिद गर्ने करार (जसलाई Long Position भनिन्छ) लिनुभएको छ भने तुरुन्त विपरित किसिमको बिक्री गर्ने करार (जसलाई Short Position भनिन्छ)

वा यस्तै विपरित पोजिसन लिइ बजारबाट बाहिर जान सक्नुहुन्छ । यसरी करारमा भएको आर्थिक नाफा घाटा नगदमा साफसाफ भए तपाइको मार्जिन रकम फुकुवा हुन्छ । यस्तो प्रकृतिलाई Squaring Position भनिन्छ ।

३७. के वस्तु विनिमय बजारमा वस्तु करार खरिद गर्दा वस्तुको बजार मूल्य बराबर रकम भूक्तानी गर्नु पर्दछ ?

होइन, वस्तु विनिमय बजारबाट वस्तु करार खरिद गर्दा वस्तुको बजार मूल्य बराबरको रकम जम्मा गर्नु पर्दैन । यो बजार मार्जिनमा आधारित भएर कारोवार गरिने बजार हो । त्यसैले विनिमय बजारले तयार गरेको कन्ट्रयाक स्पेसिफिकेसनमा तोकिए बमोजिमको प्रतिशत रकम वा एकमुष्ट रकम मार्जिन स्वरुम तोकिएको बैंकमा रहेको आफ्नो बैंक खातामा रकम रोक्का राखी कारोवारमा सहभागी हुन सकिन्छ ।

३८. के वस्तु विनिमय बजार उत्पादकहरूलाई मात्र आवश्यक हुन्छ ?

वस्तु विनिमय बजारमा वस्तुको उत्पादक, प्रयोगकर्ता तथा व्यापारी सबैले आ-आफ्नो आवश्यकता अनुसार कारोवार गर्न सक्दछन । कारोवारी (Traders) ले बजार मूल्यको अनुमानको आधारमा कारोवार गरेर मुनाफा आर्जन गर्न सक्दछन भने वस्तु उत्पादक तथा प्रयोगकर्ताले आफूले उत्पादन गरेको वा आफूलाई आवश्यक पर्ने वस्तु अहिलेको मूल्यमा भविष्यमा हस्तान्तरण वा लिने गरी करारमा संभौता गरी मूल्य जोखिम कम गर्न सक्दछन ।

३९. वस्तु विनिमय बजारमा वस्तु करारहरूको खरिद वा बिक्रीमा किन सहभागी हुने ? यसबाट आर्थिक लाभ लिन सकिन्छ ?

वस्तु विनिमय बजारमा वस्तु उत्पादक तथा प्रयोगकर्ता (औद्योगिक र व्यवशायीक) ले भविष्यमा वस्तुको मूल्यमा हुनसक्ने परिवर्तनबाट सृजित हुने जोखिम व्यवस्थापन (हेज) गरी आफ्नो आम्दानीलाई स्थिरता दिन विनिमय बजारमा वस्तु करारहरूको खरिद बिक्रीमा सहभागी हुन सक्छ भने वस्तुको उत्पादन तथा प्रयोग दुवै नगर्ने साधारण व्यक्ति वा संगठित संस्थाले भविष्यमा हुनसक्ने मूल्यको पूर्वानुमान गरी वस्तु करारको खरिद वा बिक्रीमा संलग्न भइ आर्थिक मुनाफा आर्जन गर्न सक्दछ ।

४०. वस्तु विनिमय बजारमा नेपाली उत्पादनहरूको पनि कारोवार गर्न मिल्छ ?

वस्तु विनिमय बजारमा नेपाली स्वदेशी उत्पादनहरू पनि कारोवार गर्न मिल्छ तर यस्तो उत्पादन कारोवार गर्नु पूर्व संगठित विनिमय बजारमा सूचीकरण हुनुपर्दछ । यस्ता कारोवार गर्न मिल्ने वस्तुहरू वस्तु विनिमय बजार सम्बन्धी नियमावली, २०७४ को अनुसूची १३ मा विभिन्न ५३ (स्वदेशी र अन्तर्राष्ट्रिय गरी) वस्तुहरू समावेश गरिएको छ ।

४१. नेपालमा अर्थतन्त्रमा वस्तु विनिमय बजारको कस्तो भूमिका/फाइदा रहन्छ त ?

नेपालमा कृषि उपजहरूको करार बनाई कारोवार हुने वातावरण बनाउन सकिएमा कृषि उपजहरूको बजारमा मूल्य स्थिरताका लागि मद्दत पुग्ने, कृषकलाई बाली योजना निर्माण गर्न सहयोग हुनेछ । साथै वेयर हाउसको निर्माण गरी स्थानीय कृषि उत्पादनहरूको करार बनाई यस बजारमा कारोवार गराउन सकिएकमा यहाँको उत्पादनको प्रवर्द्धन गर्न सकिने तथा खाद्य भण्डार तथा थोक विक्रेताहरूले वस्तु विनिमय बजारलाई भविष्यमा हुने मूल्यको जोखिम कम गर्न सक्ने र वस्तु उत्पादकले उत्पादनको उचित मूल्य प्राप्त गर्न सक्ने जस्ता विशेष फाइदा हुनेछन् र यसबाट मुख्यतः हाम्रो कृषि प्रधान अर्थतन्त्र विशेष लाभान्वित हुनेछ ।

२. वस्तु विनिमय बजारसँग सम्बन्धी शब्दावली

१. कन्ट्र्याक स्पेसिफिकेसन (Contract Specification) भनेको के हो ?

वस्तु करारको अत्यन्त महत्वपूर्ण दस्तावेज हो, यसमा कारोवारमा प्रयोग हुने वस्तुको विस्तृत विवरण जस्तै : गुणस्तर, परिमाण, उत्पादनको स्थान, मिति, कारोवारका सेवा शर्तहरू, स्वामित्व हस्तान्तरण विधि तथा स्थान, कारोवारको लागि जम्मा गर्नुपर्ने मार्जिन तथा लाग्ने शुल्क, दैनिक मूल्यमा हुन सक्ने उतारचढावका सिमाहरू लगायत वस्तु करार सम्बन्धी सम्पूर्ण कुराहरू स्पष्ट रूपमा उल्लेख गरिएको हुन्छ। वस्तु विनिमय बजारबाट कुनैपनि वस्तु करार खरिद वा बिक्री गर्नु भन्दा अगाडि अनिवार्य रूपमा कन्ट्र्याक स्पेसिफिकेसन राम्रोसँग अध्ययन गर्नु पर्दछ। वस्तु बजारमा कारोवार गरिसकेपछि कन्ट्र्याक स्पेसिफिकेसन पढेको तथा बुझेको मानिन्छ र सोका सर्त तथा प्रक्याहरू पालना गर्नु कानुनी दायित्व हुन्छ।

२. हेज (Hedge) भनेको के हो ?

दुई विपरीत किसिमका अवस्थिति जस्तो कसैसँग भौतिक वस्तु छ भने वस्तु विनिमय बजारमा बिक्री करार लिने वा हाल आफूसँग वस्तु छैन तर भविष्यमा त्यस्तो वस्तु आवश्यक छ भने वस्तु विनिमय बजारमा उक्त वस्तुको करार लिने कार्यलाई हेज/हेजिड भनिन्छ। हेज जोखिम न्यूनीकरण गर्ने महत्वपूर्ण विधिका साथै वस्तु विनिमय बजारको मुख्य उद्देश्य पनि हो। यो विधि प्रयोग गरी कुनै पनि लगानीकर्ता वा कारोवारीले आफूसँग भएको/आवश्यक सम्पत्तिको मूल्यमा भविष्यमा हुनसक्ने परिवर्तनबाट पर्नसक्ने आर्थिक जोखिम न्यूनीकरण गर्न त्यस्तै किसिमको तर विपरित सम्भौता गर्दछ।

जस्तै कुनै कृषकसँग आँपको बगैचा छ र आँपको उत्पादन हुने समय (भाद्र, आश्विन) मा उसलाई आँपको मूल्यमा उतारचढाव भइ आफुलाई घाटा हुने जोखिम ठान्दछ भने कृषकले आजकै मूल्यमा भाद्र-आश्विनमा हस्तान्तरण गर्ने करार वस्तु विनिमय बजारमा खरिद गर्न सक्दछ। यस्तो किसिमको सम्भौताबाट कृषकलाई पर्ने मूल्य जोखिम करारमा सम्भौता प्रवेश गरि खरिद पोजिसन लिने व्यक्ति वा संस्थामा हस्तान्तरण हुन्छ।

३. स्पेकुलेसन (Speculation) भनेको के हो ?

विभिन्न तथ्याङ्क, सफवेयर प्रोग्राम, अनुभवी कारोवारीको अनुभव लगायत अन्य विधि र प्रक्या प्रयोग गरी कुनै पनि वस्तु वा सम्पत्तिको भविष्यको मूल्य अनुमान गर्ने र उक्त अनुमानको आधारमा बजारमा कारोवार गर्नुलाई स्पेकुलेसन भनिन्छ।

४. हेजर भनेको के हो ?

वस्तुको उत्पादक वा प्रयोगकर्ता (औद्योगिक र व्यवसायीक) जसले हाल आफूसँग भएको वा भविष्यमा आवश्यक वस्तु वा सम्पत्तिको मूल्यमा हुनसक्ने उतार चढावबाट पर्न सक्ने सम्भावित जोखिमलाई कम गर्न हेज (विपरित किसिमका करारमा संलग्न हुने) कार्यमा संलग्न हुन्छ उसलाई हेजर भनिन्छ।

५. स्पेकुलेटरको वस्तु बजारमा कस्तो भूमिका हुन्छ ?

स्पेकुलेटरले नाफा आर्जन गर्ने उद्देश्यले लगातार खरिद बिक्रीमा संलग्न हुने हुँदा वस्तु बजारमा तरलता प्रदान गर्न उनीहरूको मुख्य भूमिका रहन्छ।

६. मार्जिन भनेको के हो ?

मार्जिनलाई फरक-फरक प्रयोजनको लागि फरक-फरक तरिकाले परिभाषित गरिन्छ। वस्तु डेरिभेटिभ बजारको हकमा भने कुनै पनि वस्तुको बजार मूल्यको निश्चित प्रतिशत वा निश्चित रकम विनिमय बजारले तोकेको बैकमा रहेको आफ्नो बैक खातामा रोक्का राखी वस्तु करार कारोवार गर्नुलाई बुझिन्छ। यसमा मार्जिन भनेको बैकमा रोक्का भएको रकम हो।

७. इनिशियल मार्जिन (Initial Margin) भनेको के हो ?

वस्तु करार खरिद गर्दा कारोवारीको बैक खातामा रोक्का राखिने करारको तत्काल कायम बजार भ्यालुको निश्चित प्रतिशत वा निश्चित रकमलाई इनिशियल मार्जिन भनिन्छ।

८. मेन्टेनेन्स मार्जिन (Maintenance Margin) भनेको के हो ?

वस्तु करार खरिद वा बिक्री पश्चात वस्तुको मूल्यमा घटबढ भई इनिशियल मार्जिनको न्यूनतम निश्चित सिमा भन्दा कम भइसकेपछि वस्तु विनिमय बजारले कारोवारीसँग माग गर्ने थप मार्जिनलाई मेन्टेनेन्स मार्जिन भनिन्छ।

९. विड र आस्क मूल्य (Bid and Ask Price) भनेको के हो ?

वस्तु बजारमा सहभागी वा बजार निर्माताले आफूले करार खरिद गर्न विद्युतिय बजारमा प्रविष्ट गरेको मूल्यलाई विड मूल्य भनिन्छ भने सहभागीले विक्रीको लागि प्रविष्ट गरेको मूल्यलाई आस्क मूल्य भनिन्छ ।

१०. के म जतिसुकै विड तथा आस्क मूल्य प्रविष्ट गर्न सक्छु ?

होइन, विड र आस्क मूल्य कुन इकाइमा राख्न सक्ने भन्नेकुरा करार स्पेसिफिकेसन मा उल्लेख गरेबमोजिम हुनु पर्दछ ।

११. के म जतिसुकै परिमाणमा वस्तु करार खरिद गर्न सक्छु ?

होइन, तपाइले कन्ट्राक्ट स्पेसिफिकेसनमा उल्लेख गरिएको अधिकतम अर्डर भन्दा बढी परिमाणमा वस्तु करार खरिद गर्न सक्नुहुन्न ।

१२. लड पोजिसन (Long Position) र सर्ट पोजिसन (Short Position) भनेको के हो ?

वस्तु करार खरिद गर्नुलाई लड पोजिसन भनिन्छ भने करार विक्री गर्नुलाई सर्ट पोजिसन भनिन्छ ।

१३. हार्ड कमोडिटिज अन्तर्गत के वस्तुहरु पर्दछन

सामान्यतय खनिज उत्खननबाट निकालिएका भौतिक वस्तुहरुलाई हार्ड कमोडिटिज भनिन्छ । हार्ड कमोडिटिज अन्तर्गत सून, चाँदी, हिरा, तामा आदी पर्दछन ।

१४. सफ्ट कमोडिटिज अन्तर्गत के वस्तुहरु पर्दछन

कृषि जन्य उत्पादनबाट उत्पादित भौतिक वस्तुहरुलाई सफ्ट कमोडिटिज भनिन्छ । सफ्ट कमोडिटिज अन्तर्गत धान, गहुँ, कफी, कपास आदी पर्दछन ।

१५. लिभरेज भनेको के हो ? के लिभरेज लिएर कारोवार गर्नु जोखिमयुक्त हुन्छ ?

आफ्नो स्व पुँजीको साथ साथै ऋण अथवा मार्जिन लिएर कारोवार गर्नुलाई वित्तीय भाषामा लिभरेज भनिन्छ । वस्तु विनिमय बजारमा लिभरेज (मार्जिन) मा कारोवार गर्नु जोखिम पूर्ण हुन्छ । अत्याधिक लिभरेज प्रयोगले कारोवारीको जोखिम बढाउँछ र यदि भविष्यमा वस्तुको मूल्य प्रतिकुल भयो भने ठूलो आर्थिक नोक्सानी हुन सक्ने सम्भावना हुन्छ ।

प्रकाशक

गर्कन लुतर्फक अर्ग

वस्तु बजार तथा अनुसन्धान विभाग

धितोपत्र तथा वस्तु बजार अनुसन्धान महाशाखा

पो.ब.नं. ९०३१, खुमलटार, ललितपुर ।

फोन नं. ०१-५५४१०५७, ५५५०५११, ५५४४०७६, ५५४४००७७

फ्याक्स नं.: ०१-५५४१०५८

वेबसाइट: <http://www.sebon.gov.np>

इ-मेल: support@sebon.gov.np

टोल फ्री : १६६०-०१-४४४३३